

Tractatus de fontibus quibusdam soteriis. Nimirum I. De thermis Hirschbergensibus II. De fonte soterio Kukussensi in Bohemia III. De fonte sic dicto Molari ad Carolinas thermas quarum descriptionem auctor antea in Academia Lipsiensi tribus dissertationibus publicis tradidit.

Contributors

Adolphi, C. M. (Christian Michael), 1676-1753.
Otto, J. C. (Johann Christian)
Weiss, G. H. (Georg Heinrich)

Publication/Creation

Lipsiae ; Bratislava : Sumptibus Joh. Jacobi Kronii [etc.], 1733.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/cmcmvmq54>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

5005/A

77
6.5
~~7.5~~

MEDICAL SOCIETY
OF LONDON

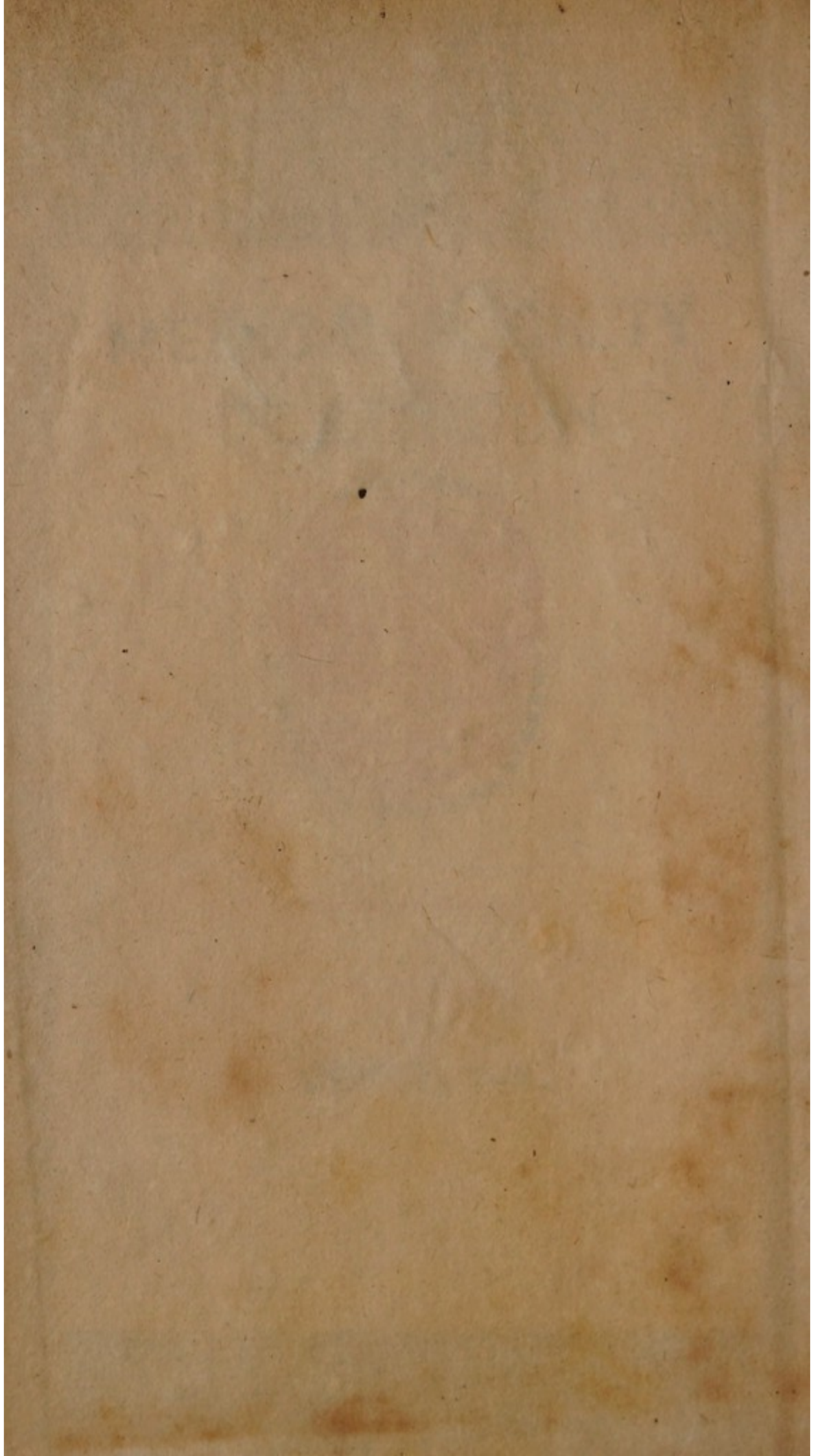

ACCESSION NUMBER

PRESS MARK

ADOLPHI, C.M.

PC3

10

ROYAL SOCIETY OF MEDICINE
LONDON

U₁

CHRIST. MICHAELIS ADOLPHI

Philos. & Med. Doctoris

Facultat. Med. Assessoris Societatis Leopold.

Carolinæ Nat. Curios. Sodalis B. M. V. Collegii

Senioris & Præpositi

TRACTATUS

DE

FONTIBVS

QVIBVSDAM

SOTERIIS

nimirum

I. de Thermis Hirschbergensibus

II. de fonte foterio Kukussensi in
Bohemia

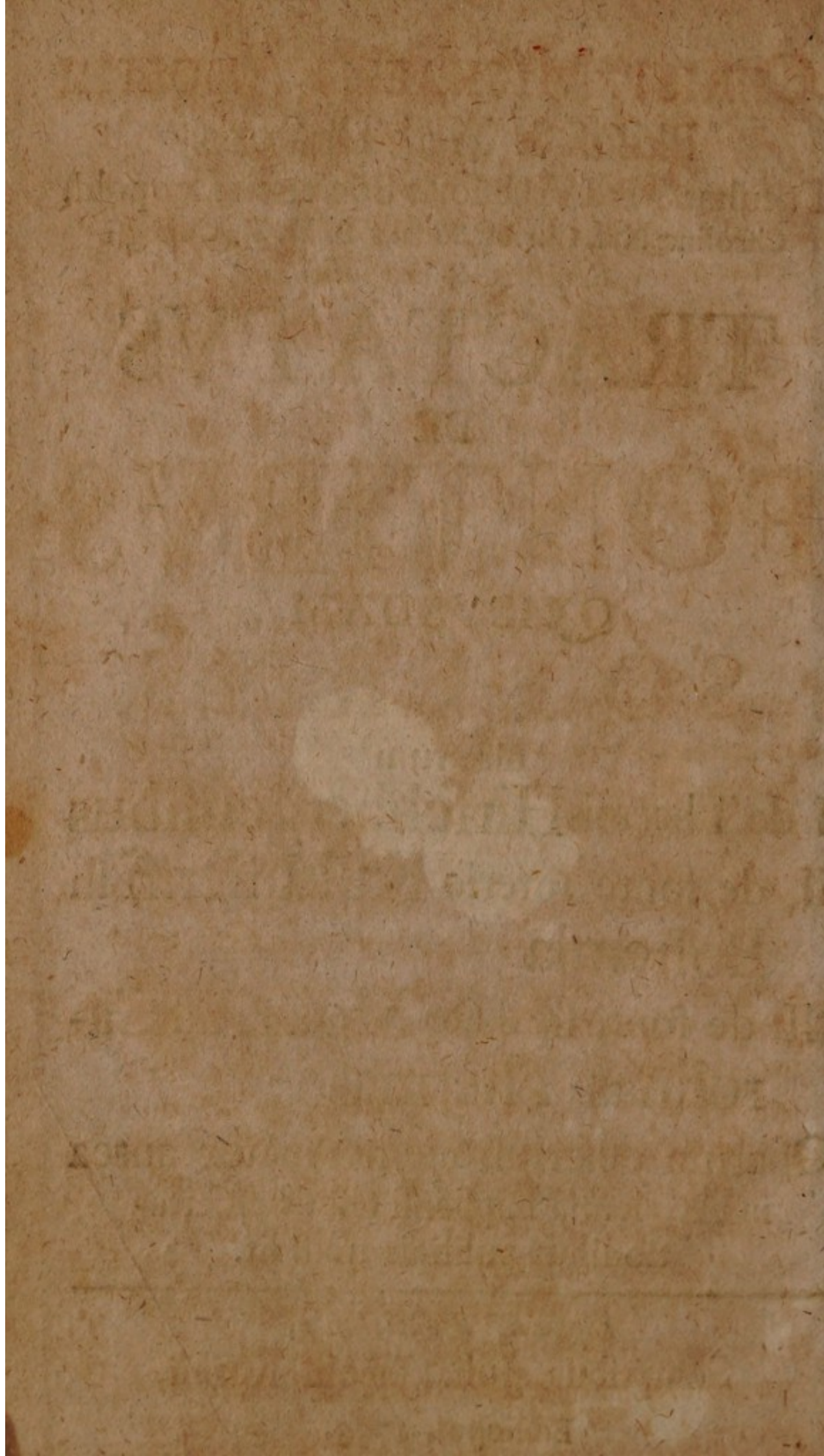
III. de fonte sic dicto Molari ad Ca-
rolinas Thermas

Quarum descriptionem Auctor antea
in Academia Lipsiensi tribus disserta-
tionibus publicis tradidit.

Lipsiæ & Wratislaviæ,

Sumptibus Joh. Jacobi Kornii,

Bibliopol. 1733.

Q. D. B. V.

I. Dissertatio de Thermis Hirsch-
bergenfibus.

P R O O E M I U M.

DEus in omnibus suis operibus plane mirabilis est; maxime vero in hoc universo Deus T. O. M. mirandam omnipotentiam, sapientiam, providentiam, summam reatricem manum atque gratiam suam, quas hominibus, quos perpetuos sapientiae divinae spectatores esse voluit, monstravit atque largitus est, celebrasse in aquis videtur, quæ & ex merito pensitantibus plenæ sunt mysteriorum divinorum, adeo, ut vel simplicem aquam simplicem, seu innanem aestimare simplicitas ingenii esset; Si modo adreamus Librum librorum, Scripturam puto Sacram, præcipua & miranda ibi inveniuntur hujus rei exempla, quæ non tam ad cognitionem historicam, quam ad summi atque sapientissimi Creatoris re-

verentiam commemoro. Aqua ex petra pro-
 ducta solo baculi Mosis contactu, ut sitienti po-
 pulo subveniret Exod. XXVII, 6. Aqua amara in
 dulcem mutata. 2. Reg. II, 20. Piscinæ prope
 Aream templi Salomonis virtutes. Joh. V. Vis
 cœlitus concessa Jordano a lepra mundans. 2.
 Reg. V, 10. 14. Fons Siloha cœco visum re-
 staurans. Joh. IX, 7. Divisio maris, ut transitum
 concederet Populo Israëlitico. Exod. XIV. Di-
 luvium. Gen. VI. VII. Mutata aqua in nuptiis
 Cananæis in vinum. Joh. III. Transmutatio flu-
 minum, lacuum in sanguinem &c. Exod. VII, 20.
 Uberrima hujus rei argumenta sunt & documen-
 ta. Quanta quæso aquis prærogativa, quanta di-
 gnitas accessit! dum de illis legitur, quod Spiritus
 Dei Genes. I. in prima creatione ferebatur su-
 pra aquas, & dum aqua Sacro-Sanctum Sacram.
 Baptismatis fœdus hoc salutiferum nobis Chri-
 stianis instituere & regenerationem ad æternam
 vitam largiri Deo T. O. M. placuit, declaratque:
 Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto,
 non intrabit in regnum cœlorum. Conveniens
 satis S. Augustini lectio est decatacl. c. 3. talem
 aquæ virtutem deprædicans: Aqua Baptismi
 non solum corporis sordes mundat, sed animam
 a peccato quoque liberat: Quin immo Deus ipse
 in verbo suo tanquam fontem salientem se mani-
 festavit Jerem. II, 13. Si historiam naturalem
 prælibare paulisper velimus, mira ubique con-
 templanda in aqueo regno sese offerent, Maje-
 statemque summam sapientissimi Creatoris exin-
 de præclare elucescentem admirari laudareque
 argu-

argumenta sunt & stimuli. Si consideramus aquarum saltem originem, distributionem, conjunctas & sæpius prodigiosas proprietates, effectus & usus, nihil magis necessarium, nihilque magis utile ac admirandum reperimus. Aqua enim variarum in natura mutationum causa existit; omnia repurgat, magno fœnore ditat, innumeris multifariisque creaturis scatet, & sine aqua nihil crescit, aut nulla generatio, fœcundatio, nutritio vel auctio in omnibus naturæ regnis celebrari potest; nihil sine ea vivit, nulla sine ea humorum vel sanguinis progressio in vasis animalium, vel secretio, aut inutilium excretio perficitur; verbo, si pro utilitate juste æstimetur, nullis naturæ aut artis opibus valore cederet. Quis non miratur Nili excursionem statò semper tempore & ordine procedentem, præclarum providentiæ divinæ signum, aridas & steriles terras irrigando & fœcundando? Quis est adeo a religione, quis ab humanitate adeo alienus, qui non singulas pluviarum guttas Benignissimi Dei mirabilia dona existimet? Quis intuetur fluxum & refluxum maris, qui non statim in admirationem rapiatur? Etsi omnia admiratione digna circa aquas, fontes & flumina animo volvere & literis consignare velimus, ingens sane volumen ea vix caperet, quare coactus mihi tempero, ut illa silentio jam prætermittam & nihil quam hoc addam; non indignum esse Christiano, qui reputet: Singulos fontes ostendere Dei T. O. M. magnitudinem. Scite Plinius, prodigia hujusmodi propemodum humana fide superiora suspiciens, inquit L.

XXXI. Hist. Nat. C. 2. Si quis fide carere ex his aliqua arbitratur, discat in nulla parte majora esse miracula. Accepimus apud Ethnicos multam aquarum dignitatem fuisse, oracula & numina ibi habitare, Græcos Latinosque putasse, quare sacram illam nominabant, ut & de Ægyptiis legimus, illos aquam adorasse, conspersamque in populum vitia delere credidisse. Eandem virtutem Persæ aquis Mithræ, Græci Hissi, Justinus, Virgilius, Curtius, Romani generatim aquæ Mercurii adscribebant. Divinum cultum tribuebant Cares fonti Salmacidi, Syracusani Aretusæ, Samii fonti Junonis, Græci Hippocr. Romani fonti Blandusæ & Chamænarum & sacrificia offerebant. Lacedæmonii stagnum non procul ab Altaribus Æsculapii, Phrygi Mæandrum & Marsiam fluvios, Ægyptii Nilum, Indi Gangem pro sacris habebant. Romani quovis anno Id. 3. Octob. ut ex Varrone accepimus, Fontanalia sua celebrabant, fontes fertis cingebant, & in aquam flores spergebant, hinc natum illud: Si aquam hauris, fontem corona. Atque adeo jurantis sponsione facta ad ejusmodi fontes perjurii ultores accedebant, ut Aristoteles de Aca-dino, Solinus de Sardinia, Philostratus de frigido Thyana fonte notant. Credebant etiam, quod Dii & sidera nutrentur vaporibus ex mari & fluminibus ascendentibus. Quare optime monuit Hesiodus, ut ne quisquam aquam transcenderet, nisi effusa prius devotione precum.

Si denique ad fontes foterios & thermas accedimus, quam miram aquarum dignitatem

gnitatem deprehendimus in illarum natura, calore, effectibus! Quis est, qui illos non mirabiles plane dixerit? Sacras illas jam olim Aristoteles nuncupavit; alii ex priscis Ethnicis ut morbos ad iram Deorum immortalium, ita & ideo Deorum manus illas vocabant, & eas maxima reverentia velut Deorum munera adire relicto aut sacro & voto solebant. His fontibus ut morborum domitoribus Ephydriades præesse putabant; Calderianos Junoni, Granios Apollini, Borbonicos Mammonæ, Albulas Hyegæ, Clusias Æsculapio sacrabant. Immo inter Christianos quoque obtinet, ut a Divis nomina gerant; Nec immerito Greg. Nazianz. L. II, Theol. hæc balnea Dei gratuita munera appellat, pauperibus æque ac locupletibus communia & libera. Et profecto, ubi artis opus deficit humanæ, natura hic loco artis est, immo longe illam superat. Nam si vera fateri velimus, optimam medicinæ partem hoc aquarum genus constituit, divina plane præstat in morborum curatione, & quæ ab aliis remediis frustra expectantur, ubi omnes etiam auxiliorum apparatus vix sufficiunt, divinum Auctorem Deum T. O. M. agnoscens atque non nihil ex benignitate miraculorum divinorum participans; unde & illud ultima appellatio Medicorum dicitur. Hæc officina est, in quibus Natura ipsa medicinam facit, artis suæ Majestatem infinitis miraculis quot diebus declarat atque confirmat. Inter ejusmodi primas facile hodie numerantur Thermæ Hirsch. grato & dulcissimo patriæ solo memorabiles; eas idcirco dignas habui, quas

curatius considerandas aggrederer. His ausibus
Deus T. O. M. veritatis & bonitatis fons inex-
haustus ex alto clementissime indulgeat,

CAPUT I.

Thermas Hirschbergenses secun-
dum situm, ortum, faciem conditiones-
que alias externas describit.

§. I.

Silesiæ felicis felicitati quoque thermæ
Hirschbergenses famulantur, quæ in Silesiæ
inferioris Ducatu Jauroviensi juxta fines Bohe-
miæ, & montes, quos Ptolemæus, Sudetos vide-
tur appellasse, versus meridiem spectantes, situm
suum obtinent. Hirschbergenses vulgo vocan-
tur, quia supra Hirschbergam (haud ignobile
oppidum, ædificiis sat elegantibus ornatum, ci-
vibus non infrequens, atque mercatura linteami-
nibus candefactis, apud exteros quoque celebre)
in pago quodam, ad quem ab ipsa campestri &
amœno unius saltem horæ itinere itur, cui a ther-
mis nomen (Warm-Brunn) inditum est, proman-
nant, ut solent fere hi calidarum aquarum fontes
locis in quibus scaturiunt, aut nomen & celebri-
tatem afferre, aut a vicinis assumere, neque alio
modo multa in Germania, Bohemia, Hungaria,
Helvetia, Anglia, Gallia, Hispania alibique clara
sunt loca. In medio enim hujus pagi ipsæ ther-
mæ monstrantur, ædificiis binis separatis circum-
structis conspicuæ. Regio edita & tota est fer-
me montana, vallibus arborum virentium serie
obsitis,

obfitis, sylvis in magnum spatium diffusis, & saltibus, proceris arboribus umbrosis, pratis gemmantibus, segetibusque ad prospectum jucundis interdistincta, plana tamen & recta regione magis, minus in latitudinem spatiosa. Qua vergit ad orientem & septentrionem, ad latera utrinque montes interpositi depressi magis, ventorum aditum concedunt, qui vario limine exsurgentes tandem paulatim cum aliis iisque altioribus coeunt, concatenatis eorum tractibus planitiem claudunt. Versus meridiem praesertim in agros fertilissimos ac prata laetissima oculis ad miliaris spatium ad usque arcem elatam decurritur, ubique objecta rerum facie qua nihil cerni jucundius venustiusque potest. Exinde elati montes ab hac plaga ad occidentem maxime se extendunt, pone quos perpetua praeraltaque montium Sudet: jugera jacent. Cum itaque regio alta sit & montana, saluberrima illa habetur. Hinc & Plato jam memorat, se in altissimis & temperatis regionibus invenisse valde longævos. Hinc & Apennini montes Lydiæ, Athos inter Macedoniam & Thraciam mons, eo nomine celebres sunt, quod incolas sanos alant atque longævos.

§.II. Solum est modice ficcum & alendis frugibus sat mite, ac arboribus & fruticibus resinosis, balsamicis plantis & herbis varii generis suavifragrantibus, (quarum major copia, quam vel in Hæmonio saltu & Colchide) quæ aërem attenuare & salubriorem reddere possunt, & pascuis pecorum pinguibus & salubribus frequens existit, ibidemque lætis inerrant collibus densi greges.

Interfluit pagum fluvius ex ipsis montium jugis
 promanans Zaka dictus, qui cum Bobera prope
 Hirschbergam suas aquas miscet, nomenque su-
 um dimittit, quibus ibi confluentibus. jucundo
 spectaculo duos hos fluvios, colore aquarum dif-
 ferentes, aquis quasi separatis, ad tempus profue-
 re cernimus, usque dum magis magisque inter se
 commisceantur, & unitæ deinceps montes, utro-
 que latere prominentes, nemoribus obsitos recto
 alveo stringunt, & inter illorum angustias ad se-
 ptentrionalem regionem simul inter se uniti de-
 currunt. Insuper variis aliis & perennibus cry-
 stallinis aquis, glareosis, dulcibus dulcique stre-
 piru per rivulos torrentesque decurrentibus, &
 vel in media æstate gelidis, gustui non ingratis &
 optimis, salubribus (nec Nili ideo aquis secun-
 dis.) abundat iisdemque rigatur. Nulli lacus
 nullæque paludes ibi inveniuntur, vel non tales,
 quæ aërem inquinare possent; Sic & perflatur
 aëre elastico, æquali, sereno, puro, salubribus
 ventorum flatibus agitato, ad frigiditatem tamen
 potius inclinante. Idcirco placida Cœli tem-
 peries verno alias tempori maxime similis,
 omnesque deinceps anni partes pari salubritate
 percurrit; nec alia regio in tota Silesia (ne ma-
 jus quid dicam) salubrior habetur. Adeo beni-
 gno vultu respicit illam Cœlum, quam florida
 Silesiæ Tempe non inconvenienter dixeris. Ja-
 cēt vicina Bohemia vid. Balbin. c. 5. Misc. hist.
 R. B. aëris sui salubritatem, Neapolis Neapolita-
 ni. Jacēt Hispani ea propter Madritum &
 Granadam, Brasiliam alii. Jacēt antiqui insu-

las Canarias , Fortunatas , urbem agrumque Atheniensem , nos aëris nostri salubritatem merito extollimus , quia patriam nostram commendat. Jure ipsa illi vendicat gloriam, quam Nonius Brasil. Hispaniæ tribuit. Hinc & non facile morbi contagiosi , epidemii, maligni, pestis &c. obveniunt, nec si aliunde forte illuc transferantur , diu durant. Incolæ ac acolæ inde quoque sani , vegeti, robusti , alacres, longævi , moribus integris & jucundis deprehenduntur. Quo speciatim memoria subit Valer. Henr. Voglerum in Dict. Comment. Cap. 26. p. 184. observasse in thermarum accolarum corporibus atque adeo eorum facie, vim aëris ex igne subterraneo , quem supponimus, ejusque vaporibus exeuntibus calidioris ac ficcioris deprehendi. Sicque in illis reperiuntur agris ; quæ delectant , quæ juvant, aëre , aqua & loco in communem quasi salutem conspirantibus.

§. III, Quumque regio ista plurima ex parte montosa sit, multæ mineræ , metalla, etiam nobiliora atque lapides &c. illam commendant, quæ condit. Quare montes illos non telluris inania tubera , sed ubera verius habeas, ut & olim maximum lucrum ex illis redundabat. Si quidem hoc nostro quoque ævo per aliquot abhinc lustra variæ metallorum nobiliorum venæ hinc inde inventæ sunt, immo hodie adhuc debito instrumento adhibito, multis in locis vicinis illæ patefiunt. Ne multus nimis in recensendis illis videar , de singulis remitto B. L. ad Schwenckfeldium, Hennelium aliosque, saltem

additurus, quod magis ad præsens facit institutum, atque ad ortum, indolem & ingredientia thermarum demonstranda, (aquæ enim a mineris locorum suorum natalium participare solent) nimirum dari circa Hirschbergam & in montibus Riphæis (a Riphato Gomeri filio, Riphæorum Sarmaticæ gentis Principe, ut Ptolemæi lectio habet) dictis & fabulosis infamibus larvis, varios fontes sulphure scatentes, dari & alios vitriolum & ferrum continentes; quin immo acidulæ binæ in ipsis montibus Sudet: reperiuntur. In ipso pago juxta molendinum, rivulus a pagis & montibus adjacentibus excurrit, qui secum copiosam terram luteam, particulas ferreas continentem, advehit. Schmidebergæ divites ferri fodinæ habentur. In pago Schreiberbau alumen & vitriolum confectum est. Argillæ quoque varii coloris, nigræ, albæ, luteæ, rubræ circa Hirschbergam, circaque pagos thermas adjacentes se produnt.

§. IV. Æstimato loco, cœlo & terra, quorum æstimatio in ejusmodi scrutinio utique necessaria est, atque ansam concedit, ut natura & particulæ specificæ, quæ ingrediuntur, feliciter evolvantur, simulque salubritatem quandam indicat, quoniam aquæ de illorum puritate participant, jam propius accedamus, ut fontes nostros perspiciamus. In ipso pago Warmbrunn thermæ nostræ ex duobus diversis fontibus, exiguo intervallo inter se distantibus, placide scaturiunt: uterque hodie ædificiis binis separatis circumdatus est atque inclusus; intus totum thermarum ambitum
tepi.

tepidaria atque apodyteria in usum balneantium
 circumveniunt. In medio illorum ædificio-
 rum colliguntur thermarum aquæ in scrobibus
 effossis, quæ utraque circulo fere sexangulari
 lapideo inclusa est. Alter ex his fontibus ad
 Illustriss. Familiam Schafgotschianam & san-
 guine & virtute claram propaginem, alter ad
 Abbatiam Grüssensem ejusque Præposituram
 ibi constitutam pertinet. Uterque æquali fe-
 re ambitu, latitudine quinque circiter pedes,
 profunditate totidem fere cubitus complectitur,
 ut in singulo XX. homines simul sedere ad men-
 tum usque aut stare possint. Quo longius ad
 inferiora versus protenditur ille, qui ad Cœno-
 bium pertinet, paulatim subjectæ petræ arctius
 cœunt, & angustius inter se spatium aquis re-
 linquunt. Ex his saxis partim arte, partim na-
 tura, partim vi aquæ profluentis excavatis, con-
 tinuo & æqualiter aqua scaturit, fundus glaream,
 cum lapillis ophthalmicis dictis, & lutum, tan-
 quam fontium matricem, sulphure, bitumine,
 granis ferreis mixtum, fusco ex viridi luteo cœ-
 ruleoque colore variegatum, tenet. In altero
 ex saxoso quidem strato, sed argilla & luto molli,
 pingui, lento, cœrulescente, copioso, arena
 intermixta tecto, diversis in locis scaturigines
 profiliunt. Si ad summum fastigium pervene-
 rint aquæ defluentes, per canales educuntur, &
 deferuntur ad lavacrum pauperum dictum, pau-
 peri nimirum plebeculæ liberum relictum, & ex
 hoc tandem iterum in alia scrobe colliguntur,
 quæ deinceps balneum equorum dicitur, in
quod

quod nempe equos paralyticos, defatigatos, debilitatos variisque morbis corruptos, equifones ducunt, ex quo in præterfluentem fluvium Zakam defluunt. Si exhauriuntur fontes ad summum repleti, ille, quem Dn. Præpositus Cœnobii possidet, intra III. cum dimidia horas circiter, tardius vero ad dimidiam ferme horam Illustrissimi Domini Comitis fons aquis iterum adimplentur, & ad fundum usque descensos aquæ sensim scaturientes in altum simul evēhunt atque protrudunt,

§. V. Thermas intrantes in limine statim odorem lixiviosum, sulphureum fumum ac tenebrosum offendunt; plus autem odoris sulphurei & lixiviosi in Thermis Schafgotschianis deprehendes. Aqua in utroque fonte limpida, clara, pellucida, ex albo cœrulea est; Schafgotschianarum tamen Thermarum color ordinario magis turbide albicat, cum multis exorientibus & candentibus bullulis conspicitur, & ad cujusvis tolerantiam calida utraque aqua deprehenditur. In superficie tenuis quasi cremor rarus, pinguiusculus, interdum integræ bituminis, maxime in thermis ad Abbatiam pertinentibus, particulæ, plumarum instar flocculorumque interdum & cinerei pulvisculi quasi internant. Ubi iterum defluxit aqua & per aliquod temporis intervallum subsistit, cuticula crassior & ex cœruleo obscura, flavis ac splendentibus punctis & maculis distincta, odoremque sulphureum ex parte redolens cernitur. Subjectæ petreæ tabulæ ligneæ mucus viscidus, immo interdum

terdum materia sulphurea florum ad instar sulphuris asseribus succinctis adhæret. Sic & in faxis, super quæ defluunt aquæ, relinquunt tenue & viscosum, ex atro cœruleum lutum & spumam, in transitu tandem ochram albam, gypseam, friabilem & in fistulas quasi (quod singulare) digiti & manus longitudinem æquantibus cuspidatas formatam, ad canalium latera deponunt, quæ ex molecularum separatione, præcipitatione, exsiccatione & coagmentatione per defluxum aquarum thermalium subnascuntur, simili propemodum modo ac videmus naturam in coralliorum generatione procedere, de quo videndus Baccone observ. III. p. 53. & 57. Atque suspicor, fundamentum illarum (fistularum) fibras esse ex canalibus ligneis avulsis, ad quas ejusmodi materia tartarea præcipitata apponitur, ac sic fundamento quasi posito & apice deorsum aqua stillante, fistulas has quoque formari.

§. VI. Duos hos fontes circumveniunt domus, ad usum quidem potius quam cultum exstructæ, in quibus advenæ commoda domicilia inveniunt. Cæterum omnia ad victum, necessitatem ac commoditatem vitæ pertinentia, mediocri pretio venalia prostant, nihilque deest, quod ad suavem sustentationem requiri possit, & quod forte pagus negat, Hirschberga facile dabit. Multa enim, quæ in deliciis alias haberi solent, indulgentia almæ Naturæ huic nostræ Regioni indulsit, & quæ non sunt hujus regionis, hæc importantur a finitimis Bohemis, Hungaris.

garis, atque Polonis. Ad ambulationes instituendas, motioneque corpus exercendum, simulque per eas animum recreandum & oblectandum, non tantum ab Illustr. & Excellentiss. D. Comite in hortum prope arcem conspicuum exspatiandi libertas conceditur; sed & invitant circumjecti patentes virentesque campi amœnissimi & nemora, quæ oculos animosque, jucundissima varietate, oblectant: Namque invenies, ut dictum, hinc inde jucundissima ambulacra, mirifice hominum animos recreantia. Si enim planitierum æquabilitatem, camporum ac pratorum viridaria amas, virentia ubique germinantis & fluctuantis segetis arva videbis. Si colles mavis, non procul diversos eosque amabilissimos arborum frondentium multiplici umbrifera serie delectantes, florum fragrantium suavissimos odores spirantes offendes. Si vallium delicias perlustrare velis, si vertices montium editiores quæris, in quibus circumjacentium regionum, ac amœnæ varietatis naturæque parturientis variegatæ voluptatis, in longum latumque, intuitus est amœnissimus, undique præsto sunt hæc omnia. Si petrarum declivitati adhærere aut si antrorum latibula perreptare tibi volupe sit, si nemora & sylvas umbriferas & grato diversarum avium cantu resonantes, si flumen, rivulos, torrentesque suavi cum strepitu excurrentes præferas, in vicinia spectabis omnia. Visuntur undique egregio spectaculo cominus eminusque pagi, visuntur arcos, hic vetustate, illic novitate se ostentantes.

tantes. Ut taceam jam de multis ingenua libertate & festivitate conjuncta, mutuis urbanitatis officiis, honestis, hilaribus, amicisque colloquiis & conversationibus, quibus in ipsis balneis, omnique tempore opportune convenientium conciliantur animi. Dignantur hic singuli eos amicitia, qui accessum & notitiam quærunt & pro sua sorte unusquisque ad consortium comitate admittitur, inferiores gratiam ineunt superiorum, hi largiuntur eam illis, amica & hilaris familiaritas inter æquales stabilitur. Est hic certe major quam alibi animorum voluntatumque consensio, & societas, fides ac benevolentia mutua, quibus sociabilitas locupletatur atque augetur. Nec non obvenit varia alia non raro animum laxandi occasio. Quæ cum ita sint, non mirum esse debet, si peregrini his commoditatibus allecti, quotannis ex distitis etiam locis, non solum incolumitatis recuperandæ, aut saltem stabiliendæ & in plurimos dein annos conservandæ, sed & integra etiam alias valentes auræ vitalis ac salubrioris hauriendæ, atque suaviter vivendi animumque recreandi oblectandique causa primæ quoque dignitatis personæ atque ejusmodi, quibus in deliciis vita est posita, numerose accedant ac aliquandiu ibi commorentur.

§. VII. De initiis, quibus ortæ sunt thermæ nostræ, hoc scire licet, prout accepta a majoribus memoria refert, quod nimirum inventio & instauratio earum Boleslao Crispo Silesiæ Duci Anno MCCLXXV. debeatur, qui amore

amœnitatis loci venationumque opportunitate ductus, has oras sæpius accessit, diuque ibi confedit, cui venatores, cum feras prosequeretur, hos fontes calidos casu inventos, indicaverunt, ex quo sic excitatæ sensim in annos auge-ri cœptæ sunt, atque celebritatem magnam, qua hodie gaudent, acquisiverunt.

CAPUT II.

Originem & causas thermarum generatim & speciatim Hirschbergen- si-um exponit.

§. I.

Thermæ eandem dubio sine originem, ac alii fontes simplices agnoscunt; unde autem fontium origo sit deducenda, auctores variant sententiis. Existimant multi, aërem condensatum esse fontium causam, esse vapores aqueos a calore ignium subterraneorum resolutos & per poros terræ elevatos, atque demum frigore torpescentes, sicque in aquam iterum conversos &c. Et dum ex mari per anfractus terræ aquam deductam & collectam præsupponunt, usque dum a calore in vapores resolvatur, dulcedinem huic destillationi quasi adscribunt, mediante qua partes salinæ in poris terræ deponerentur, atque remanerent, ex quarum collectione & concretionem sal fossile, salinas &c. deducunt. Quæ a R. des Cartes P. P. IV. p. 122. egregie ficta atque picta apparent.

§. II. Verum judicet, qui volet, statuatur, qui potest. Cur ego ab illis dissentiam, causæ mihi bene multæ suppetunt, quæ me hortantur ac movent, ut illa in aquam, quod ajunt, mittam, & Bartholini vestigia premam, qui faciliorem & commodiorem viam demonstravit, & ratione & sensibus magis consentaneam experimentisque firmatam, ut non necesse habeamus circuitione hac uti, & longius petere argumentum. Explicaboque illud, ne ratio desit asserto, nec vires rationi: Scilicet non negandum est, quod jam lateant latices concreati hinc inde, & hydrophylacia in terræ visceribus, etiam in altissimis sæpe montibus ut: habentur in ipsis vicinis montibus Riphæis binæ istæ piscinæ vel potius lacus, quæ aquæ subterraneæ & per canales suos fluunt, refluxuntque; Constat hoc ex multis Autorum observationibus & relationibus, sciunt & hoc metallifossores & fossores puteorum &c. qui fodiendo fere ubique terrarum vel spatio saltem sex ulnarum perfosso, aquas ad minimum terram humidam offendunt. Largiamur Aristoteli, aliquam ex vaporibus subterraneis aquam generari posse, fluuntque & fluant multi fontes & flumina ex Oceano & mari per pressionem, per gravitatem, perque fluxum refluxumque ejus non tantum vicinis ei in locis, sed & interdum satis remotis; (quamvis compertum sit, loca mari proxima fontibus fere destitui.) Quis tamen temere credat, fontem thermarum nostrarum & vi-

cinorum fluviorum Boberæ atque Zakæ in Silesia e mari excurrere? Minime igitur existimandum est, hanc vel illam causam solam sufficere ad constituendos tantorum & omnium & semper & ubique fluminum perennes fontes atque illorum originem. Taceam, a Staticæ & Naturæ legibus valde alienum esse, aquas ex mari tam longe lateque penetrare, & subterranei ignis ope per compactam terræ compagem destillari; aqua enim vix ac ne vix quidem in tantam altitudinem potest ascendere; nam montes ad adeo altum fastigium supra superficiem maris, cujus computum Clariss. Scheuchzerus iniit, ascendunt. Quod dentur hujus rei plures causæ, exponit multus in hoc argumento, nec indiligens censor J. Vossius de Nili & aliorum flum. orig. c. 5.

§. III. Perinde pro vero accipio, quod maximum non modo incrementum augmentumque sine dubio a pluvialibus aquis nive liquefcente, grandine, pruina, rore vaporibusque quotidie ingenti copia ex mari aliisque stagnis & fluminibus evectis, maxime hæ aquæ subterraneæ suscipiant, quæ per porosam, arenosam telluris substantiam per lacunas, hiatus, rupium rimas commissurasque penetrant, usque dum loca lutosa, argillosa & saxea, quorum ingentia strata sub terra & frequentius ad montium apices dantur, de quibus Kircherus in Mundo subterraneo testatur, offendunt, quæ ita sunt comparata, ut tabularum ad instar super tabulas
posita

posita sint, eum propemodum in modum, quo
 flumina inundantia diversis temporibus loca
 demissa variis materiis replent, quæ quoad fi-
 guram, magnitudinem, extensionem, ductus va-
 ria sunt, quibus in stratis fundamentum gene-
 rationis fontium consistit, ubi in pelvi velut
 colliguntur aquæ, & cum sæpius hoc fiat, al-
 veos sibi formant & postea subinde aliarum af-
 fluxu auctæ & ex plenis receptaculis suis qua-
 data porta, per occultos meatus perque certos
 canales ex terræ gremio aut ex his stratis efflu-
 unt, atque sursum adscendunt ac profiliunt. Nec
 absolum hoc consideranti videtur: fontes repe-
 riri maxime in locis humilioribus, vallibus, mon-
 tium radicibus, & omnia fere grandiora flumina
 ex perennibus montium altissimorum & vasto-
 rum jugeribus provenire, & quo longior, quo
 magis continuus montium tractus; quo montes
 altiores, eo copiosiores, diuturniores & in al-
 tum magis profilientes, limpidiores quoque, pu-
 riores & salubriores (quoniam altius feruntur,
 ubi impuritates separantur) dari fontes; In
 campis vero patentibus flumina omnino pauca
 ac fontes fluere. Conveniens, nec inelegans
 Regis Prophetæ Davidis lectio est, Ps. CIV, 10.
 Tu scaturire facis fontes in convallibus, ut in-
 ter montes fluant &c. Ob quam solam causam
 ad fontes nempe constituendos, juxta bene mul-
 tos alios usus montes perquam necessarios pa-
 riter ac utiles esse censeo, ac ideo etiam Dei
 Omnipotentis & Sapientissimi rerum Condito-

ris opera ejusque providentiam admiror ac veneror. Neque impossibile æstumanti apparet, tam vastum jugerum montium spatium & tantam copiam aquarum pluvialium capere & in sinu colligere posse, ac guttas pluviales vel in exiguo temporis v. gr. unius saltem horæ spatio, magnam aquarum copiam conferre; cujus rei calculum congestum legere potes in Hap-
 pelii Mundo Mirabili P. I. Lib. II. Cap. V. Si & ulterius perpendimus, res evadet certior, in illis nempe montium cacuminibus, ubi aër semper frigidior existit, nubes & vapores, concentrans, condensansque per continua & integra illorum dorsa frequentes dari vapores, unde quotidie fere observantur nebulæ & spissæ nubes pluviam continuo stillantes, licet in vallibus serena tempestas existat, vel in convallibus quoque illorum, qui nubes excedunt, quod de Olympo, Acho, Tenariffa, Pericaca (monte Peruviano,) monte Veneris in agro Patavino, Apennino &c. dicitur, quorum ad cacumina, neque ventus, neque pluvix unquam pertinent, quoniam atmosphæræ humidiores exhalationes adscendere usque ad horum apicem vix possunt. Immo quandoque serena satis tempestate ex improvise imbres ingentes inibi cadunt; quod in vicinis nostris montibus Riphæis ordinario fere experiuntur ibi degentes, & spectri illius noti, vel ficti verius ludibrio, vulgo Rupicinæ (Riebenzahl) adscribunt creduli.

§. IV. Dictis facit fidem Halley, qui in montibus S. Helenæ Insulæ tantam condensationem vaporum etiam serena tempestate expertus est, ut intra XV. minuta vitra guttis ita madefierent, ut essent abstergenda, & charta tam brevi tempore ita inficeretur rore, ut atramentum humore dilueret. Quantum decrementum per dies singulos fluvii experiantur aëre ficciore existente, quantumque e contrario crescant pluvia per paucos saltem dies durante, vel nive liquecente, nemo non novit. Hinc in desertis Arabiæ, aliisque locis calidioribus, ubi raro pluit, rarissimi quoque sunt fontes, & perpauci amnes, vel plerumque mox deficient & qui fluunt, ex longe distantibus locis deferuntur. Quin immo observamus, quod ista flumina, quorum præcipua primordia ex altissimis & vastissimis montium jugeribus devolvuntur, non adeo facile exsiccentur. Sic Nilus Ægyptum, Niger Nigritiam inundat existente maximo solis calore, quia nimirum in Abyssina, unde fluunt, ex montibus forte Lunæ & Thala tunc temporis imbres cadunt copiosissimi per longum temporis intervallum, & nives liquefcunt. V. P. du Vall. Geogr. G. P. I. p. 189. Pariter Menam fluvius regnum Siam rigat, quod accidit vernali tempore, quando per tres integros menses pluit, vid. Mandelsloh. Itinerar. P. III. p. 184. Jeniscea & Divina Moscoviæ fluvii Martio & Aprili ex liquefacta nive & pluviis adeo augentur, ut ille regionem LXX. mil-

liar. quam ad latitudinem excurrit, riget. Vid. Talanders historifche Reisen B. II. p. 7. Hinc modo laudatus Halley fluvii alicujus magnitudinem aquarumque, quas exonerat, quantitatem proportione respondere longitudini atque altitudini jugerum, unde ejus fcaturigines exurgunt, metitur. Qui fit, quod thermæ piperinæ in Rhætia magno ftrepitu aquarum erumpant quotannis circa initium Maji, & definant fluere circa medium Septembris? Non est, cur dubitemus, causam hujus fluxus esse nives tunc temporis in altissimis montibus liquefcentes. Similiter fons Tophanus, dictus Ananiæ, in Campania hyeme ficcatur, ineunte Vere vero & per totam æstatem aquis abundat. In Vallesia reperiuntur fontes quoque tales & in Hispania & Scotia. Rhodanus fluvius & lacus Lemanus æstate semper majores sunt, quam hyeme. Et si (quod cursim saltem addo) in regionibus calidioribus rariores sunt pluvix, copiosiores tamen accidunt rores tanquam pluviarum vicarii; (hinc etiam apud nos videmus, quod quando mane ros non decidit, eadem die pluat) quare a Plinio H. N. l. 2. c. 62. roscidæ æstate noctes Africæ memorantur. Addendum & hoc est, quod fluminum fontes parvis & diversis rivulis ex diversis & diffitis sæpe locis exorientibus primum erumpant, usque dum in itinere plures rivi illis accedant & molem aquarum magisque augeant, & omnes in progressu majores fiant. Nec est, cur S. Scripturæ locus

Eccles.

Eccles. I, 7. ubi dicitur, quod omnia flumina ex mari fluant & iterum refluant in illud, ab hac sententia nos deducat, cum facile conciliari possit, statim quoque comparet indicium, quod vapores ex mari & deinceps fluminibus adscendentes, per ventos forte in longinquum propulsi, fluminum futurorum incrementa sint & rudimenta, quæ omnia iterum tandem se in mare exonerant. Ut quis æstimare possit, quanta vis vaporum exinde toto die adscendat, demonstratum reperies in D. Clerici Phys. T. III. L. II. c. 8. p. 189. Nam præter mare & fluvios vapores quoque ex terra humida aliisque corporibus elevantur, quod observare licet die calidiori & aëre quieto existente, ex terra humida tantam vaporum copiam adscendere, ut crassæ exinde nascantur nebulæ. Exacte huc quadrat illud Hermetis: Quod est superius, simile est ei, quod est inferius. Quæ res adeo manifesta est, ut existimem, non ulterioris egere probationis: Hinc statim a principio mundi vapores e terra adscendisse, & ejusdem totam superficiem irrigasse, in Genesi legimus, & nubem de mari adscendisse & largifimos fudisse imbres. Flumina cæterum lacus, deinceps alios fontes & rivos, dum intus ab iis emanant, concedunt, & hi rivuli collecti aliud iterum flumen &c. hinc videre est circa grandiora flumina copiosiores fontes, rivulos, thermas, acidulas scaturire: quamobrem reperies fontes, qui pro illorum incremento aut decre-

mento decreſcunt aut augentur. Rurſum
 multi dantur lacus & flumina, quæ per cry-
 ptas ſubterraneas ſe abſcondunt, & longe diſſi-
 to demum terrarum ſpatio iterum proveniunt,
 interdum longe minora, indicio in itinere
 ſub terra rivos aliorſum mittere, quo nomi-
 ne noti ſunt fluvii, Rhenus, Albiſ, Tigris,
 Alpheus in Achaja, Anas in Hiſpania, (hodie
 Guadiana,) Lycius in Aſia, Timavus in Iſtria,
 quidam in Carniola rivi & lacus vid. Valvaſſor.
 Ehre des Hertzogthums Crayns T. I. p. 161. ſq.
 & p. 541. Exinde ſi revocare animum ad
 præcedentium memoriam libet, ratio cauſaque
 repeti poteſt, cur fluvii interdum, ſi aquis præ-
 ter modum abundant, annonæ caritatem præ-
 ſagiant, deficiente nimirum deinceps humidi-
 tate in poris terræ, quod inprimis notatur de
 Lucalibus aquis in agro Senenſi, Sancti Reguli
 fonte ad Pientiam, lacu Vadimonis in Italia. De
 alio fonte Candix idem accepimus. Adeo hæc
 vera ſunt, ut jam exiſtimem fontes noſtros or-
 tum ſuum trahere non ex Oceano, (quoniam
 hæc petitio nimis eſſet diſſita) ſed ex vicino flu-
 vio Zaka, vel ex montibus vicinis.

§. V. Quando igitur hæc aquæ ſubterraneæ
 per mineras, vel juxta illas decurrunt, & variæ
 partes illarum ſolutæ illis vel ſolidæ vel fluidæ
 vel ſub vaporis ſpecie pro varia partium mine-
 rarum indole atque conditione, copia, mixtu-
 ra varie componuntur, miſcentur, varias con-
ſtituunt

stituunt aquas minerales medicatas, fontes fo-
 terios acidulas, & thermas, quoque citius ex
 terra mixtæ & calefactæ &c. effluant; eo cali-
 diores, eoque vegetæ magis deprehenduntur.
 Memorandus inter exempla hujus rei Hymera
 Siciliæ fluvius, qui postquam egressus aquarum
 facit divortium, ea pars, quæ vergit ad Ætnam,
 ob purum solum, gratam dulcedinem, altera
 vero, quæ falsas præterfluit fodinas, ingratham
 falsedinem refert. Pariter Hyparis fluvius in
 Ponto per multa milliaria a fonte suo dulcissi-
 mus est; in transitu vero fontem quendam re-
 cipit, ex quo per multa iterum milliaria amaru-
 lentus fluit.

§. VI. Rursus ipsæ hæ aquæ, de mineris aliis
 illarumque exhalationibus minus laudabilibus
 participantes varia nocumenta, morbos afferunt;
 ut annotatum est: aquas, quæ per plumbeos
 canales excurrunt, dysenteriam, tremores ar-
 tuum & pallidum corporis habitum efficere;
 Multæ ejusmodi in Æthiopia inveniuntur aquæ,
 in Alpibus, & quibusdam Italiæ locis circa Li-
 gerium, Duriam & Padum fluvios, in Insula
 Chio, Susis Persar. Insulis fortunatis. Alias
 recensent Vitruvius, Seneca, Plinius &c. In
 Træcenis Vitruvio teste potæ pedibus vitium
 contrahunt. Plura collegit Agricola L. II. p.
 544. In vicinia circa Schmidebergam & pago
 Hermans-Seiffen plurimi scaturiunt fontes, quo-
 rum aquæ potæ strumas procreant; Fontes hi
 limpidi conspiciuntur, saporis & odoris exper-

tes, aquæ decoctæ, vel evaporatæ limum flavescentem relinquunt in fundo, cum residuo pingui subnigricante distincto, acrem referente sapore.

§. VII. Dari vero exhalationes minerales aëreas metallarii sciunt, quæ non raro adeo sunt fortes, ut arbores, herbas &c. afficiant, atque comburant; eapropter & vulgus loca, in quibus frutices, arbores & gramina non crescunt, vel arida & exusta & marcida quasi conspiciuntur, metalla intus continere nec sine ratione affirmat. Quin etiam referente Bechero in Phys. subterr. p. 71. ejusmodi exhalationes ad aliquot milliaria nares hominum petunt. Porro in ipso mari observamus ejusmodi exhalationes oleosas, pingues & sulphureas, cum variæ coagulationes ibi reperiantur, quales sunt: succinum, ambra &c. Quin immo multi reperiuntur, qui virtutes lignorum, florum, herbarum, fruticum exhalationibus mineralium adscribunt.

§. VIII. Ab aqua ad ignem, ne aquam (ut ajunt) perdamus. A calore thermæ dicuntur, ac nil nisi calidum foveant, spirantque. Unde vero calor illarum veniat, hoc opus, hic labor est, qui Eruditorum omni tempore torfit torquetque adhuc ingenia. Et sane calor iste perennis isque in quibusdam thermis maximus omnibus illuminantibus potest esse mirabilis. Fateor equidem, maxime Ciceronis effati memor: Multa esse, quæ nos fallunt, probabilitate

te magna, quanto subterraneorum, utpote ab-
 ditorum fiendi modus abstrusus & obscurus,
 tanto difficilem aditum in naturæ laboratorium,
 tantoque difficiliorem ejusdem censuram esse.
 Et quis est adeo oculatissimus Argos, qui in
 hanc officinam perspiciat? Quis quæso lapidum,
 quis metallorum &c. genesis vel ad oculum vi-
 dit, vel evidenter exposuit? Attamen si expe-
 rientia & principia mechanico-physica & chy-
 mica in auxilium vocentur, non dubito, quin
 afferri possit vel adeo probabilis conjecturæ ar-
 gumentum, quod quemvis facile consentientem
 promittat. Mitto itaque baratrum Platonicum,
 ex quo, tanquam ex centro terræ inibi perpe-
 tuo hospitantes ignes per meatus terræ apertos
 continuo spargi & aquas has calefieri, quidam
 somniant: Nondum enim nobis satis illud pro-
 batum, stabilitum atque explicatum, cur tam
 pauci tantum fontes calidi profluant, &c. de-
 derunt. Mitto Aristotelis sententiam lavacra
 calida a sulphure admixto calefieri, cum mul-
 tæ thermæ omni sulphure destituantur. Mit-
 to flatus, spiritus calorificos, vapores, unde ca-
 lorem terræ proprium cum Mileo & de Dontis
 Jul. Alexandr. Leon. de Capua & Horstio de-
 rivant aliqui, & aquam calefieri exinde volunt.
 Mitto ventos, quos per terræ meatus patulos
 intus penetrantes, ibidemque vapores calidos
 in centrum quasi ad instar vaporum in nubibus
 colligentes, & tandem fulgura & tonitrua pro-
 ducentes, aquas fervidas efficientes sibi alii fin-
 gunt.

gunt. Sed unde illi vapores jamdum calidi, vel ista calorifica virtus in terris? Annon calor illorum aliam adhuc causam præexistentem requirat? Unde dein calor ventis absentibus & finitis? & quis sibi facile concipiat, quomodo calentes ex profundissimis terræ abyssi vapores divagantes iterum in uno quasi puncto coire possent? Possibile an sit vapores per frigidas terras vagantes calorem tantum diuque retinere? Mitto & aquarum velocem cursum, & illarum ex alto descensum, quem aliqui allegant motu suo aquas calefacientem, sicuti aliæ res motu solo calefieri assolent. Sciant motu quidem illa calefieri, quæ sulphur secum vehunt; illud vero ubique in aqua non dari constat: Neque argumentum ab incalescentia maris ventis biduo vel triduo agitati omni exceptione majus est, alias & flumina, quæ vel ociori præsertim feruntur cursu, uti Tigris, vel ubi magno aquarum strepitu cadunt, vel illiduntur, & aquæ in machinis hydraulicis varie exagitata, commota & ex alto descendentes incalescerent. A vero quoque aberrare videntur illi, qui calorem ab antiperistasi quodam a frigore facta deducunt; hoc enim si esset, ubique etiam terrarum ferventes ex parte terræ corticali scaturire deberent aquæ. Multo minus illorum argumenta philosophica sunt, qui radiis solaribus per terrarum poros penetratis, ac in profundo roboratis, fortiusque calefactis fervorem thermarum adscribunt: Quomodo hi in tam remota

& dura

& dura sæpe ac saxosa loca atque profunda aquæ penetralia penetrare possent, cum constet ad duos saltem passus solem pertingere? Quomodo æqualem & constantem hyeme & æstate, nocte dieque, semper calorem efficeret? & cur non etiam calor solis ubique interdium præsens alios & omnes fontes atque rivos calefaceret? Idem iudicium esto de illa opinione ac si fulmen calefaceret aquas. Philosophos Stoicos, Zenonem, Cleantem, Chrysippum &c. insitum aquarum calorem volentes secutus forte est Paracelsus opinatus, & aquas calidas a Deo in creatione mundi statim & frigidas conditas segregatasque denuo esse. Fabula statim se prodat hoc indicio, quod iterum refrigescant, quod vero minus fieret, si calor iis concreatus esset, sed & indefesso Heinrici Rochæ Autoris Galli labore refellitur, qui deprehendit, aquam frigidam demum calefieri. vid. ejus *Scrut. therm.*

§. IX. Majorem paulo speciem præ se fert ex Chymicorum schola desumpta sententia, qua calorem ex effervescentia acidi & alcali calcis vivæ, vel similis materiæ & aquæ invicem coëuntis esse asseritur, hinc præsupponunt in terra latentem calcem, quam aqua frigida accedens accendit &c. Verum enimvero minime respondet opinioni calculus; quare hæc ex Oraculo Apollinis Pythii tibi edita haud putes. Unde tanta spirituum copia & unde æqualis semper & immediatus illorum concursus ad excitandum
 tandum

tandum uniformem caloris gradum & per tot annorum secula durabilem? Cur non etiam salterium semper superest? Et licet existant montes, quibus copiosi lapides calcarei insunt, ignem tamen præexistentem & exstinctum, sibi fingere necesse est. Accedit & hoc, quod si aquæ hæ ex lapidibus calcareis ustis calorem acquirerent, isti quoque disrumperentur magno impetu, ut calx viva assolet; atque ita necessario integri montes & spatia terrarum brevi corruerent, semelque facta exustione nullum plane amplius ignem conciperent, quod vero cum diurnitate thermarum pugnat.

§. X. Ecquis non videt, omnes hos atque alios de calida hac materia frigide nimis sensitse atque scripsisse? Si itaque negotium hoc, sicut par est, momentis ponderamus, res ita confici potest, ut statuamus: Calorem (qui ignis diffusus est) thermarum ab ipso calore & igne subterraneo esse, (quæ quidem hypothesis antiquissima est, verum multi minus recte eam intelligunt, minus recte explicant atque applicant) non equidem semper igne luculento pabulo indigente, cum licet in fodinis venæ metallicæ calidæ inveniantur, nullus tamen ejusmodi ignis videatur, sed qualis ille sit, ex sequentibus patebit, quare ad rem: Scilicet præsuppono iterum iterumque ignem subterraneum. Quod vero calor & ignis in terræ visceribus evenire possit, docent montes ignivomi, campi flagrantes, motus immanes, tonitrua subterranea,

erranea, horrenda flammaram fulgura, corru-
 cationes igneæ, incendia &c. Ejusmodi loca,
 ubi ignes subterranei exarserunt, aut ardent,
 non solummodo adusta videntur, sed & testa-
 ceæ terræ exustæ & calcinatæ effodiuntur. Ter-
 ræ quoque ejusmodi locis & circumjectis cali-
 dæ observantur, nam v. g. constat, quod Carls-
 badii in Bohemia, ubi nimirum thermæ calidif-
 simæ facile omnium reperiuntur, propter calo-
 rem subterraneum non possint fodi cellæ, &
 quod nix tempore hyemali mox diffluat, vel
 saltem non diu persistat. Præterea & calorem
 subterraneum in variis fodinis & locis subter-
 raneis experimur, ut non procul ab oppido
 Schwarzenberga, aliisque in locis in Misnia no-
 stra; in Bohemia circa pagum Altsattel; in
 Hungaria, quæ pene tota præsertim inferior ar-
 det subterraneo igne, nam si prope Danubium
 & Dravum scrobes effodiuntur, balnea & suda-
 toria ex tempore quasi possunt parari. Confer.
 Conringius in Theatr. rer. publ. Ex Beguino,
 Edm. Broun, J. B. Morino, de aliis passim re-
 gionibus ex Galeno, Agricola, Bottono, Sole-
 nandro, Lohneisio &c. idem scimus. Imprimis
 hoc nomine memorabiles sunt cellæ, sudatoriæ
 dictæ D. Germani prope Anianum lacum.

§. XI. Physica docet: Varia esse ignis gene-
 ra, aliumque esse lucidum, & non calidum, v.
 g. qui in vermiculis S. Joh. guttulis aquæ ma-
 rinæ collisis, ligno putrido &c. conspicitur, ali-
 um calidum & non lucidum e. g. in fœno ma-
 dido,

dido, fimo, frumento aqua macerato & in acervum collocato, in corio per alutarios tractato, in fermentationibus quibusdam &c. alium calidum & lucidum simul. Docet eadem, (1) ignem nihil aliud esse, quam motum tertii elementi ætherei particularum in corporibus solum mixtis sulphureis, salinis, resinosis & celerimum quidem a centro accensorum ad peripheriam, adeoque aërem cum Rege Alphonso in Clave Sapientiae ignem crassum dicere convenire. Ubicunque enim flamma vel calefactio solum est; ibi semper motus videtur & tactu sentitur; quo motu omnia corpora penetrat; impedito vero statim ignis exstinguitur. Unde flammam tantum concipiunt & conservant sulphurea, i. e. quibus sulphur minus dispersum & occultatum est, resinæ, bitumen, olea, pinguedines & similia. Ad hæc omnia, quæcunque motum ejusmodi ætheris in corporibus sulphureis excitare & continuare sufficiunt, causam ignis constituunt: Quoque liberior & citatior aëris motus est; eoque commodior ad ignem accendendum & propagandum. (2) Corporibus pinguibus sal associatum pabulum ignis efficacius & durabilius constituere; oleum enim, cui sal inspersum, duplo diutius flammam alit. (3) Non quælibet corpora, sed duriora vehementer attrita & collisa scintillas effundere. Horum enim stamina propter duritiem & rigiditatem attritioni non facile cedunt, sed potius resistunt, resistendo vero eo magis contremiscunt,

scunt, quo ipso simul æther inclusus fortiter colliditur, & in motum ejusmodi perniciosissimum redigitur. Neque omnis motus localis calorem atque ignem excitat, sed vehementissimus tantum atque varius, neque scintillulæ collisione e corporibus exilientes ab illo motu producuntur, sed latentes saltem educuntur atque eliciuntur: (4) Ipsum deinceps ignem semel in corporibus salinis & sulphureis excitatum, in angustiis inclusum, agitatum, collisum novum ignem in corporibus ejusmodi aliis circumstantibus proximis suscitare, a sola tritura, frictione e. g. ligna duriora & metalla incalescere, vel plane accendi. (5) Ferrum imprimis esse metallum valde sulphureum, adeoque præ omnibus aliis ad ignem concipiendum aptum; quare & in fusione continuo scintillulæ profiliunt. Idem fit, si limat. martis subtili (lime pulverisata) flammæ candelæ inspergitur. Inde evenit, ut circuli ferrei igniti angustiores fiant & baculi ferrei crassiores, quam antea erant, cum impetuusus ille ætheris motus in igne stamina illa licet durissima extendat. (6) Motu isto diutius continuato & aucto, flammam tandem erumpere, ex quo haud obscure colligitur, quod calor & flamma gradu tantum a se differant, ita quidem, ut calor sine flamma, flamma autem sine calore non esse queat. (7) Aquam igni affusam, nisi sit major illius copia, non posse illam restringere, sed proportionata in quantitate potius vehementiam ignis augere & impedire,

ne citius ignis pereat; quod videmus, quando fabri ferrarii prunas candentes aqua inspergunt, imprimis si copiosiores adfuerint partes sulphureæ, oleosæ, simili modo naphthæ, camphoræ, bitumini &c. aquæ exigua quantitate affusa videtur ardor augeri. In pyrotechnia parant artifices massam, quam materiam alam vocant, ex nitro, antimonio, sulphure pauxillo & carbonibus &c. quæ accensa difficulter aqua extingui potest, potius illa affusa magis incendium augetur, diutiusque durat. Quin etiam legimus, regnante Constant. Imper. R. Callinicum Mathem. ignem invenisse, ne quidem aqua nisi solo aceto extinguibilem.

§. XII. Quid obstat, exinde inferre; Calorem & ignem quoque subterraneum ex mineris sulphureis & martialibus esse? Scilicet mineras, marcasitas ejusmodi sulphur solo odore saltem perceptibile & ferrum (contritæ enim & ustæ ejus particulæ magnetem accedunt) continentes, calidas, ferventes atque fumantes reperiri in illis locis, qui calent, vel ignem condunt, non modo Scriptores testantur; sed & quivis conspiciat, licet. Rem sequens probat experimentum: Si sumitur sulphuris vivi pulverisati, limat. mart. anat. portio, & hæc invicem bene miscentur & affunditur aqua, ut consistentiam pultis adipiscatur, massa, paucis elapsis horis in spumam attollitur, ebullit, incalescit, imprimis aëri libero exposita, atque demum manifestam

nifestam flammam cum fumo sulphureo emittit. Ad hoc videmus, marcasitas & glebas sulphureas, ex quibus vitriolum conficitur, aëri humido pluvioso expositas, brevi tempore æstum intensum concipere. Idem fit, quando ex marcasitis sulphureis sulphur fuerit sublimatum, caput mortuum pluvioso aëri expositum est. Ad hoc observamus in illis locis, ubi alumen præparatur, quod mineræ illæ effossæ, in acervos congestæ pluviis humefactæ vehementer incalescant, fumum & non raro luculentam flammam emittant.

§. XIII. Ex his itaque fontibus rivum quoque nostrum ducere licet. Non equidem satis cavet veritati Le Mery, qui casu primum hoc experimentum invenit, dum acido sulphuris aquis soluto terras pererrante & obvias mineras sulphureas, bituminosas, ferreas aggredienti ignem & calorem subterraneum adscribit, quia discrimen intercedit inter sulphur accensum & integrum, interque ferrum ipsum confectum & ferrum in vena sua adhuc contentum. Nam notum est, sulphur acidum non nisi igne accensum largiri, & ferrum quidem jam confectum spiritibus acidis quidem incalescere, nequam vero illud in venis suis adhuc latens. Quamobrem in hac sententia, præeunte Excellentissimo D. D. Bergero in Tract. de Therm. Carol. mihi etiam omnis stat opinio: quod, quando in terræ visceribus aqua imprimis salina spiritu subterraneo acidulo turgida, sicque

principio activo armata scaturiens ad mineras,
 marcasitas, sulphur & ferrum continentes & ipsa
 natura sua vaporosas deferatur, harum poros
 ingressa, laxet nexum & compagem sulphuris
 & martis, atque inter se concitet atque impel-
 lat, qua soluta & libera deinceps actione & rea-
 ctione sulphuris in ferrum & motu intestino
 magis magisque collidantur, rarefiant, ferveant,
 vapores sulphureos, calidos, copiosos emittant.
 Quibus subinde ab exiguo etiam principio ori-
 undis auctis, in spatio minus libero coercitis &
 inter se mutuo iterum allisis, attritis, magis ad-
 huc hæ exhalationes exardescunt, magisque
 reliquas partes, imprimis quæ supra incumbunt
 minerarum incitant, compellunt, concutiunt
 atque motus hi augentur, (ut fossiores metalla-
 rii testantur, quod vapores, qui sine dubio ex
 marcasitis egrediuntur, multoties sponte inflam-
 mentur) compages illarum solvitur ac destrui-
 tur, salinæque spirituosæ eliciuntur, usque tan-
 dem totæ in aquis diffluant, quo demum tantus
 calor & per ingens terræ spatium dissipatus, im-
 mo sæpe flamma exoritur, si justum spatium,
 iustoque fortior aëris motus conceditur, ut ex-
 perimur fœnum quoque madidum repositum
 plane in flammam quandoque abire. Etenim
 ignis semper definit in verticem mucronatum,
 sicque superna petens rarefacit; terminatur ta-
 men vis ignis paulo infra summitatem, alias
 emergeret, ut in ardentibus montibus, habet
 que terram & saxa non raro densissima velut

perculum, quod non penetrat conus ignis jam elut in summo attenuatus nimium ac imbecillis terra graviori & solidiori opprimente; ubi autem, ac si quantum sit, quoddam spiraculum nascitur sublimè, rapit secum multum teneræ substantiæ, quod in Ætna aliisque ignivomis montibus apparet. Ex his porro infero, quod his effluviis ex mineris exhalantibus aqua reliqua præterfluens denuo imprægnetur atque calescat, & ignis deinceps semel genitus, cum velocissime moveatur, (hinc in conflagratione visibiles gyri se mutuo turbantes & interficientes conspiciuntur,) pluraque corpora vicina calido-sulphurea secum rapiat & accendat: Ut non magis hæc credam, me movet, præter adducta, observatio Hauptmanni in descript. Therm. Wolkenstein. p. 220. qua memorat, quod illæ thermæ, quæ non adeo ex profundo emanant, tempestate pluviosa existente, magis caleant, & quod circumjecta terra & colles & montes fument, (quod & alias aliis quoque in locis experimur) & calefiant.

§. XIV. Idcirco in plurimis thermis sulphur juxta vitriolum & martem manifeste reperitur; Campi Vulcani dicti in Italia, Puteolos inter & Neapolim, intus & extra assiduo fervore crepitant & vivo sulphure fumant, intercorruscant quæ salientes & fervidæ, additque Solenander, de Cal. font. med. caus. c. 9. quod quidquid in foro Vulcani in crateribus adhæret, si multa il-

lud solvatur aqua, eandem sulphure, vitriolo & alumine imbuat. Simile videtur, in Volaterrano ad montem Cerberum, in cujus balneis sulphur ebullit, & in marginibus lacunæ passim reperitur. De multis aliis aquis, quas imprægnat sulphur, vel volatile, vel crudum, vid. Becher, Phys. subterr. p. 701. Ad hæc Hauptm. de therm. Wolkenst. modo laudatus scribit: Se deprehendisse in illis aquam limpida, simplicem prima facie ex petra destillantem, igne in sulphuream mutatam. Quæ eleganter certe genesis thermarum nobis ante oculos ponunt non minus, quam sequentia. Nimirum in agro Patavino ad balnea S. Bartholomæi in fonte aliquo, in quem aqua manifeste frigida ingreditur, & paulo postea ex subdito naturali calore fervescit; immo in tota valle aqua, limus, arena, silices ardent. In hunc censum venit purgatorium dictum in Hungaria. Immo quod curiosum, in ipso mari alicubi & mediis ipsius fluctibus visa sunt aliquando incendia. In sinu Bajano & insulis Æoliis, terra & undæ maris allisæ subinde fervent, fumos non raro & ignes emittunt, motus & sonitus edunt insolitos. Materia, quæ circa crateres colligitur, si aqua diluitur, sulphur, alumen & vitriolum largitur, & si pluvix cadunt, puteos, & torrentes iisdem inficiunt. Plinius L. II. c. 107. & c. 106. refert, Thrasimenum lacum arsisse totum, & inter campos Babylonix flagrasse piscinam. Mare incendium quoque passum esse adducit Liv. L. XXXIII.

L. VI. Autor est Strabo vid. Trans. Angl. phil. 26. in Cycladibus ex mari exivisse flammam per dies IV. tantas, ut ipsum ferveret. Hic commemorandus fons saliens, qui conspicitur prope urbem Gratianopolitanam, ejiciens simul cum aqua ignem, & si ligna injiciuntur, comburuntur, ac ille in Palat. Cracov. inflammabilis, aliusque in Anglia talis. Plura vid, apud Plin. l. c. lib. II. c. 106. & 103. Agricol. de nat. quæ effl. ex terra c. 22. &c. Quamobrem in Italia præsertim, ubi sulphurea corpora ardent in terra, copiosæ thermæ inveniuntur. Siquidem L. Gryllus scribit in Orat. de peregr. Med. quod in agro Senensi supra XV. scaturigines hinc inde habeantur. Quid multa? Clarissime hoc declarat Rocha p. 5. in Scrut. therm. hic enim effodiendo usque ad thermarum pervenit principium, ubi deprehendit scaturientem ex terra aquam frigidam gustui insipidam, imbibentem deinceps sal quoddam minerale, quæ aqua postmodum, ubi attigerit marcasitam sulphuream, mox intensam ebullitionem, spumam ac intensum æstum concepit.

§. XV. Prout igitur major aut minor fit terrenus motus, & prout calor conceptus longius ab ipsis venis, canalibus, fontibus distat, aut materiæ sulphuræ, martialis, vaporosæ major aut minor copia adest, quo magis fervet, vel sensim tardeque, vel repente & subito agitantur, partes minus aptæ ad talem æstum concipiendum magis minusque commiscuntur; quo ma-

jori in copia expirationes aquas replent, thermæ intensius aut remissius quoque calent, unde in eodem sæpe tractu, ut in thermis Carolinis, variæ reperiuntur hinc inde scaturigines, circa illum primarium & furentem dictum, calore a se invicem differentes. Manifestum id in Siculis balneis conspicitur, uti testes oculati referunt: quæ venæ aquarum emanant propius Ætnam versus calidiores, quo remotius, tepidæ sunt. Quin etiam notum est, in nonnullis thermis ignem adeo esse vicinum scaturigini, si agantur cuniculi, ut una cum aquis flammæ erumpant. In præsens dicendum est, quod quo calidiores thermæ, eo copiosiore & firmiore secum vehant atque deponant ochram; quo tepidiores, eo pauciore. Exempli loco sint thermæ Carolinæ, quæ intensissime calent, magnam copiam ochræ deponunt non tantum in canalibus, quos percurrunt, sed & res alias circumpositas illa afflant atque afficiunt. Nostræ vero tepidæ æque ac Teplizenses, Wolkensteinenses, Landeccenses, S. Johannis in Bohemia &c. minorem quantitatem secum vehunt, minusque exhalant. Undenam ochra in omnibus thermis reperibilis? Illam esse marcasitæ illius sobolem sub ipsa actione & reactione erosæ, solutæ atque paulatim diffluentis, (cum marcasitæ alias solutæ similis sit) merito reputandum est, ut ex modo dictis apparet. Idcirco & omnes bene calcinatæ & magnete tractatæ partes reddunt martiales.

§. XVI. Pari ratione se habent incendia montium & agrorum, terræ motus, quæ nostram hanc hypothesein probant, stabiliunt, confirmant; nam hi montes & agri plurima ex parte ex pyrite constant, & imbribus accenduntur augenturque incendia: sic verb. gr. in provincia Romandiola ex terra infernali dicta, pluviosa tempestate existente, flamma luculenta erumpit, atque Ætna, vento meridionali humido flante, multos ignes evomit, nullos vero septentrionali exsiccante; vid. Boccone in annotat. curiosis VI. p. 126. sq. In tractibus enim subterraneis spatiofis, ubi major & liberior aër conceditur, luculenta flamma tandem excitatur, unde halitus vagantes & conclusi, terræ superficiem quatiunt, usque dum per fissuras terræ sæpe magno cum strepitu, flamma & fumo erumpant. Hinc circa hos montes magna in copia reperiuntur marcasitæ exustæ, in pulverem facile, si cultro scinduntur, aut malleo cuduntur, ad instar antimonii resolubiles, conf. idem Baccone l. c. p. 248. quarum pulvis ferreas juxta alias partes concedit, emittunt & sulphur, alumen, vitriolum aliaque mineralia sub ipsis incendiis, atque fontes dulces circa illa loca, sulphureo sapore, durantibus terræ motibus & ante aut post illos, imbuuntur. Nec est, cur dubites de sufficienti aëre, immo ventis in cryptis subterraneis, qui follium vicem obtinent, movent ac excitant fomitem. Si enim nihil usquam vacuum, si datur transitus aquarum, facilius & dabitur spa-

tium aëri & ventis. qui adhuc magis penetrare possunt. Hi potissimum oriuntur ex lapsu & appulsu aquarum, per canales prius ex mari (cujus fluctus interdum per aliquot milliaria agitantur, antequam repercussionem, ut regrediantur, offendant) vel fluminibus suscepto & dein per illos continuato, (aërem enim nihil aliud esse quam aquam subtilem, constat ex Torricelliano instrumento & Æolipilæ experimento.) Quo major ventus, majorem ignem & flammam concitat, quo minor, (ut fere in tota Germania accidit) ab impellentis præsentis maris defectu, maris sc. variis quoque salibus sulphuribusque prægnantis pabulum simul quoque apportantis remoti, cum flumina tantam vim non habeant, æstus maximus quidem excitatur, sed ignis quasi conclusus manet, qui tamen per tellurem calidissimas exhalationes circumspargit. Quod vero mare ad ejusmodi montes ignivomos perveniat, Dominicus Bottonus in Topograph. Pyrologiæ declaravit, referens Vesuvium non raro pisces, saburramque, arenam &c. maris ejecisse. Ac modo citatus Boccone l. c. IX. p. 242. refert, ex ejusdem montis cacumine quandoque ingentes aquarum eluvies defluxisse exsiccato prope urbem Neapolitanam portu. Compertum præterea est ex Strabone, Mela, Plinio, cavernas subterraneas spatiosissimas reperiri. Videntur & multæ in Italia, Sicilia, Hispania &c. ex quibus ingenti & horrendo strepitu venti efflant, ut nemo sine peri-

peri-

periculo accedere ausus sit. Patet & hoc ex
 terræ motibus, hiatibus & voraginibus, & tot
 urbium ruinis, si enim nullæ ejusmodi essent
 spatiosæ cavernæ, tam vasta terrarum spatia in
 se recipere non posset terra; ea propter non
 adeo infelici conjectura ductus Aristoteles cau-
 sam explicans, cur repente interdum navigia in
 mare absorbeantur, ita scribit: Cavernosus lo-
 cus terræ subditæ mari quandoque disrumpi-
 tur, diductoque hiatu absorbetur navigium.
 Amplius adhuc constat, sub mari spiracula esse
 ventorum, ut in littore Aquitanico non procul
 a Bajona, ubi mare sine ullis ventis extrinsecus
 adeo turgescit, ut terram mox occupare videa-
 tur, moxque iterum subsidet. Plura exempla
 recessuum vastorum sub mari recenset Baccius.
 Indicant illos varia incendiorum antecedentium
 signa & effectus; præcedunt enim subterranei
 rugitus, horrendi terræ motus, fulgura, tonitrua
 subterranea sequuntur, terra in hiatus sæpe ma-
 gnos secedit, rumpitur, ingentes glebarum sa-
 xorumque moles projiciuntur &c. Ad hæc
 quemadmodum ex motu aquarum ventus sub
 terra exoritur, ita & augetur ipso deinceps igne,
 ubi enim ignis, ibi etiam ventus statim se pro-
 dit. Notabile insuper est, maritima loca ab æstu
 maris tepescere.

§. XVII. Omnium vero conceptu difficilli-
 mum videtur, quod per tot secula continuus
 calor in thermis permanere potuerit, & quod
 dictæ

dictæ mineræ non absumantur. Sciendum au-
 tem est, quod ingentia dentur in terra minera-
 lium fossilium strata, unde & ordinario circa
 istam regionem plures thermæ, acidulæ &c. con-
 spiciuntur, sic circa thermas Carol. V. mill.
 spatio ultra CCC. acidulæ numerantur, circa
 Halam Sax. item per aliquot milliaria, & in Ba-
 varia in regione VI. mill. hinc inde multi fon-
 tes salini reperiuntur. In nostrarum *Therma-
 rum* vicinia quoque circa pagos Hermsdorff,
 Voytsdorff & Gottsdorff diversi tepentes, lacus
 inveniuntur. Ex his fodinis licet quotidie no-
 tabilis quantitas evehatur, tamen vix exhauriri
 possunt, & si in ipsa origine non tanta strata es-
 sent, nihilominus tamen illa aqua in transitu per
 longum interdum iter aliis in locis ejusmodi
 strata attingere non impossibile videtur, quas
 mineras iterum contactu suo in similem motum
 concitat. Ibi eoque magis calor perdurat,
 quod si halitus tantum exinde spargantur. Py-
 rites & imprimis alias præ omnibus aliis mine-
 ris durabilem fomitem huic igni præbere va-
 lent, quod Lysterus in obs. de nat. & orig. ter-
 ræ mot. & fulm. confirmat, quod carbonem fos-
 siles, tanto plus igni resistent, quo plus pyritæ
 in se habent. Quis nescit ignem occlusum, te-
 ctum & compressum, ac subterraneus est, diu
 durare multumque calefacere, & minus corpora
 sulphurea &c. tam cito destruere atque exure-
 re. Cui simile arridet, consideret modo vul-
 garem illam carbonum ligni confectionem, ubi
ignis

ignis occlusus & non tam amplum spatium ha-
 bens se explicandi & ob aëris, motoris sc. actu-
 antis suffocationem, refrenationem (quin etiam
 in cellis & cryptis subterraneis ejusmodi occlu-
 sis, licet sat spatiosis, ob crassum aërem candelam
 accensam cito exstingui reperimus) diutius
 continetur, & subjecta ligna per longum sat
 temporis spatium ab ipso uruntur, minime ve-
 ro destruuntur, sed deinceps carbones integri
 & pristinam lignorum magnitudinem æquantes
 eruuntur. Simile exemplum videmus in igne
 diu interdum sub cineribus latente & in incen-
 diis ædificiorum, ubi per plures septimanas in
 ruinis ignis tectus servatur. Idem videmus in
 caminis repletis carbonibus, ubi subdito per
 inferiora igne & clauditur, diffundit se calor per
 totum acervum carbonum ac intra aliquot se-
 ptimanas sine multa eorum consumptione durat
 & indies fit intensior. Pariter in furnis, in
 quibus orichalcum paratur, si orificia claudantur,
 ignis sine carbonum natabili consumptione diu
 vivere potest. Sic in machina Papiniana fir-
 missime occlusa, adeo, ut vapores aëris & aquæ
 non possint exire, paucissimis carbonibus diu
 ignis servari & carnes coqui possunt. Tandem
 & ipsa concreta resinosa atque oleosa, terebin-
 thinata, mastiche, succinum, spiritus, vini quam-
 vis sub aëre libero ab igne exiliori statim ex-
 ardescant & tota absumentur: in vase tamen
 clauso ab intensiori licet igne lente & in vapo-
 res solummodo facessunt. Simul & perspicere

ex supra adductis jam licet, aquam ignem etiam
 diu conservare, ut in vulgus quoque notum est,
 aquam frigidam ignitis silicibus affusam majore
 rem fervorem in balneis excitare. Addo quod
 Dioscorides lib. 6. de lapide Thracio refert,
 eum aquæ aspersione accendi, idem Ælianus
 de animal. lib. 9. testatur. In vertice Chimæræ
 montis, ut Thesias Cnidius tradit in Phaselide,
 ignis atque limus ex stagno Comagenæ aqua
 quoque accenditur. Altissimi Norvegiæ, Sue-
 ciæ atque Islandiæ montes nive superne conte-
 cti, inferne sulphuream eructant flammam. Le-
 gatur Olai Magni opus de gentibus septentr.
 Cap. 10. & 11. Nisi conjectura aberro, alumen
 pyritis conjunctum symbolum suum conferre
 posse, cum Ammiano existimo. Autor est Pli-
 nius ligna & tabulata alumine illita non arde-
 scere. Legimus, Syllam turrem quandam li-
 gneam alumine jussu Archillai, Regis Mithri-
 datis præfecti, oblitam exurere non potuisse.
 Sunt, qui ex sulphure & alumine inter se certa
 enchiresi commixto æternum ignem parare
 posse gloriantur. Illud quidem necesse est, fa-
 teamur, ex parte illas mineras minui, & spati-
 um, ubi continentur, excavari & possibile esse,
 thermas deficere olim; ita multa balnea, fontes
 soterii, acidulæ, thermæ, quæ olim fluxerunt in
 Germania, Italia, alibique, necdum fluunt; aut
 a pristinis viribus & effectibus longe recedunt,
 aut penitus exsolvuntur, ut quoque scimus,
 thermarum subinde calorem minui aut loco il-
 larum

larum frigidos fontes scaturire & vice versa. Nam possunt marcasitarum venæ calorem, quem antea non habuerunt, concipere, possunt quoque defervescere, deficere, obrui, præcludi, alioque diverti aquæ profluentes. In nostro modo Ducatu Jauroviensi in pago Gieren acidulæ quondam fluxerunt maxime salutiferæ, quæ tamen hodie ab antiquo valore ac vi longe sunt mutatæ. Neque absolum est, mineras varias, metalla &c. iterum in fodinis exhaustis succrescere, quod multi fide digni Autores ac rerum metallicarum scriptores auctoritate & experientia sua confirmant ac stabiliunt Barba de re metall. lib. I. c. XVIII. Jordanus de balneis nat. C. II. Matthes. in Sarrept. Conc. III. Petr. Albinus in der Meisnischen Berg-Chronica tit. XVI. §. 7. Gerhardus Decad. quæst. physic. chym. I. Borrichius in Epistol. ad Barthol. cent. 4. ep. 92. Agricola lib. XII. p. 455. sq. Ercker lib. V. p. 315. Visæ sunt stanni venæ, quæ dum eas infra suffodiebant, superne iterum recrescebant, quod jam olim de maris Hetrusci Insula Isva Virgilius cecinit. Sulphur & bitumen semper post decursum quatuor annorum regenerari, adducit Fallopius L. de aquis thermal. & metall. c. 5. Idem de bitumine in agro Mutinensi Italicæ memorant historiæ. Sal fossile in valle Oeni intra V. vel VI. annos iterum renasci, ut & sal fossile Polonicum, vulgo fertur. Pluribus hæc illustrat Kircherus in M. Subterr. L. IV. S. I. p. 168. Conf. & Camer. M. N. M. c. 10.

p. 207. Comparet exinde, quod Natura etiam hoc in passu perennem instituat circulum, ut ad aliarum rerum propagationem & quod manifesta sint etiam in metallis aliisque fossilibus vegetationis indicia, cujus non in postremis & illud est, quod in Femora maris Balthici Insula habetur, ubi reperiuntur loca, ex quorum solo ingens lapidum copia prominet, qui quotidie succrescunt. Certum coeterum est, ad incendia subterranea quoque materiam unctuosam suppeditare mare, crassas, salinas, unctuosas partes vehens, (partim in illo genitas, partim a fluminibus e terrestribus mineris adportatas) ut reputat Baccius l. c. p. 188. vid. Bech. Phys. subt. L. I. S. II. c. 2. Per instrumenta enim compertum habemus, aquam marinam fundo propinquam bituminosam esse, succinum, ambra & similia forte idem monstrant.

§. XVIII. Perinde non habeo ambiguum, propemodum id se habere cum acidulis, atque omni asseveratione affirmo: acidulas fieri, quando marcasitæ paulatim magis aqua forte minori copia accedente & motu partium sulphurearum, martialium fervere, vaporant, ut sulphuræ successive abeant, quibus exutis, emergentibus copiosioribus halitibus acidulis salinæ magis magisque exacuuntur, partes martiales, immo totæ quantæ, marcasitæque solvuntur, ac in vitriolum (non æque maturum, nam hoc demum in aëre liberiori germinando lanuginis instar quasi efflorescit) & in ochram rediguntur.

Quæ

Quæ deinceps partes mediante aqua aliorum deponuntur atque colliguntur, ubi moram ne-ctunt, vel longo itinere defluunt, vel interfluen-te majori in quantitate aquæ defervescentis va-poribus sulphureis adhuc iterum plurima ex parte dimissis, relictis solis ut plurimum parti-culis sulphureis fixioribus & denuo concretis (hinc in lagenarum fundo acidularum sulphu-reæ particulae conspiciuntur) usque dum ex ter-ra frige factæ scaturiant acidulae. Hæcque li-quido constant; fodinae enim, ex quibus effo-ditur vitriolum, calidæ sunt, quod rerum me-tallicarum Scriptores testantur, v. g. Lohnei-sius &c. Imprimis hanc in rem præclare scribit Galenus L. IX. simpl. med. qui locus certe, rem exacte declarat. Notum quoque est, marcasita abire in vitriolum plus minus, & sulphure evaporato ex illis majorem vitrioli partem re-cipere, quod deinceps ex aëre humido quasi progerminat atque frondescit; hinc usta mar-casita flammam emittit, sulphuris odorem spar-gentem, ustum vero nec flammam emittit nec sulphur redolet. Id ipsum monstrat conficien-di ars vitriolum, quando ex marcasitis vitriolum excoquant. Affero pariter, huic principio marcasitis nimirum ut calorem subterraneum atque thermarum, ita & alias quoque aquas fri-gidas salubres & subtilis vitrioli quas continent plurimæ partes nec non salium acceptas feren-das esse.

CAPUT III.

Naturam & Contenta Thermarum
Hirschbergenſium examinat, rationem-
que operandi expendit.

§. I.

Maxima thermarum vis a mineris, illarum-
que diverſarum partium intima atque va-
ria ſolutione & mixtione eſt, quoque ma-
gis intimiusque mixtæ ſunt atque unitæ, eo quo-
que meliores jure cenſentur. Unde Vitruvius
lib. VIII. c. 3. rectiſſime auguratus eſt dicens:
Omnis aqua naturaliter calida ideo eſt medica-
mentofa, quod in præviis rebus percocta aliam
virtutem recipit ad uſum. Ut ergo illæ no-
ſtrarum thermarum nobis pateſiant neceſſe eſt,
ut exactum inſtituamus examen, & in ejus con-
tenta & quæ præ aliis prævaleant copia, inqui-
ramus, ex quibus ex parte concludere poſſu-
mus, quid conferant aut noceant. Quod vero
quam difficile, quam arduum & quam incer-
tum de eo ſit judicium, exercitatiſſimi etiam
Philoſophi ac Medici agnoſcunt atque fatentur.
Quædam enim aſpectum oculorum aufugiunt,
& varia varie & intime inter ſe permixta atque
ſoluta difficulter dignoſcuntur atque aliorum
ſimilitudine nos facile decipere poſſunt, quavis
etiam via aut modo traſtentur, quovis etiam
microſcopio inſpiciantur. Apprime hinc Hippo-
crates l. de vet. med. §. 3. dicit : Si quis de
sub-

sublimibus in aëre rebus, aut de subterraneis dicat & quomodo sese habeant, sciat tamen, neque dicenti neque audientibus manifestum factis fuerit vera ne sint, an secus. Antiqui Philosophi Peripathetici in explorandis aquarum medicatarum contentis, iisque signis multum tribuebant, quæ tactus, odor, sapor, color concedunt. Cum vero illa insufficientia plane deprehendantur; siquidem varia sunt, quæ hoc vel illo colore aquas tingunt, sunt quoque varia, quæ linguam v. g. acredine, adstrictione &c. afficiunt, nostro maxime seculo dissimiles in concretis substantias adminiculis chymicis eruerre satagunt, & varias præcipitationes, solutiones, filtrationes, evaporationes, destillationes, aliorum affusiones, combinationes ac coagulationes instituunt. Equidem præ omnibus aliis Chymia ad intricatos naturæ labyrinthos filum Ariadnæum concedit, & naturam imitari in operibus suis videtur. Hac potiori potimur analytica, quæ corpora naturalia dissolvit, componitque, & indolem & principia sua detegit, non æque physica simplicia, extrema, sed chymica, i. e. in quibus chymia in resolutione corporum acquiescere cogimur. At enim vero; ingenuè etiam confiteri necesse habemus: insufficientes & incertas esse operationes chymicas, quævis etiam sint, ad omnium omnino corporum naturam exhauriendam, declarandam, demonstrandam. Ignem enim Chymicorum quidem cultrum anatomicum dici posse, sed

non verum esse & genuinum corporum mixtorum analytam jam dudum Philosophi agnoverunt. Demonstrant id optime omnium Illustr. Boyle in chym. Scept. Dissert. chym. & Cl. Bohnius Dissert. phys. l. p. 17. & sq. Quare dubitandum est, an ex illis semper constent corpora naturalia, in quæ per ignem fuerint soluta, dum equidem compagem & texturam corporum is dividit & resolvit, sed inter dividendum simul quoque partes eorum ratione figuræ, texturæ, situs & magnitudinis naturalis, miris modis rapidissime immutat, alterat & suo motu, (motus enim est causa efficiens omnium formarum ac qualitatum) novum ipsis situm, ordinem ac nexum inducit. Quare ignis a b Helmontio creatura destruens, & mors artificialis corporum ea destruens, vocatur. Unde alia diversa plane, aliæ prorsus vires, aliæ qualitates proveniunt. Immo imprimis subtiliores & mobiliiores (ut nihil jam de fixioribus magis dicam, cum constet præter particulas sulphureas, subtiles, aqueas, salinas & terras quoque per ignem dissipari) prorsus destruit & in auras dissipat, adeo ut tenuissimæ partes quorumvis commissuras vasorum & licet hermetice sigillatorum, adhibito quamvis leni ignis sæpe gradu, aufugiant per poros vasorum non deprehendendos. Enimvero ejusmodi minima certe dantur, quæ sensus plane non incurrunt, si tamen inter se coeunt atque cohærent, corpora satis magna componuntur, a quibus deinceps

ceptis iterum exhalant, quod ex variis experi-
 mentis constat. Quare, ut incidenter moneam,
 illi utilitati minus consulunt, qui fontes foterios
 & acidulas non bene obturatis lagenis iisque
 arctioris orificii calefaciunt. Tantum enim ab-
 est ut juvent, potius observavit Th. Tabernem
 in hydrogaz. p. 177. acidulas Sualbacenses ca-
 lefactas obfuisse. Nova se objicit dubitatio :
 Separatæ sic partes si iterum commiscentur,
 nulla arte tamen possunt ita combinari, ut prius
 composita omni modo emergant. Anne cum
 aliis commixtio ac magis adhuc præcipitatio
 tutior, certiorque ? Dubito, suspicor, sive pori
 a tertii interventu constringantur, sive laxentur,
 sive impleantur magis, quod concreta alteratio-
 nes secundum situm atque figuram patiantur ;
 novam subinde reactionem efficere enixaque
 inde oriri possint. Probandi ratio aliqualis non
 erit difficilis, mercurii vivi & sublimati in aqua
 vel aqua forti solutio si cum ol. tart. p. d. præ-
 cipitatur, rubicundum pulverem, si cum calce
 viva flavum, si cum sp. sal. ammon. album præ-
 cipitat, quæ tamen omnia sunt alcalia &c. Ta-
 ceo, ex plane diversis eosdem effectus prodire,
 quod colligitur ex liquore, qui e calce, vel cum
 sale communi vel ammoniaco fusa extrahitur,
 solutio per aquam per filtrum trajicitur, exha-
 latur leni igne, sal remanens in cella dissolvitur,
 hic liquor tam ab ol. tart. p. d. quam Sp. vitrioli
 coagulatur. E contrario cernimus, diversa &
 contraria sæpius eundem edere effectum, quod

in alcalibus quibusdam lac coagulantibus experimur &c. Non prolixius quoque attingam, quod pro vario ignis modo adhibito, v. g. in aëre aperto vel vase clauso, vel coctione, calcinatione &c. longe diversa eliciat ignis, v. g. ex vegetabilibus per coctionem educuntur salsa, nitrosa & tartarea, per destillationem simplicem acida, per incinerationem lixiviosa &c. Similia exempla habemus in camphora, succino, sulphure & aliis, idem de aliis probationibus v. gr. per putrefactionem &c. sentiendum. Neque id attingam, quod quædam concretorum ingredientia inter se confusa ægerrime adeo exacte separari possint, ut cujuslibet eorum exquisitum pondus determinari valeat.

§. II. Quibus ita positis, (ut ad propositum redeam) examen horum ope institutum aquarum thermalium esse ejusmodi, quilibet sentit. Hinc non mirandum, quod ejusmodi probationes thermarum & fontium soteriorum a multis laboriose magis, quam utiliter institutæ fuerint, & quod multæ in lucem prodierint descriptiones thermarum, aliarumque aquarum salubrium, quæ minus rem accurate exhauriunt, multa illis adscribendo, quæ minime iis insunt, aut illa, quæ insunt, omittendo. Quodsi autem itaque res ita se habet, quod a priori non semper valeat bona consequentia, i. e. quod non sufficiat, thermas ratione contentorum saltem indagasse, altera a posteriori, experientia sc. eaque multis exemplis stabilita, in auxilium

vocanda. Qui ambo conjungit, certius atque
 securius procedet. e. gr. Mercurii currentis vis
 vehementer salivam movendi, & nitri refrige-
 rans & antispasmodica, arsenici deleteria, rha-
 barbari purgans, feminis hyoscyami narcoti-
 ca, cantharidum diuretica & aliorum multorum
 medicamentorum non a priori sed a posteriori
 innotescit. Etenim hac duntaxat plurima ex
 parte, si vera fateri volumus, thermæ, quæ ce-
 lebritatem hodie acquisiverunt, sunt inventæ
 ampliatae atque stabilitæ. Licet itaque, inquam
 virtutes aquarum mineralium experientia ma-
 gis quam rationibus dignosci possint, ob miran-
 dam scil. mineralium varietatem diversissimam-
 que illorum modificationem & mixturam, ni-
 hil tamen impedit, quin per diversa examina
 contenta in illis quodammodo patefacere pos-
 simus. Faciam itaque id circa nostras & ther-
 mas brevissima ac facillima via, quantum pote-
 ro, & quantum mihi concessum est, quantumque
 res & scopus ferunt atque permittunt,

§. III. Prosequar strictim. Si lapilli in fontes
 utrosque immittuntur, per curvatas lineas &
 præpediti quasi deorsum delabuntur. Aquæ
 thermales si ex fontibus suis hauriuntur, in iis
 copiosissimæ bullulæ e fundo vitri ad superfi-
 ciem tendentes & lateribus adhærentes marga-
 ritarum instar conspiciuntur. Calidæ haustæ
 & frigefactæ lib. i. gr. V. & ultra ex cœnobii, ex
 Comitæ fonte gr. VIII. quantitas decrescit. In-

strumenti statici ope calentes & juxta scaturiginem paulo leviores etiam aqua fontana, graviores vero frigefactæ deprehenduntur. Nam notum est aquas spiritu copioso gaudentes leviores esse, quoniam aër & æther ut omnis rarefactionis ita & levitatis causa existit. Hæc sola aquarum levitas, quæ præsertim etiam in aqua pluviali reperitur, indicium aquarum salubrium haud infimum est; nam talis aqua subtilis levis atque spirituosâ facile & citius per exilissima vasa ac porulos transit pota, aperit subtilissimos ac tenerrimos etiam ductus, qui in quamplurimis morbis sunt obstructi, & fundamentum illorum constituunt, quare illud sine studio & odio necesse est fateamur, quod thermæ nostræ ob partes spirituosas copiosiores, temperiem & eximias plane virtutes si non omnibus aliis in Germania anteferendæ, postponendæ tamen sint nullis. Ad tactum sunt viscidæ, lubricæ, molles & temperato & non modo tolerabili, sed & tam jucundo calore, adeoque calori nativo humano maxime conveniente præditæ, ut optimo jure id de nostris dicere possim, quod G. Wernherus de therm. Budens. dicit, quod tam jucundo sint calore, ut velut humano studio temperatæ naturæ singulari benignitate ad hominum lavacra datæ esse videantur. Admoto thermometro uterque fons eundem caloris gradum servat. Præter odorem sulphureum & lixiviosum saporem subdulcem primo subadstrictorium & in fine

sub-

subacrem, lixiviosum & ex parte subamarum
 ac nauseotum in lingua ac faucibus relinquit,
 quo plus autem fervent, eo gratiorem habent.
 Odorem exacte lixiviosum, sulphureum & sa-
 ponarium referunt, & adhuc magis fragrantio-
 rem, si inferius exhausta prius scrobe de novo
 iterum scaturiunt. Ab injectis in aquam, quæ
 in hoc procedendi genere adhibere solent, nul-
 lam alterationem notabilem deprehendes, nisi
 in residuo demum a destillatione & evapora-
 tione relicto. Si per unam aut alteram diem
 in vase quodam reponatur, variegatæ, crassæ par-
 tes sat copiosæ subsident. In coctione ipsa,
 evaporatione, destillatione in vitreo vase ar-
 tiffime lutato ac clauso nihil recipitur, præter
 corpus terreo-salinum, quam aqua insipida fon-
 tanæ similis. Neque tunc ullus odor sulphu-
 reus percipitur, sed saltem lixiviosus & foetidus
 nares ferit, nisi quod alembicum suspensum ad
 orificium retortæ denigrat, (haud obscuro sul-
 phuris à volantis indicio.) Inter destillandum
 nihil notatu dignum apparet, donec ad paucas
 libras aquæ quantitas abierit, tunc magis ma-
 gisque colorem puniceum, imprimis ex Schaf-
 gotfchiano fonte induit. Quod si imprimis in
 vase colli angustioris & fundi amplioris destil-
 lantur, lateribus sal volatile hinc inde maxime
 ex eodem fonte sub forma crystallorum mini-
 marum adhæret. Superficieï crusta salina in-
 natat, odor & sapor tunc quoque magis ma-
 gisque lixiviosus redditur, sali tartari similis,

nisi quod magis nauseosus mihi quidem videatur, & spiritu acido instillato effervescentia sentitur, deponiturque sedimentum crassum & puniceum, liquore supernatante pellucidiori statim facto. Aliquando aqua ad paucas libras destillata, similique modo adhibita & reposita, deinceps post aliquot dies multæ crystalli majores & minores pellucidæ, præter propter magnitudine grani hordei ejusdem fere figuræ & badio colore apparebant. Si diutius in vase detinentur, reponuntur, aut longius vehuntur, nunquam præcipitatum quoddam deprehendi potuit. Corpus terreo-salinum, quod ab evaporatione & destillatione in vase remanet, colorem refert ex albo puniceum in superficie inæquali magis cum bullulis quasi disruptis, albicantibus, nitentibusque. Linguae saporem hoc imprimit lixiviosum, subadstringentem & nauseabundum atque odorem lixiviosum itidem & graveolentem & aliquantum sulphureum spargit. Si diutius reponitur aut transfertur in vase vitreo, aqua non facile corrumpitur aut putrescit.

§. IV. Omnibus tandem adhibitis, quæ ad probationem aquarum afferri possunt; (quæ vero hic ordine ulterius recensere non vacat,) atque remultum diuque pensitata in promptu erit notare: Thermas nostras duplici gaudere principio, volatili spirituofo (quod maximum) atque fixo perutili, intimo connubio unito. Spiritus probatur secundum notas spirituum in aquis: Ejusmodi enim aquæ spirituosæ sunt

tenues, lenes, bullulas habent multas, celeriter transeunt per alvum & urinam, vel sudorem, non adeo copiosa residua relinquunt evaporata cum ebullitione notabili ex fonte profiliunt, nares blanda titillatione feriunt, & caput non raro nidore totum implent, in antliæ vacuo bullulas copiosiores emittunt: Omnes hæ notæ in nostris quoque aquis foteriis habentur. Spiritus illi aquarum, qui animam quasi earum constituunt, sine dubio nihil aliud sunt, quam spiritus sulphurei, aciduli, ex incaléscente resolutoque sulphure & marcasitis martialibus evoluti, sub forma vaporis aërem æque ac aquam pervagantes, in ejus poros insinuantes, ibique concentrati eam leviolem & validam reddentes. Hi enim sunt, qui cineres clavellatos aliaque salia alkalia aëri libero exposita in sal nitrosum convertunt, & alumen calcinatum omnique sale exutum intra aliquot dierum spatium sale acido de novo imprægnant. De reliquo refert du Cloos de aquis Galliæ p. 93. se destillatione prima ex spirituosis aquis spiritum exigua quidem quantitate obtinuisse, qui aquam Tornæ Solis cœruleam rubedine infecisset. Præter Camerarium vid. M. N. & M. Cent. X. p. 211. & Becher phys. sub. Sect. II. Cap. 3. p. 73. testatur: aquam non raro fontanam non nihil spiritus habere, quia omnes fontes calidi quid in se habent atque dantur aquæ fontanæ hyeme non congelascentes, quia ex fontibus fumantes vapores interdum adscendunt, & si ejusmodi aqua primum ex fonte hauritur, ore detenta nonnulli spiri-

tus nares ferientes emittuntur. Mediante hoc principio imprimis subtili, activo, elastico, thermæ, fontes foterii plurimi, (cum multi dentur, quorum aqua in destillatione & evaporatione nullum relinquit sedimentum,) tam admirandos edunt effectus; hinc observatur, quod ejusmodi exorti fontes in principio non raro saltem vegeto & præsentis spiritu maxime se exserant, subsequenter vero annis, deficiente, debilitato illo vim illam amittant; tales v. g. fuerunt in nostra vicinia, quorum alter anno 1677. Pega-viæ exortus & contra scabiem & paralyfin eximius fuit; alter 1684. Heburgi infra arcem pluribus quondam commendabilis profluxit.

§. V. Sicque porro inter partes his aquis contentas volatiles magis juxta modo nominatas eminent vitriolicæ, salinæ & sulphuræ, nativæ & purissimæ indolis, communi sulphure & empyreumatico atque vitriolo arteq; omni parato martiali, illorumque spiritibus aliis exinde præparatis longe excellentiores. Inter fixas magis numerantur itidem sal & sulphur, bitumen, alumen, mars, & terra. Namque non precario ista admiffa esse ulterius demonstrat sensus, comprobatur ratio, confirmatur experientia. Etenim quando juxta scaturiginem & statim recens haustæ & calidæ aquæ libram 1. pulverem gallarum, vel foliorum quercus aut ejusmodi aliorum adstringentium scrup. ad drachm. sem. injicis, non equidem satur color niger, sed ex atro

puz-

purpureus, (obscurior tamen magis ex Schaf-
 gotschiano fonte,) exinde emergit, a scaturi-
 gine vel alveo remota & frigefacta aqua nullam
 ejusmodi mutationem, sed solummodo turba-
 tionem percipies. Vitriolum enim volatile in
 omnibus pene thermis invenitur, cum illud or-
 dinario in mineris istis, ex quibus ignis, calo-
 risque subterranei origo reperiat. Insuper
 non modo ex Lohneisio constat: omnes pyri-
 tas posse in vitriolum plus minusve abire; sed
 & in valle gigantum in ipsis montibus Sudetis
 & in pagis vicinis Schreiberfau & Zischdorff, in
 Misnia circa Duben videmus & Schwartzember-
 gam erutas marcasitas paulatim in vitriolum ef-
 florescere, hinc & ordinario fere thermæ tepi-
 dæ minorem partem vitrioli ejusmodi volatilis;
 calidiores vero majorem possident, siquidem
 in ipsis Carolinis thermis utpote calidissimis sum
 expertus, gallarum pulverem mox ad fontem
 aquæ ferventissimæ injectum colorem nigrum
 magis; minus vero tepesactæ inducere. Quo
 simul hariolari licet, subtilissimum sulphuris va-
 porem arctius sese conjungere cum rudioribus
 quibusdam ferri partibus atque exinde fixum
 quoque sal vitriolicum emergere & thermas in-
 gredi. Sulphureum odorem quivis statim per-
 cipit, & argentum cum primis aquam immisum
 colore fusco tingit, auri vero colorem exaltat,
 linteamina sublutea reddit, quin & interdum
 parietibus ad instar fl. sulphuris adhæret. Præ-
 fertim Schafgotschianus fons plus sulphuris re-
 dolet

dolet atque sensibiliter magis nares ferit, im-
mo pungit efficacissime ; salia enim, quo plus
sulphuris eis accedit, magis fiunt volatilia. Si
reponitur aqua, aut destillatur, evaporatur, nul-
lum deinde odorem deprehendes sulphureum,
pauillumque illius fixi in residuo remanet in-
flammabilis, solo odore ex parte perceptibilis,
quod tamen eo magis confirmatur, si illud pru-
nis candentibus adspergas, & si misceas cum sa-
lis tartari, transit in hepar sulphuris. Oleagi-
nositatis quoque quid subesse clare demonstra-
tur. Sæpius vidi illud, & chartam, in qua re-
siduum corpus terreo-salinum imprimis ex Il-
lustr. Comitis fonte asservabatur, oleaginositate
lutea infecisse & digitos unctuositate quasi ob-
duxisse. Substantiam illam sulphuream & oleo-
sam eo melius aqua misceri, cum eam comi-
tentur aluminosæ & vitriolicæ, nitrosæ particu-
læ (utpote salinæ quæ facile cum aqueis connu-
bium ineunt) habetur.

§. VI. Inter partes fixas primas tenent sal
fere alcalinum, quod si nitrum illud vocare mal-
les, non refragabor ; ad naturam enim nitri Ve-
terum proxime accedit : Huic nec immerito
thermis potior virtus juxta partes volatiliores,
spirituosas, adscribitur ; huic soli fere omnium
vim adsignare videtur Clariss. Wedelius Am.
M. M. & Pharm. acroam. p. 432. Et sane al-
calia sanguini maxime amica & illius naturæ fere
affinia ac polychresta sunt. Hujusque salis al-
calini aquæ thermalis libræ XX. per lenem eva-

porationem (si destillantur, semper minor quan-
 titas remanet) dant ordinario, ex Schafgot-
 schiano fonte scrup. i; ex altero drach. sem-
 circiter recipitur, quam quantitatem in utris-
 que duplo corpus terreum excedit. Hinc
 etiam in plurimis, si non omnibus sal alcalicum
 invenitur, uti & longe majori in quantitate in
 Granensibus, Burboniensibus & Vichiensibus in
 Gallia, in thermis Carol. Embsens. Teplizensi-
 bus, immo acidulis & fontibus, lacubus, rivis.
 Hoc prima fronte statim odore in nostris ma-
 nifestatur, nares enim ferit exacte lixivioso o-
 dore, & post evaporationem remanet sal alca-
 licum ex residuo elutriandum, quod tamen in
 fine quandoque plus minusve (inprimis ex Cœ-
 nobii fonte) subamaricat, gustu ipso ordinariis-
 que experimentis manifestatum. Ex quo qui-
 vis me non monente intelliget, hoc sal in ther-
 mis contentum ex parte esse volatile, ex parte
 esse fixum. Constat enim, omnia salia fere al-
 calia fixa, si igne tractentur, quo per motus va-
 rios atteruntur, digeruntur, & in moleculas te-
 nuiores rediguntur, aliquid volatilis de se spar-
 gere. Exempli loco saltem fit ipsum lixivium
 ex cineribus saltem factum, odorem satis fortem
 reddens. Perinde præter Illustr. Boyle, Tour-
 nefort. Læwenhœck, Grewius & Bohnius an-
 notarunt, dari diversi generis terras argillaceas,
 ex quibus spiritus & sal vol. urinosum destil-
 lando elici valent, quamvis non pure & exces-
 sive tale alcalicum sal sit, quia compertum per

rationes atque experimenta est alcalia, volatilia & fixa pura raro dari, ad horum classem saltem ob prævalentiam referri. Alias subtilissimum est, facile & æquali propemodum aquæ portione solvitur & cum pulvere carbonum subtilissimo mixtum in crucibulo totum avolat, sulphureo quodam fumo relicto. Si hoc sal alcalinum in libero aëre asservatur, in sal quasi tertium (quod ordinario iis accidit) mutatur, quæ mutatio spiritu universali aëreo acidulo in acceptum fertur. Hoc sale alcali fœtæ quoque sunt multæ terræ, saltem in nostra Germania ager Rupinensis, Marchiæ, Pragensis in Bohemia. In Misnia & Thuringia multis in locis in cellis efflorescit & ex terra eruitur &c. Ex Smirna aliorum magna in quantitate effossum adportatur. Bitumen, quod & ordinario fere invenitur, ubique sulphur habetur, non solum odore, acuto nitore, acerbitate, amaritie cognoscitur; sed & ipsis oculis conspicitur, præsertim & ordinario magis in Abbatia fonte floccorum instar internatans, unde sæpius non potantur ejus aquæ, cum tunc nauseam, dolores ventriculi & capitis causentur. Hinc etiam sine dubio est, quod indusia balneo exeuntibus firmiter cuti tanquam glutine quodam affixa adhæreant, adeo ut vix possint avelli, quare necesse est in ipso adhuc balneo indusia exuant, atque quod ipsa cutis glutine quasi & oleaginitate oblinita, & aquosorum ad instar globulorum obsita visu tactuque experiatur. Licet ejusmodi primum

omnem

omnem cum aquis mixturam respuant, longa tamen mora & mixtione devicta iis confuse uniuntur, uti omnes fontes bituminosi monstrant. Hoc, si hic conjecturæ locus sit, ipse calor ex igne subterraneo eliquat. Mars non solum ex terra post salis elutritionem residua probe calcinata magneti capillamentorum ad instar adhæret, & quandoque grana iij ad iv ex aquæ libris xv. imprimis ex Schafgotschiano fonte, qui illius majorem copiam ordinario possidet, collecta sunt; sed & ex ochra, quam in transitu deponunt thermæ eodem modo extrahitur. Fallunt, itaque admodum, aut fallentes nominatim Zwelfferum, Fallopium, Solemandrum, Tabernæmontanum &c. incaute sequuntur statuentes: thermis ferrum aliaque metalla immatura saltem inesse, & qualitates saltem illorum. Pauca partes aluminis levissimi illius quidem, quamvis non æque exacte forte puri & simplicis remanent, & pauciores ex Schafgotschiano fonte. Testatur hoc odor acidulus foetidus, gravis, imprimis si ad modicam siccitatem evaporata sit aqua, qui exacte refert illum qui ex alumine & sale ammoniaco in mortario terendo exsurgit & spuma & bullulæ quasi nitentes remanentes & sapor aciditatis & adstrictionis, acrimoniæ in amarulentiam paululum desinentis, & quod solutionis cochennillæ colorem non mutet, potius exaltet & sedimentum in igne fustum ad instar lactis liquefcat, quodque præcipitatum per oleum tartari

per deliquium igni impositum spongiosum fiat. Hoc quoque observatur, ubi pyrites exæstuat, ibi & sulphur, vitriolum & alumen inveniri ac fodi, immo pyritæ aliquam aluminis partem concedunt, uti annotavit Excell. Bergerus l. c. p. 102. Siquidem & hic, circumjecti montes venis pyritæ aluminosi & chalcantosi abundant. De ejus productione desinet dubitare, qui alumen coquere unquam vidit, & quod hic naturæ operationem ars imitari videatur. Hæc ingredientia, sulphur nempe, bitumen atque alumen & ferrum Crato à Kraftheim, vid. Epist. med. pap. 242. sq. nostris his thermis inesse jam cognovit atque eas pro alvo & urina movenda interne, & roborando, emolliendo & discutiendo ac adstringendo, externe adhibuit, hincque podagricis, ischiadicis, in tendinibus scirrhis & fluxionibus ad scapulas vel spinas, in colico dolore item & articulari efficacissimas eas deprehendit. Tandem mentio facienda est terræ residuæ ex evaporatione & elutritione, quæ quandoque ex luteo albicat, quandoque cinereum plane colorem refert, commixtis quandoque filamentis velut minoribus inter se contortis atque inflexis, & subpinguis non raro deprehenditur. Ulterius reperitur & alia species terræ longe subtilioris, salinæ, unctuosæ, quæ aquis thermalibus cremoris instar supernatat. Cuticula ista, quam format terra hæc subtilis una cum partibus salinis & oleosis crassior & conspicua magis apparet, quando aqua defervuit

§. VII. Hæc vel superficialia etiam recensio jam sufficiat, cum quantitatem exactissimam singularum ac omnium expiscari quis vellet, res esset incerta, si non vana, nec nobis jam adeo multum interest specialissimam nosse, imprimis cum singulis fere annis pro diversitate temporum aliqua variatio in his circa scaturigines nostras soterias advertenda veniat, secundum particularum singularum majorem & minorem copiam, quare nihil pro immutabili naturæ lege reputes, v. g. hoc anno majorem quantitatem salis alcalini, bituminis, martis; altero minorem concedit. Hoc residuum terreo-salinum subalbum, aut ex luteo albicans, nec aquam affusam colore puniceo & simili odore graveolenti ex lixivioso foetido inficit; altero rursus sulphuræ magis & graveolentes thermæ atque hoc calidiores altero tepidiores deprehenduntur &c. Proin quoque non omnibus annis æqualis operatio semper sequitur. Ut explicatius loquar; ante biennium thermæ Schafgotschianæ maxima & plane inconsueta bituminis copia a medio Aprilis ad finem usque Octobris conspicuæ erant, quæ ideo potum impediēbat; (potæ enim statim ardores stomachi & dolores capitis gravissimos excitabant) diaphaneitas aquæ & calor tamen perstitit immutatus, & visum est, hos binos fontes ordinarios suos effectus inter se quasi commutasse. Hocque annotatum est, quod frigidioribus annis magis laxent, quam calidioribus, ut & quod

Schafgotschianæ si prægressa hyems frigidior fuerit & plus nivis deposuerit in montibus, Suedetis, tunc & parum bituminis effundant; Abbatia vero alias ferme æqualiter se habent ad externum hoc accidens. Utræque thermæ tempestate pluviosa fortius spirant sulphureum odorem & imminentibus ventis plus quoque emittunt vaporum immo die una vel dimidia ante pluviam, calidiores apparent & caput balneantium magis afficiunt.

§. VIII. Unde vero variationes hæ eveniant, haud meum facio nunc prolixius explicare, disputare, dirimere. Nobis parum interest; an quis ex siderum aspectu vario, conjunctionibus, oppositionibus, an alius ex pluviis, imbribus, alius ex flatibus, exhalationibus, ventis, illas procedere affirmet. Certas aliquas cæterum mutationes a tempestatibus calidioribus, aut frigidioribus, siccioribus, aut humidioribus adscribi posse ex modo allegatis observationibus facile crediderim, imprimis cum alias quoque alterationes fontium ab ipsis pendere clare percipiamus. Quin immo etiam hoc in nostris accurate æstimantibus & observantibus notatum est, illas imbribus præter modum cadentibus aliquid virium suarum amisisse, quod & alii, ut Aristoteles jam, alii de Magnesiis de aliis imprimis & frequentius de acidulis observarunt. Facile enim tunc fieri potest, ut in transitu affluentes copiosæ aquæ pluviales vel a nive copiosa liquefacta affluant, æque ac observa-

mus,

mus, si latiori fossa forte augeantur, accedente quædam fera vena, quam vocant (ut aliquando propemodum in Schafgotschiano contigisset vel in illo fonte prope Franckensteinam contigit) virtute, qua antea, non amplius pol-
 lent. Illud quoque a vero haud abesse cen-
 seo, quod aquæ sæpe fluant non per fodinas mineralium tantum, sed & juxta eas, ita saltem, ut particulæ quædam ipsis communicentur, & quod in via assumant tales alias particulas, ut earum usus debeat existere varius, immo ple-
 rumque incertus, videmus hoc sicuti in nostris quovis fere anno, ita & in alijs. Quare fallun-
 tur ii & fallunt, qui forte concedunt aquarum thermalium perennem virtutem adesse; Sic ulterius Sebizius de acidulis Alsatix scribit: eas esse quandoque adeo acres, ut dysenteriam commoveant, non nunquam effcetas & pristino vigore privatas. Injuriosi vero in thermas videntur, qui si vel levi mutatione aëris, eoque pluvioso & nebuloso existente, vel ventis mi-
 nus secundis agitato, minus bene se habeant, vitium in thermas conjiciunt, cum potius ac-
 cusare deberent ambientem aërem mutatum, qui in corporibus illorum ejusmodi alteratio-
 nem efficit, quod non solum ægri, sed & satis alias sani toto die experiuntur. Plura & certa hucusque in illis non invenire potui, quan-
 quam diu multumque scrutatus sum, irritus ta-
 men labor, irritumque duntaxat scrutinium, dubiumque judicium fuit. Alii thermis no-

stris & aurum & argentum, immo gemmarum tincturas assignant, eoque nomine Ficuncellen- sibus, Budensibus in Hungaria, Favariensibus &c. ut vulgo fertur, æquiparant, ut ante aliquot annos metallurgus quidam aut avaritia aut adulatione forte ductus sabulum ex Schaf- gotfchianis thermis, addito pulvere fusorio, in regulum aureum fusisse gloriatus est. Ego nullum aurum nullumque argentum in his aquis ferratis (nec vel iis inferioribus ad minimum, cum adhuc earundem efficacia major neque experientia, neque ratione satis probari possit) invenire aut demonstrare hucusque potui, quamvis non simplici vice sedimentum aqua Regis solutum & præcipitatum fuerit, nulla ta- men punctula nigricantia examine eodem mo- do instituto aquaque forti instillato & s. a. præ- cipitatione facta lamina cuprea se manifestave- runt.

§. IX. Sed ad rei cœptæ feriem redeamus. Aqua simplex eaque pura, levis, subtilis qua- lemque nostræ thermæ vehunt, quæ vehiculum harum mineralium constituit, haud inutilis de- prehenditur, sed maximas vires & medicamen- tosas possidet, quippe humiditate, mollitie, le- vitate, fluxilitate, tenuitate & copia sua in mor- bis insignem affert utilitatem, utpote salia mor- bosa diluit, eluit, & crassos humores tartareos emollit, attenuat, & superfluum excrementi- tium per colatoria educit, vias aperit ac ex- cretoria aperta servat, obstructionsque reserat,

ariditatem partium solidarum corrigit & sanguini, omnibusque humoribus fluxilitatem ad vitalem circulum desideratissimam conciliat, secretiones & excretiones omnes juvat, somnum conciliat & pene omne curationis punctum absolvit, huic in quantitate nimirum majori assumptæ majorem, quam vulgo creditur atque perpenditur, partem in sanandis morbis tribuo ac profiteor simplicem aquam puram, subtilem levem solam quam plurimorum fontium soteriorum, in quibus ne mica quidem principii mineralis, metallici aut salis continetur, utramque ut ajunt paginam facere, exemplo ex notissimis sint Favarienses, Schlangenbadenses &c. Atque quoniam deinceps salia illa soluta sunt, magis ob id penetrant aguntque. Ac ne id quidem mihi reticendum est, quod calor & ut partes subtilizat unitque ita & horum ingredientium vires haud parum adjuvet, efficiatque ut intestina sua agitatione calefaciant, ut magis penetrare & transire possint, humores circulates ad majorem motum cieant, magis aperiant, magis diluant. Nam tenendum & hoc est, quod & alias aqua calida magis diluat, quam frigida, vis enim diluendi per calorem intendi videtur: aqua enim calida, magis secundum minimas suas particulas agitatur, magis movet, motu & vigore suo promptius intimiusque penetrat, viscida potenter resolvit, humores falsos acriores imbibit & diluit, ad fluiditatem reducit, solvit, detergit, ac secum ad emunctoria

abripit, secernit exacuitque. Hocque vivido suo calore & blando partes corporis humani fovet, ac reficit jugiter. Namque thermarum aquæ hoc habent peculiare, quod & aëri expositæ calorem suum diutius retineant, quam aqua communis calefacta. Hujus causa & ratio ex adductis repeti potest, quod sc. motum ab igne excitatum aër frigidus subito cessare faciat, thermarum vero calidos vapores cohibeat, ne tam cito dissipentur. Habent & hoc, quod licet sint fervidissimæ uti thermæ Carol tamen non linguam & fauces potæ adeo adurant, neque excitent vesicas, ut quidem aquæ vulgares igne calefactæ.

§. X. Operæ pretium erit, ut singula ingredientia, prout nempe sunt extra compositum, ulterius ac seorsim inspiciamus, & illorum vires & modos operandi perpendamus, ut faciliori via ad usum deinceps illarum deveniamus. Quæ tenuium partium sunt, volatilium, spirituosarum, sub forma vaporum adscendentes, maximam vim medicamentosam, (utpote qui immediate agunt in spiritus animales,) explent, totum pervadunt corpus, immo totum genus nervosum tam nobilissimo fluido perfusum elastico quasi stimulo afficiunt, humores rarefaciunt, sive ad majorem molecularum suarum discontinuationem adigunt, circulum illorum intendunt, organa stimulant secretoria & excretoria & virtutes, alexipharmacas aliasque longe antecellunt. Tenuet istæ partes primam hic sibi vendicant gloriam, cum fixæ minori in copia in-

infinita, a quibus tantæ virtutes, quas præstant aquæ nostræ salutare, vix sperandæ veniunt; Specia- tim de reliquis & dicendum est, quod primo principium sulphureum ex phlegmaticis, salinis, oleosis particulis conflatum, in medicina admo- dum utile, acidum obliniat, temperet, emolliat, leniat, soletur nervos, spasmos sopiat, relaxet, demulcet, sedet dolores, somnum cieat (sul- phur enim & aqua sunt somni materiale prin- cipium) discutiat, calefaciat, exsiccat, aperiat, penetret, digerat, putrefactionem avertat, ve- neno resistat, &c. Intus assumptæ ejusmodi thermæ subvertunt stomachum, alvum solvunt, & urinam pellunt &c. Vitriolum necat ver- mes, exsiccat, constipat, extergit, roborat, ape- rit, digerit. Sal alcali purgat, urinam & sudo- rem movet, ut omnes aquæ (nam salia aquosa proficua magis diuretica) sale alcali turgidæ; magis vero urinam adhuc, si sal illud quoque sit aluminosum, acidulum, concitat, incidit, at- tenuat, aperit, siccat, acidum invertit, abster- git, secretiones & excretiones juvat, progres- sum sanguinis celeriores reddit, faciliat, cum partibus terreis conjunctum roborat &c. adeo- que in conservanda sanitate & profligandis morbis, maxime chronicis ab acido imprimis oriundis eximie se gerit. Præstat hæc omnia imprimis juxta spicula sua tenuissima, divisæ æ- ther copiosus in pororum interstitiis hærens, utpote causa efficiens omnium motuum mate- rialium, omnisque fluiditatis ob maximam suam subtilitatem & celeritatem. Ob has partes

spirituosas sulphureas & salinas per aquas fo-
 lutas & activas factas caloreque exaltatas, utpo-
 te principia magis activa, possident egregiam
 vim per subtilissimos poros & canales pene-
 trantem, qua propter ad affectas corporis par-
 tes intimiores pervenit, maximeque ad motum
 stimulat. Quibus modo indiciis me non mo-
 nente quivis percipiet, thermas nostras in con-
 tumacissimis & abstrusissimis corporis vitiis, mi-
 nimorum canalium & tubulorum obstructioni-
 bus, referandisque dyscrasiis humorum & per
 consequens etiam spirituum animalium corri-
 gendis non solum interne, sed & externe egre-
 giam ferre opem, &c. Bituminis vires affines
 propemodum sunt viribus sulphuris; ut alumi-
 nis, vitrioli, minus tamen efficaces; bituminosæ
 tamen aquæ purgando vitiis corporis magis
 medentur. Mars adstringit, roborat, & aperit,
 simul cum gravitate attenuandi ac rarefaciendi
 virtute præditus, quam contrariam actionem
 (ut cursum hoc addam) ita mihi concipio, quod
 vasis obstructione liberatis eorum latera ad-
 stringi s. contrahi necesse sit; fibræ enim san-
 guine stagnante relaxantur, remota hac vero
 elasticitate sua tonum restitunt & pristinam
 contractionem exercent. Acidum porro de-
 struit & ad morbos corporis diuturnos, salinos,
 tartareos multi est usus. An mars, ut solidissi-
 mum & durum corpus, aquas, s. ejusmodi liquo-
 res, qui manifeste tales non apparent, inficiat,
 hac vice multis argumentis & experimentis
 non declarabo. Terrea refrigerant, siccant,
 roba-

roborant, absorbent, temperant. Quin immo
 in toto mixto ex oleaginositate humectantem,
 emollientem, anodynam; ex odore forti pe-
 netrantem; ex sapore subdulci concoquentem,
 emollientem, &c. ex subadstringenti refrige-
 rantem, condensantem, replentem, roborantem;
 ex subamaro purificantem, aperientem, atte-
 nuantem; ex falso ficcantem, resolventem, a
 putredine præservantem. diureticam, laxantem
 hariolamur qualitatem, & sic porro.

§. XI. Ob varias has concretorum in se invi-
 cem mixturas operationes variæ quoque oriun-
 tur, ut ideo non tantum ingredientia minera-
 lia, sed & crasis & modus vel secundum vere-
 res temperies substantiæ attendenda. Namque
 ob unionem adeo intimam & novum quoddam
 quasi enascitur, nova componitur vis, ut illud
 in multis videmus, v. g. mithridat. & theriaca,
 cort. peruv. pulvere pyrio &c. in quibus con-
 junctæ atque unitæ saltem partes effectum e-
 dunt. Optime inquit Galenus de med. facult.
 L. II. remedia quædam specifica, quæ tota sub-
 stantia, i. e. non juxta certas suas partes, sed
 quatenus omnes hæ partes totum quoddam
 constituunt, agunt. In hanc rem testimonium
 quoque affert B. Ettmüllerus Op. M. T. II. p.
 1907. Sicut videmus, inquit, in antimonio, cu-
 jus neque substantia acida, neque alcalina se-
 parata, sed ambæ saltem combinatæ catharticæ
 sunt. Quare satius est, & multi momenti, ita
fen-

sentiente Galeno L. V. de sanit. tuend. ther-
 mas & aquas medicatas experientia ipsa co-
 gnovisse, cum modus unionis, (non simplicis
 cujusdam mistionis) adeo intimæ nondum satis
 perspectus sit. Ideo monet Hœferus in Herc.
 Med. T. 1. p. 345. de aquarum, dicens, medi-
 catarum qualitatibus temere non judicandum.
 Si enim videmus tales aquas constare v. g. ex
 alumine, sulphure, ferro, nitro, non statim pro-
 nunciandum; ergo eas habent virtutes, quibus
 constant mineralibus, &c. Quin immo refert
 A. Libavius de Nat. metall. p. 93. inveniri a-
 quas ollas corrodescentes & lapides, eorumque
 halitus mentem eripientes, quæ tamen salubres
 sunt medicinæ, quod & de Wolkenst. Gœbe-
 lius narrat.

§. XII. Ac si omnia sub incudem revocamus
 atque perpendimus, hariolari licet, quod nostræ
 aquæ soteriæ sive externe sive interne usurpen-
 tur, caloris & contentorum ope virtutes cale-
 faciendi, diluendi, emolliendi, maturandi, sic-
 candi, corruptionem ac putredinem avertendi,
 relaxandi, acrimoniam temperandi, leniendi ac
 mitigandi, dolores sistendi, attenuandi, resol-
 vendi, detergendi, aperiendi, confortandi, con-
 solidandi, evacuandi præsertim obtineant. Ex-
 indeque colligitur, quod ventriculo, intestinis,
 utero, vasis sanguineis, pulmonibus, &c. auxi-
 lium ferant & quod magnum usum præstent in
 morbis ex lymphâ crassa, viscida & salsa acida,
 acri oleosa, in obstructionibus in atonia fibra-
 rum

rum ac earundem crispatura, in exulcerationi-
 bus, tumoribus &c. atque uno verbo in pleris-
 que morbis, si non restitutionem in integrum,
 levamen ad minimum maximum concilient.
 Licetque vel exterius saltem in balneo adhibe-
 antur, vim tamen penetrandi egregiam per po-
 ros corporis undique possident immo ad fluida
 usque. Calida enim aqua utpote magis mobi-
 lis atque pervadens primario, cui ingredientia
 tanquam vehiculo insunt, non solum laxat fi-
 bras & dilatat, aperit, rarefacit poros cutis, ut
 hæ particulæ salino-sulphuræ, magis activæ,
 spirituosæ, libere eoque melius intimiusque per
 eas se insinuare & operationes suas perficere
 possint, sed & ipsa per poros particulis suis lu-
 bricis, flexilibus promptissime se recipit ad in-
 timiores corporis usque recessus, quæ res licet
 a multis in dubium vocetur, per multa tamen
 experimenta multosque effectus demonstratur,
 adeo ut vix de ea dubitare liceat. A peri-
 pheria ad centrum sic recepta aqua thermalis,
 undique operationes suas perficit; & rursus a
 centro ad peripheriam agit. Unde aptæ sunt,
 quæ causas morborum etiam in remotissimis
 locis destruant; Penetrantiæ resolutionisque
 humorum coagulatorum, earum vis exinde vel
 nudis oculis patet, quia in balneis limpidis in-
 terdum post infessionem levis quædam pinguis
 atque interdum nigricans cuticula supernatat,
 ex balneantibus sine dubio non ex ipsis ther-
 malibus aquis profecta. Amplius dicendum
 est,

est, quod aquæ in balneo mole, densitate ac pondere, quo ipsum aërem adhuc antecellit, undique nitentes agant, cutem cum subjectis musculis & vasis omnibusque reliquis organis impellendo, comprimendo eoque humores ex glandulis & poris excretoriis etiam ex intima corporis regione exprimendo, sicque circulum sanguinis augendo, ut variis experimentis demonstrat L. Bellini de miss. sangu. p. 144. ad quod efficiendum majorem vim possident, dum ex inferioribus scaturiunt calidæ, quæ vis ex aqua in fontibus artificialibus aut thermometris inclusa & calefacta metiri potest, dum in altissimum spatium evehitur ac expanditur, vel vasis firmissime etiam solidissimis inclusa, accedente calore, dum ea magna vehementia dirumpuntur. Quam actionem adjuvant spiritus & salia, maxime in ipsis aquis thermalibus contenta, quæ titillatione levique vellicatione sua & stimulo in papillis nerveis facto, eam sollicitant. Et ut in compendio illarum faciem exhibeam: s. intus, s. extus adhibeantur, duo illa summa capita remedium expleant, alterant sc. & evacuant totum corpus sensibiliber & per omnia emunctoria, insuper præservant & curant, juvant per se & per accidens morbos internos æque ac externos, operantur tam quantitate, quam qualitate.

§. XIII. Operatio autem ipsa his resultans, secundum varia subjecta variat, ut hoc quidem commune omnibus propemodum remediis est:

In aliis efficacior, in aliis minus talis est; nunc enim v. g. balneum imprimis obstruit alvum, nunc solvit eam, nunc potus alvum magis aperit, nunc magis urinam pellit, nunc sudorem, quandoque & salivationem concitat, non raro per nares, interdum per aures & ductum Fallo- pianum, ad fauces pone uvulam excernit atque deponit recrementa. Eadem operatio rursus in aliis per narium spontaneas hæmorrhagias, per hæmorrhoides & fœminarum mensium flu- xum aliasque uterinas excretiones se exserit. Alii citius, tardius alii a thermarum adhibitio- ne moventur. Nonnunquam simul omnes hos effectus edunt, nonnunquam aliquos & seorsim; hocque pro utentium vario vigore & sensibili- tate ventriculi & intestinorum, pulsu cordis & arteriarum copia, consistentia & fluxilitate hu- morum, amplitudine pororum & meatuum ac- cidit, unde etiam facilius aut difficilius transe- unt aquæ, distribuuntur, solvunt, secernuntur & excernuntur. Ordinaria vero nostrarum thermarum operatio, quam omnes propemo- dum maxime balneantes experiuntur, & quæ iis quasi propria censetur, est, quod post aliquot modo ex balneo dies cutis rubris maculis aut purpura totius corporis cum maxima euphoria suffundatur, quæ efflorescentia modo in his per unius saltem septimanæ spatium, modo in aliis per plures III. IV. V. atque quandoque VI. hebdomades & ultra subsistit, & vel balneo con- tinuato iterum decedit, vel etiam non raro post
 usum

usum balnei absolutum protrahitur. Immo nota sunt exempla eorum, qui domum jam reversi per tres menses purpurati manserunt, & quibus hæ cutis efflorescentiæ tribus vicibus inter hoc tempus redierunt, & sponte sua temperato regimine habito, cum euphoria etiam decesserunt. De reliquo operatio earum ut lenium satis leniter sensimque, sed secure certeque procedit.

§. XIV. Alioquin nostræ temperatæ thermæ ferme omnibus temperamentis, cujuscunque fere ætatis, sexus, atque conditionis sint, convenientes atque maxime sunt & acceptæ, conferunt medenturve affectibus chronicis itidem & acutis, calidis sic dictis ac frigidis &c. Nimirum refrigerant transpiratione, quam movent, & poros aperiunt, rarefaciunt partes sulphureas, calidas temperant, ejiciunt, relictis terreis aqueis frigidioribus vel ebullitionem & obstructionem tollunt; calore vero suo frigidos fovent, resolvunt, ut in auras abeant, superflua humidæ partes, fibras & roborant ut se contrahant, promoveant, neque superfluum quid iterum admittant. Sicca vero humectant corpora, dum aquæ copia & mora sua partes diluunt, humectant, emolliunt, & humores rastos colliquant. Galenus Lib. de marasmo & Lib. III. de offic. Med. simile annotavit de balneis & Hipp. L. de affect. circa finem ut notum est, alias frigida quandoque calorem revocare (cutem refrigerando, contrahendo, effluvia

fluvia calida ut retineantur,) & quædam calefacere per se, per accidens vero refrigerare (v.g. camphora, sp. vini, opium) & quædam per se refrigerare, per accidens calefacere (ut aqua frigida, acetum.) Verum enim vero si exacta ac strictiori æstimatione hoc ipsum perpendimus, in genere dicendum est, omnes thermas manifeste calidas balneo præsertim adhibitas subjectis humidis & frigidis, serosis, laxioris habitus, fœminis magis convenire, morbis quoque frigidis & humidis; calidis jam existentibus vero minus, ut febribus ardentibus & inflammationibus &c. ubi vero morbus talis nondum factus, sed in fieri adhuc & ubi dispositio saltem adest, &c. thermæ utique concedi poterunt, ita sentiente Baccio L. III. p. 131. experientiaque comprobante.

§. XV. Priusquam hinc abeamus, differentiam quoad operationem & effectus, quæ duobus his fontibus intercedit, seorsim & explicatius lustrabimus. Equidem maxima ex parte inter se conveniunt, differunt tamen, si exacta pensitatione æstimantur. Nimirum minus calefaciunt Schafgotschianæ thermæ, magis emolliunt, magisque resolvunt, atque abstergunt, adeoque in ulceribus iisdemque malignis & contumacioribus, & scabie atque catarrhis & similibus obnoxiiis magis profunt; cachexiam, tumores quoque duros magis sanant, avertunt, præcavent, resolutionibus, contusionibus, immobilitatibus, tremori, obstructionibus, in fluidi

nervei impedito ad partes defluxu &c. magis sunt utiles; in dyspnœa, asthma, hypochondriaco malo & melancholia hypochondriaca (potæ) certiore præstant usum, excretiones omnes cutaneæ ex illarum usu magis proveniunt, plus alvum laxant & diuresin augent; at tamen quadantenus ventriculum debilitant & appetitum destruant, citiusque suas vires perdunt. Alteræ potæ, si in ventriculo vel ejus orificio bibentis aliqua saltem acris vel biliosa materia hæreat, excitant magis gravitatem & dolorem ventriculi & capitis cum inflatione abdominis citra frequentiorem alvi dejectionem. Cumque calidiores sint, frigidioribus sic dictis subjectis, mulieribus, frigidioribusque ac humidioribus magis affectibus quadrant externo usu commendatæ, magis afficiunt, penetrant, imprimuntque contenta, atque roborant, condensant, leniunt, siccant magis, quare morbi ex laxitate partium, uteri &c. nati facilius restitutionem nanciscuntur & fluxiones pertinaciores atque rheumatismos, scapularum, spinæ, coxendicis, juncturarum manuum & pedum validius abigunt, conferuntque magis podagricis, gravidis, fluxui mensium nimio aliisque fluoribus obnoxiiis, & accidentia, ut vertiginem, capitis dolorem, gravedines &c. concepta ex usu forte fontis Schafgotschiani his curantur.

CAPUT IV.

Usum specialem Thermarum
Hirschbergensium tradit.

§. I.

JActis jam fundamentis ad usum thermarum nostrarum devenimus, ut specialius hunc penum instruamus. Habent utique thermæ suos insignes & varios usus, tum medicos, tum medico-politicos (ut mere politicos taceam) ut scilicet v. g. sæpe immorigeri ægri domi præcepta Medicorum negligentes, aut fastidientes, suo genio ex consuetudine domestica indulgentes, recepta universali observantia ibi locorum strictiori, teneantur, quo sæpe miratus sum ægros vix 20 vel 30 guttulas tincturæ aut dr. ß pulveris alias assumere negantes in thermis tantam copiam aquarum thermalium bibisse. Ut porro animus in ejusmodi amœnis gratisque diverticulis a seriis curis, negotiis gravioribus, concatenatisque laboribus & domesticis occupationibus ad tempus quoddam abstrahatur, pacatus & tranquillus reddatur, novitate & mutatione loci, jucundo convictu & hilari familiaritate, amica & læta conversatione, quæ in ejusmodi consuetudine eminent, colloquiis amicorum & variorum peregrinorum recreetur; hoc pacto enim mire animus roboratur & erigitur, excitatur, & hinc sanguinem & humores temperate movendo & spiritus excitando, non

adeo facile morbos admittit, vel citius ejicit. Non facile dictu est, quantum faciat hilaris animus ad prolongandam vitam atque sanitatem conservandam amissamque restituendam, immo ad promptiorem remediorum operationem. Qualis enim animus est, talis spirituum motus, talis motus cordis & arteriarum, tonusque partium, talis circulatio; & qualis circulatio, talis est sanitas. Scite in hanc sententiam scribit Bardus in Med. polit. p. 310. Cor lætum benefacit medicinæ; tunc enim medicamentum proficit & juvat, dum alacri animo est, qui illud accipit. In præsens notatur, quod Menedemus Philos. apud Laërt. L. II. 133. dicatur Φιλοπόδοχος exinde, quod ad loci insalubritatem vel evitandam, vel minuendam frequentius inter amicos, hospitesque in conviviiis exhilaraverit animum, (quò corpus quoque sustinetur) & quod Romani olim & Byzantini inter summa deliciarum genera peregrinationes retulerint. His & jungitur eximius usus motionis corporis, mutationis aëris, victus, consuetudinis &c. Quantum illa omnia ad sanitatem conservandam, præcavendos morbos, & præsentis fere omnes chronicos atque rebelles immorigeros conferant, nemo non novit, aërem enim (quem occultum vitæ pabulum Veteres jamdudum esse dixerunt, & recte quidem dixerunt:) istis in locis, ubi thermæ habentur, longe alio salubriorem esse, constat, & quæ sunt alia, non longius jam recensenda.

§. II. Sed ad Spartam nostram, quam tuendam suscepimus. Equidem usus primarius thermarum Hirschbergensium, (ut cæterarum quoque) olim duntaxat externus atque balneum fuit; verum etiam illarum internus sive potus etiam æque probatur. Crato a Kraftheim uti legere est in Epistol. med. p. 251. suo tempore frequentissimum eum vidit atque commendavit, hodie is magis iterum negligitur; balneum usitatissimum est multifariis commoditatibus plurimis commendabile. Quocunque etiam alio modo adhibeantur salutare sunt, immo solus earum vapor utilitate sua non destituitur. Quamvis hoc fatendum sit, quod ob longe forte minorem, quam continent, salis partem aliis, v. g. Carolinis quoad potum non æquiparandæ sint, purgant tamen æque sine notabili corporis perturbatione atque debilitatione, minori longe quantitate ac Carolinæ, siquidem unus saltem alterque haustus alvum pluries movet ac non raro vomitum creat, & licet per plures sæpe dies istæ operationes instituantur, utentes tamen vix exinde debilitantur, quod omnibus thermalibus aquis commune est, & in hoc mirabile quoddam præ omnibus aliis pharmacis evacuantibus habent, utpote quæ sub purgatione & sudatione quam efficiunt, vires simul notabiliter perdunt cum ventris torminibus, anxietatibus circa præcordia imprimis, siti, fastidio ciborum, vertigine, lassitudine & quandoque animi deliquio, aliisque sat gravio-

ribus symptomatibus. Nec non urinam po-
 tenter cient, & sudorem quoque simul movent.
 Utrumque remedium, balneum scilicet & potus,
 in usum duci convenit, ubi viscidum, pituito-
 sum, glutinosum, crassum firmiter plicis & pa-
 rietibus ventriculi & intestinorum impactum,
 imprimis est resolvendum, emolliendumque &
 educendum, acidum temperandum, & mineræ
 morbosæ intimiores circa membranas & ner-
 vos &c. hærentes tollendæ, & ubi pertinacissi-
 mi & abstrusiores affectus & frigidiores sic dicti
 subsunt, vel ubi hæc vel illa pars affecta majori
 remedio præ reliquis opus habet, ubi & affe-
 ctus & pars affecta majorem vim ac imperum
 celerioremq; operationem exposcunt. At-
 que ubi majori energia citiorique penetratione
 opus ascensus ex puteis thermalibus cum sca-
 turientibus aquis (das Aufquellen) jungendus
 ac stillicidium quoque in auxilium vocandum.

§. III. Proximum jam est, ut thermarum no-
 strarum multiplici experientia non per unius
 saltem seculi decursum in morbis corporis hu-
 mani adeo innumeris probatum usum, & ex
 universalibus adductis colligendum fusius tra-
 damus. Sc. diligenti & quotidiana fere anno-
 tatione constat, quod nullum prope morborum
 genus sit, quod in medicatis nostris aquis suum
 remedium non inveniat, atque quod præsertim
 virtus illarum optime se manifestet rite exhi-
 bitarum in omnibus morbis diuturnis, chroni-
cis

cis & pertinacibus, & qui lyfi maxime solvuntur, pnevmatosi læsa, chylosi læsa & inde natis cruditatibus & humoribus corruptis, acidis, salinis, tartareis, biliosis, viscidis, & inde dependentibus stagnationibus & obstructionibus, viscerum infarctu, humorum decubitu illorumque impuritate nec non a tono fibrarum læso oriundis, aut ubi fibræ sunt tensæ, rigidæ, contractæ, in motibus spasmodicis, doloribus, tremoribus, impotentia motus &c. In specie dicendum est, eas prodesse in omnibus affectibus capitis, si deuteropathici & a causa, ut dicunt, frigida sint, si vero idiopathici & inveterati, plurima ex parte non tam certe non tam facile opem conferre. Tumque miros præstant effectus in vertigine, cephalalgis, vigiliis immodicis, affectibus soporosis (in declinatione præsertim) memoriæ debilitate, stupore, resolutione, contractura, paralyfi, paræsi, &c. Utile quoque est balneum post perpeffos melancholiæ paroxysmos, item in oculorum affectibus multis, doloribus, visus hebetudine, fistula lacrymali & gutta serena, aurium susurro, tinnitu, gravi auditu, surditate, humiditate superflua, apostemate, dentium gingivarum affectibus, qui fiunt ex condensatis crassisque humoribus & acrimonia. Observatumque etiam est: restitutum inde fuisse gustum atque olfactum abolitum, & loquelam amissam. Conducunt porro in dyspnœa, asthma humido, extra paroxysmum, tussi ferina similibusque affectibus.

pulmonum, si sunt a simplici stagnatione, perfrigeratione, pressione, infarctu & per consensum hypochondriorum, phthisi incipiente, & exulceratione pulmonum superficiali, quæ non est exedens aut putrefactiva, pulmonum scirrhone nondum inveterato, nec non palpitatione cordis, incubo (potæ.) Juvant affectus ventriculi & intestinorum viscerum dyspepsiam, cibi fastidium, lienteriam, cœliacam passionem, diarrhœam, dysenteriam, vomitum, choleram in declinatione (balneo) revellendo humores, glandulas salivales & gastricas sollicitando & influxum spirituum concitando. Tenesmum, tonum ventriculi adstrictum solvunt, si bibuntur, laxatum firmant, tormina ventris & colicam flatulentam, pituitosam immo & spasmodicam sedant, flatus discutunt, singultum sistunt, intus extusque exhibitæ. Crato a Kraftheim Epist. med. p. 250. Vratislaviensem quendam civem primarium, multo tempore colicis & articularum doloribus diu excruciatum, præter spem ex potu thermarum convalescere vidit. Potæ & in alvi segnitie & iliaca passione, in incipiente hydrope, ejusque speciebus, in anasarca, leucophlegmatia præsertim æque ac in balneo suadentur. Item in malo hypochondriaco & scorbuto, quia temperant, diluunt, demulcent massam sanguinis, saliaque abstergunt eaque per debita emunctoria educunt, optimæ sunt. Nec est quod in calido, ut ajunt, scorbuto eas metuas, ut quidem quidam scrupulum

movent, quoniam moderate sat agunt, neque adeo debito modo usurpatæ nimis calefaciunt, exsiccant, liquidas partes necessarias absumunt, neque salia scorbutica magis exaltant. Aliæ quoque tales temperatæ thermæ, ut Empsenses & Teplicenses in hoc morbo innoxia sunt inventæ. Hic occasio obvenit recensere historiam de viro quodam Ministerio ecclesiastico in Lusatia constituto hypochondriaco scorbutico, a me notatam, cujus postquam per II septimanas thermis nostris usus esset, extrema digitorum, manuum pedumque, præsertim unguis nigro ad instar atramenti colore obducebantur, qui post III septimanas demum ex continuato balnei usu sensim decessit. Ad hæc in febribus intermittentibus diuturnis, quartana præsertim, & ephemeris (cæteris paribus) non modo in declinatione, sed & in principio & statu, (nam tales curant æque ac præservant) iis præsertim quæ a transpiratione sunt impedita, vel si secundariæ illæ sunt, v. g. a scabie retrocessa &c. conceduntur. Commendantur illarum potus in pathematibus, febribus ex præposito chinæ chinæ vel adstringentium usu supervenientibus, ubi exinde hectica & hydrops imminet &c. Galenum idem sentire in genere de balneis calidis, patet ex I. ad Glauconem & L. V. de fanit. tuend. adducitque, quosdam, balneo sine quotidie febricitasse: Siquidem & ego novi potu illarum febre tertiana continua & lenta varios liberatos esse. Nihilque vetas

balneum adhibere in metu inflammationum, erysipelatis &c. (præservandi & roborandi, transpirationem promovendi fine) in inflammationibus quibusvis internis & externis desinentibus, v. g. pleuritide, peripnevmonia, tunc enim suppurationem maturat, dolores mitigat, solvit, educit. Herniam intestinalem non adeo inveteratam & repositam in sede firmant sine dubio juxta alias dotes, quas afferunt, leniter constringente firmanteque sua virtute peritonæum in pristinum suum statum reducente; flatuosam autem discutunt, & singulas consolidant, quibus in casibus fons Præposituræ præfertur. Hæmorrhoidum fluxum nimium compescunt, hæmorrhoides vero cæcas aperiunt, hæmorrhagias sistunt maxime potæ, quo & vermes necant educuntque. Scirrhum hepatis, lienis, aliorum viscerum & glandularum & vasorum & obstructionem immo & nervorum resolvunt, aperiunt, secretiones humorum per suas glandulas adjuvant rarefaciendo humores partesque laxando, indeque natum icterum flavum, nigrum, curant. Renum, ureterum, vesicæ dolores, a calculo nimirum oriundos omnium immanissimos demulcent ac sistunt, exulcerationes, excoriationes, tumores, læsionesque alias harum partium sanant, quo nomine nostræ non inferiores sunt aquis ferratis in Tuscia, quæ vesicariæ ea propter nominatæ sunt. Urinam proliciunt, poros aperiendo, aliasque suppressiones humorum excrementiorum

tiorum solvunt, saburram viscidam, tartaream, destruunt, calculorum, sabulorum, renum & vesicæ educationem promovent, atque expellunt, imprimis intus sumtæ, si nimirum non sint nimis grandes calculi & per multos annos jam non cum illis luctati sint ægri, & ubi in fieri magis sint, & in vasis tartarus ille adhuc fluctuet fluidus, & inflammationem insequentem præcavent. Curant præsertim Abbatix thermæ diabetem, incontinentiam, difficultatem, ardorem urinæ, (imprimis puerperarum) mictionem cruentam & purulentam. Uterum sanant, meatus illius recludent, impuritates, humiditates extergunt, fovent, resiccant, roborant imbecillem, tumores ejus emolliunt, resolvunt, mensium obstructioni (tum emolliendo vias, tum fluxiles reddendo humores, & excitando.) Sterilitati mulierum & impotentia virorum subveniunt ac venerem languidam in utroque sexu instaurant, priapismum vero corrigunt, ulcera prostatica sanant, læsionibus aliis pudendorum, rimis & prolapsui uteri & intestini recti insessu inserviunt. Balneum præcavet abortum, partum in iis, quæ alias cruciatu & labore gravi pariunt, circa instans tempus adhibitum, fœtus mortui & molæ exclusionem faciliat, menses superfluos & inordinatos, fluores albos mulierum, pallidos & discoloros ac genituræ involuntariam emissionem in viris, maxime Præposituræ fontis compescit, uteri suffocationem atque hystericam passionem,

nem,

nem, ut & potus avertit, ac furorem uterinum componit. Profunt thermæ in obesitate minuenda & impedienda, si diutius & largos usque sudores illarum usus protrahatur, succum nutritium evacuando, robur addunt fibris laxatis, illudque restitunt. Fovent refrigeratos nervos & tendines, exindeque dolentes perniones, dolores artuum etiam ex lue venerea residuos, sistunt & corrigunt, & a mercurio forte in corpore restitante vitia alia inducta emendant, idque ob sulphur præsertim quod mercurium ligat: quinimmo sub fine luis venereæ permittuntur. Quoniam evacuatoria omnia aperta nostrarum thermarum usus servat, excrementitios accumulatos humores variæ indolis educit, & obstructions salium generices potenter resolvit, calore pariter blande demulcet & roborat. Catarrhos, rheumatismos in quibusvis corporis partibus & fluxiones ad scapulas præcipue, spinam dorsi, juncturas manuum & pedum, malum ischiadicum & arthritidem maxime fixam, podagram, si ex imbecillitate partium collecta materia articulis est impacta, tutius certiusque quam ex defluxione vaga volatiliori, si non adeo inveteratum sit malum & ad senectutem usque productum, vel hereditarium, vel ubi callum & nodos non apposuerit majores, balneum maxime sanat & vitiosum tendinosi & nervosi partibus altius insidens, humidum peccans discutit & dissipat, omnibus ideo morbis spasmodicis utile & aptum;

quan-

quanquam etiam potus hos dolores aufert. Consulto itaque utrumque in usum in his casibus ducatur, & potus præmittatur, ut materia peccans per vomitum, alvum & urinam ejiciatur, & dein balneo debilia membra roborentur. In ipso tamen paroxyfmo & in principio horum morborum minus (balneum) idoneum est. Egregiæ utræque quoque sunt thermæ in podagra in corpus retrocessa. Enervatis, refrigeratis & debilitatis, paralyticis, resolutis, tremantibus, convulsis, contractis & spasmodicis, duris, inertibus, claudis, nutritione depravata & impedita & tabe & atrophiam marcescentibus & exsuccis membris explanandis ex contusione, ictu, casu, fractura, luxatione articulorum (tum emolliendo, tum roborando nervosâs partes) defatigatis item (hinc juvenes olim Romani in palæstris fatigati se mox in thermas iis ordinario junctas recipiebant, ut suas inibi vires pristinas recuperarent,) ut & ambustis callofis balneum egregie subvenit. Hæ in his casibus gravioribus præ omnibus aliis balneis vobis notis palmam præripiunt, adeo ut ad nostras artuum articulorumque affectibus capti, ad ultimum quasi asylum, ob tot felices, quos in iis percurandis edere solent effectus, longe lateque notos, confugiant. Apprime etiam illud (balneum) utile est post morbos chronicos diuturnos perpessos. Tumores duros, flatulentos, œdematosos pedum &c. & ab erysipelate, podagra potu aquarum &c. provenientes

nientes

nientes & tophos articulorum strumasque sic emolliunt, attenuant, resolvunt & varices auferunt. Abscessus, exulcerationes & apostemata omnia non solum externa, sed & intus collecta in capite, pectore, hepate, renibus, utero &c. maturant, emolliunt, aperiunt & per proximas & expeditas naturæ vias repurgant, imprimis Schafgotschianæ extus quidem adhibitæ. Sanguinem congrumatum in interioribus & læsione partium (Verbrechen) resolvunt, læsionesque ipsas atque adeo nervosarum partium persanant atque complacant. Vulnera, fistulas & ulcera brachiorum & crurum, abdominis reliquarumque partium inveterata, callosa, maligna, cancrosa, rebellia, fluida & corrosiva & male curata, gangrænam, cariem ossium, spinam ventosam, rhachitidem, non adæo inveteratam eam quidem, sanant, affluxum ulteriorem inhibent, acidum ichorosum domant, carnem sphacelatam & putridam separant, novamque renascere faciunt, fibras nerveas roborant, latera glutinant, cicatricem inducunt. Vulnera jam dudum, sed non rite sanata, aperiunt, saniem & globulos, festucas, frustula ossium fractorum aliaque profunde hærentia, sanationem impediencia, eliciunt. Conveniunt fracturis calli inductione egentibus; Commendantur etiam ad vulnera a telo, globulo venenato &c. illata, ad morsus venenatos animalium, venena assumpta (pellendo per circulationem ad exteriora.) Immo in morbis ab incantatio-

tationibus nostræ thermæ a nonnullis laudan-
 tur. Omnes fœdos virginum colores auferunt,
 omnesque maculas cutaneas varii generis, di-
 versæque indolis scorbuticas & vitia alia, qua-
 les sunt impetigo, vitiligo, verrucæ, herpes mi-
 liaris, serpigo pinguis, lychenes, scabies fœda,
 humida, lepra, pruritus, item variarum par-
 tium, phthiriasin, fœtorem alarum & pedum
 abstergunt & corrigunt, ac discutunt, humores
 in poris cutaneis hærentes sic & unguium vitia,
 scabritiem, emendant, suffusiones dissipant,
 membris lividis colorem naturalem restituunt,
 sanguinem aliqua in parte coagulatum, stagnan-
 tem resolvunt, cuti nitorem inducunt, & cof-
 metici vices implent. Insuper quandoque a
 recte valentibus adhibitum balneum sanitatem
 integram diu servat atque longævitatem con-
 ciliat, siquidem balnea etiam simplicia quando-
 que atque debito modo adhibita, præcipuum
 medium ad senium retardandum & propagan-
 dam vitam esse existimo, quoniam per ea fibra-
 rum & membranarum nimia ariditas & exsic-
 catio, soliditas & durities atque canalium an-
 gustia, quæ crescente ætate inducuntur, & se-
 cretiones & excretiones debitas influxumque
 liquorum laudatissimorum, ad motum ac nu-
 tritionem necessariorum, impediunt & circula-
 tioni humorum obicem ponunt, sicque vires
 subinde absument mortemque naturalem infe-
 runt, emollitione avertuntur & præcaventur.
 Pro quo scopo præsertim in quotidiano fere

usu talia fuerint olim Græcis atque Romanis. Si vero balnea simplicia hoc egregium emolumentum addunt, majorem adhuc nostra ejusmodi præstabunt, quemadmodum sunt temperata ac blanda omnibusque hominibus, qualis etiam sint constitutionis, convenientia, & quia egregie emolliunt & partes solidas ita disponunt, ne fluidis circulantibus impedimento sint, atque commoda memorata melius expediunt.

§. IV. Juxta hos primarios & universales usus balneum nempe & potum, alios quoque eosque particulares, & secundarios magis thermæ obtinent. Nimirum quandoque & loco fomentorum adhibetur aqua thermalis. Sic incolæ quando oculorum vitiis, hebetudine, suffusione multisque aliis, immo inflammatione laborant, eos illa cum laudata euphoria fomentant, sed oculi clausi tunc teneantur, ne forte vapores sulphurei molestiam creent; externe vero sic admotæ aquæ thermæ egregie discutunt. Hoc modo adhibitis in fœmina quadam fistulam lacrymalem feliciter sanatam esse scio. In nares etiam adtrahi possunt aquæ thermæ pro abigenda ozæna, & restituendo odoratu amisso &c. In hydrocephalo egregiam tulisse illas externe sic usurpatas, opem constat. In Maniacis item capitiluvia ex thermalis aqua adornata proficua inventa sunt. Hæc vicini Poloni contra morbum suum endemium, plicam polonicam cum successu adhibere solent.

Nec

Nec dubium est, quin & in aliis capitis vitiis locum inveniant, iis præsertim, qui in memoriam revocare vellent, quantas morborum curationes solis capitis lotionibus Georgius Anwaldus, a quo panacea anwaldina procedit, instituerit. De lutatione, fons specie, multis in thermis apud nos pariter ac apud veteres teste Plinio usitata, hoc tantum referam, quod & ex nostris adhiberi posset. Nam ille, qui Schafgotschianus audit, fons sat copiosum lutum ejusmodi concedit, neque contemnendos effectus exinde esse sperandos in nervis, articulis, artubus graviter affectis &c. omni asseveratione affirmo, & expertus hoc saltem testor, hocce lutum inter duo linteamina per aliquot dies cervici applicatum in resolvenda & derivanda gravissima oculorum congestione insigni levamen attulisse. Stillicidium quoque illorum auxiliorum genus est, Græcis olim usitatissimum quod & magnarum virium esse de prædicat Galenus 13. method. med. l. c. ult. Huic ad majorem penetrationem membra indurata, resoluta, contracta, insensibilia, immobilia & tumoribus duris frigidis & abscessibus, nec non rheumatismo & arthritide obsessa caput, aures, collum, humeri, hypochondria, pedes morbis frigidis seu humidis, quos vocant vitiati subjiciuntur. In linguæ paralyti idem efficacissimum nuchæ applicatum est deprehensum. Præsertim clysteres ex illa aqua imprimis ex Cœnobii fonte hausta, parati haud spernendum

nendum usum, & quandoque majorem quam potus præstant in hydrope præsertim, colica, calculi dolore, iliaca passione. Frequens cum aqua thermali oris colluitio, gingivarum vitiis ac tumoribus, illis erosio & ulceribus medetur, illas firmat, foetorem oris corrigit. Gargari-
 fatio cum ea, tumores tonsillarum & anginam tollit. Si calidæ auribus instillantur, dolores earum sedant. Maximi tandem usus pedilu-
 via sunt, quæ non solum juxta infesum in pe-
 dum affectibus, sed & in aliarum superiorum partium corporis morbis fere quibusvis, capi-
 tis præsertim, in omnibus doloribus, vertigine, melancholia, mania, somno turbulento & vigi-
 liis immodicis, &c. admodum conducibilia sunt, quoniam sanguinem in pedibus lente circulan-
 tem diluunt, in circulum pristinum & debitum concitant ac cutem laxant, quo simul efficiunt, ut sanguis atque humores ab aliis partibus in has laxatas magis affluant, illæ vero ab onere liberentur; Nec non ad ulcera & fistulas inte-
 riores intestini recti &c. magno cum emolu-
 mento per siphones injiciuntur aquæ ther-
 males.

§. V. Novum invitat de potu argumentum: an etiam thermæ inter pastum convenient potæ & an e re sit, cibos illarum aquis coquere & juscula sorbilia atque cerevisiam exinde parare. Damnat ejusmodi usus imprimis Baccius l. c. & Panarolus Pentec. III. p. 105. Ast ut ut omnem inter pastum illarum usum & juscula
 exinde

exinde cocta jam non longius probare volo; novi tamen colica, cardialgia, inappetentia, bradypepsia, tono deperdito, laxato & similibus ventriculi & intestinorum vitiis affectis, tunc potas calidas optime contulisse. Potantur & eundem in finem optimo cum successu quoque aquæ Bathonienses in Anglia Guidotto referente pag. 268. Acidulis alibi incoquantur cibi.

§. VI. Quod modum adhibendi spectat, ut felix faustusque sit eventus, sequentia sunt tenenda. Nam omnia Medicorum præsidia per se & sola nihil sunt, nisi recte habeant utentem, quando demum ea veluti Deorum manus recte dixeris, ut Herophilus dogmaticorum Medicorum doctissimus dixit. Ante omnia salutem suam desiderans, Summum in cœlis Numen devotis precibus exoret, ut divino suo favore adspirando suam gratiam & benedictionem largiatur ac addat, a qua omnis salus unice expectanda; dein experti & prudentis Medici opera in consilium vocanda erit, ut præhabita exquisita notitia thermarum simul æque utentis constitutionis & conditionis, ætatis, sexus, virium, consuetudinis, causarum, partium affectarum, tempestatum anni, victus vivendique rationem habeat, utpote quæ remediorum effectus alterare & variare solent, ut præterita commemoret, præsentia dirigat ac moderetur, futura avertat, & prospiciat & expendat; si affectus urgeant, si aliqua minus consentiant, a

noxii tueatur. Hoc namque omnibus prope-
modum remediis commune est, ut non in omni-
bus subjectis & eodem morbo laborantibus ea-
dem operatio, idemque sit effectus atque even-
tus, exinde quod humorum temperies valde
discrepent & quod habeant temperamenta,
immo individua suos mores, morbos & pecu-
liarem ad hunc vel illum motum suscipiendum
proclivitatem. Nam generales vulgares regu-
læ a diversis Medicis circa thermarum usum
præscriptæ & in thermologiis suis consignatæ
in genere & saltem late sunt accipiendæ : hinc
adeo multa videntur tristia exempla in ther-
mis, quæ de noxa exinde secuta sat superque
testantur; thermæ vero tunc infontes perversæ
accusantur. Inanis certe tibi erit usus ther-
marum, si non omnino nocivus, si regimen de-
bitum & administrationem juxta leges pruden-
tiæ & artis institutum non observes.

§. VII. Præsertim corpus bene præparan-
dum est : Summa vero præparationis consistit
in eo, ut ab excrementitiis, vitiosis & exube-
rantibus humoribus per alvum laxantibus &
lubricantibus lenioribus, salibus deterfivis &c.
junctis interdum clysteribus pro re nata etiam
vomitoriis blandis & diureticis salinis, præser-
tim fixis & volatilibus &c. corpora liberen-
tur & educantur illa, quæ debent educi, ne
abundantia & impuritas humorum aquarum
operationem impediat, distrahat, frustretur,

commotæ varias turbas excitent, difficiliorem transitum reddant, & simul cum iis ad M. S. transeant, docente id Cl. Sennerto, de febb. Hung. p. m. 551. sequentibus: li, qui pravis scatent humoribus, quicquid cibi, aut medici-^a menti assumitur, corrumpitur, evacuandi sunt,^a antequam alexipharmacum exhibeas. Quod imprimis de thermarum usu valet, ut (cum ea quæ thermas, simul purgationem indicent, & v. v.) sc. obstructions tollantur & lubricentur, purgentur, evacuentur & sic expeditæ reddantur viæ, per quas thermæ operationes exequi debeant. Præmittantur his digestiva, aperiencia ex martialibus, tartareis, amaris, salinis, terreo salinis, aromaticis &c. (ut purgatio eo melius succedat) iteratis etiam vicibus. Imprimis præparatio hæc magis necessaria est iis, qui balneum ineunt, quam illis, qui potum eligunt, cum potus quandoque vi sua deterforia & purgante neglectam purgationem suppleat, balneum vero non item, movet quidem, sed non promovet & confundit, subtiliores partes educit, crassas aut intactas relinquit, aut subtilioribus discussis magis increffat, figit, impingit, exinde obstructions, vigiliæ diuturnæ, anxietates, capitis dolores, tormina ventris, catarrhi, febres, ulcera, exanthemata, urinæ ardor & obstructio, icterus, apoplexia, alvus adstricta, passio hysterica & similia mala enasci possunt. Ast caveant sibi omnes a vulgaribus & drasticis purgationibus, resinosis, præsertim potaturi.

Nocentissimum enim imprimis est interno aquarum thermalium usui purgantia fortiora præmittere : nam valida illorum operatione in fibras teneras, tonus ventriculi & intestinorum maxime destruitur, tunicæ illorum glandulosæ & crusta villosa, per quam omne humidum abit in vasa lactea ulterius promovendum, constringuntur, eroduntur penitusque perduntur. Hinc quando dein aquæ potantur, nec bene per alvum neque per urinam transire possunt, sed retentæ maximas anxietates aliaque mala pariunt. Si plethora adfit onerosa, altero die ab assumpto laxante sanguis vena extrahatur venæ sectione, vel vicaria scarificatione, maxime in iis, qui ætatis vegetæ sunt & qui plenius vivunt, vitam sedentariam agunt, vel quibus obstruitur hæmorrhoidum & mensium fluxus &c. vel qui illi adsueti sunt : ne rarefactione forte humorum subsequente ruptiones, hæmorrhagiæ, graves febres aliaque multa incommoda producantur. In plethoricis enim calidæ aquæ potæ difficulter per debita emunctoria ob difficilem jamdum humorum circuitum secedunt. Insuper experientia præter alia constat, phthificos speciatim propemodum thermas bene ferre sanguine prius ventilato. His namque præmissis omnia generatim tunc feliciter succedunt.

§. VIII. Advenæ ergo unum alterumque diem ex itinere fatigatum corpus curent ac requiescant, ut alterna requie delassati reficiantur

tur & pares sint curæ thermarum eo melius sustinendæ, & deinceps medicamenta debita præscripta adhibeant. Præparato sic corpore cura ipsa thermalis in nomine Dei est inchoanda. Igitur sive potaturus, sive balneaturus statim mane somno sufficienter peracto, alvo urinaque prius reddita & jejuno ventriculo per dimidiam vel integram horam prius placide, neque ad lassitudinem usque ad levem tamen incalescentiam maxime si habilior, musculosior, robustior, cute densiori præditus sit, obambulando, vel alia ratione & exercitio corpus moveat & fricet, quæ frictio in debilioribus, paralyticis, arthriticis &c. etiam loco exercitii erit, vel gestatio quoque in lectica, & si neque hæ fieri possint, commodum erit ante prandium aut cœnam suppositorio ex melle tantum, vel sapone uti. Nimirum juxta Hippocratis L. II. de diætâ effatum matutinæ obambulationes humores attenuant, caput aliasque partes alleviant, alvi ac aliarum partium excretionem promovent. A meridie post prandium hora Vta vel VI. digestionem sc. absolutam, ne chylus justo citius exturbetur & confundatur, observatis, quæ modo diximus, balneum æque ac potus repeti potest. Namque lege moreque statutum est, ut semper duarum horarum ad balneum terminus maribus & fœminis alternis vicibus præfigatur, ita ut qui matutinis horis ineunt, vespertinis eundem repetant, immo vix ulla diei hora contingit, quin iterum sit ab aliquibus occupata.

Balneaturi lente descendant atque primum per gradus sese immergant, tandem ad mentum usque, ut thermas bene tolerare adsuescant. Insidentes primum non modo attolluntur nantes quasi, adeo ut cum renisu quodam se mergant, sed & formicationis quasi sensum in inferioribus corporis partibus persentiscunt, iisque primis diebus valide abdomen quasi comprimitur & constringitur & spinam versus valide contrahitur, quam validam contractionem vix in aliis thermis adeo sensibiliter experiuntur & me iudice, tam a mole ac pondere aquarum cutem subiectos musculos cum vasis comprimente quam calore blando fibras demulcente, maxime vero a particulis activis atque divisis subtilissimis, spirituosis, salinis, sulphureis in poros cutis se insinuantibus sensibiliterque vellicantibus, ut fibræ fortiter se constringant, deducendum. Hoc vulgo pro bono signo & merito quidem habetur, atque tunc appetitus capiendi cibos mire augetur; Si autem infletur & torminibus afficiatur & uratur abdomen & totum corpus inhorrescat, malum, & balneum inutile futurum significat. Quidam sc. qui abundant humoribus acris, dumque ii promoventur & transeunt, in primo ingressu uri & rodi interius sentiunt, & deinde inhorrescunt, (quod & alias experiuntur, quando in sole stant, aut ambulant, aut fricantur, aut corpus exercent) qui horrores tamen continuato paulisper usu cessant, quod pro bono signo pariter habet.

habetur; indicat enim humores peccantes ad extra ferri, tuncque æque augetur cibi appetentia.

§. IX. Quamdiu in balneo commorandum, & utrum semel in die an bis balneum ineundum sit, tolerantia cujusvis & vires ægri, morbi & aliæ circumstantiæ & Medici prudentis consilium indicabunt, v. g. juniores consistentis ætatis, homines crassi, obesi, phlegmatici, robusti alias diutius frequentiusque senioribus balneum protrahant; cholericis, debiles, rarioris texturæ, macilenti, debiles & teneri longiorem evitent in balneo moram. Optimo cœterum consilio ad horam tantum dimidiam, vel integram primis diebus infideant, & semel tantum in die, dein & sequentibus per duas horas & iterata quoque vice balneum ingrediantur, ut aquæ vis sensim irrepens in laxum corpus agat. Haud sine ratione alias vulgo dicitur, tamdiu in balneis commorari debere, usque sudor promanare incipiat; indicat enim serofas superfluitates excerni. Balneo egressi & post embrocham summo studio ab aëre ambiente frigido se muniant, ne pori cutis ab eo occludantur, incommodaque varia inducantur, quæ alioquin deinceps non balneo quam aëris mutationi aut verius propriæ incuriæ adscribant, & in tepidariis proxime adstructis linteis calidis abstergantur & indusis calefactis & vestibus commodis induantur, & refrigeratione sic bene omnique modo evitata, domum se recipiant,

fricentque membra imprimis resoluta, ad horam unam vel alteram in lecto decumbant, imprimis imbecilliores & dormiant, quiescant, transpirationem & lenem sudorem expectent atque permittant, ad quem ab ipsius lecti blando calore expansionem modicam ipsis humoribus procurante invitantur. Somnus enim & abstinencia post balneum digerunt, transpirationem promovent, protrahunt, humores motusque ex balneis humorum & spirituum irregulares forte exortos componunt. Qui & causa & signum erit percommodum speratæ utilitatis; Attamen plethorici post balneum potius ab eo abstineant, & per breve tantum temporis spatium non tam in lecto quam sella, ac sedentes magis quam recubantes requiescant. Deinceps, usque ad prandium modice per semihoram circiter ambulent, demum, postquam corpus ad calorem temperatiorem & consuetum iterum se receperit. Quemadmodum enim nec ab assumpto cibo uti oportet balneo; sic neque mox a balneo cibo, potu imprimis frigido; Et cum quandoque balneum alvum adstrictam reddere, & sitim intendere soleat, multum bibant tam inter prandendum ac cœnandum, quam reliquo tempore, neque inconsultum erit, ut illæ molestiæ melius præcaveantur, ante balneum bibere. Insuper clystere emolliente & leniente alvus eluatur vel supposito-rium applicetur, interque cibos & ante prandii cœnæque tempus laxantia, ut pruna damascena

cocta,

cocta, passulæ cum tartari cremore & similia
 assumantur. Non facile iterum est determi-
 nandus certus dierum & horarum balneo im-
 pendendarum numerus, ratio circumstantiarum
 supra adductarum & commodorum, quæ æger
 consequitur, habenda est. In his enim balne-
 um mox, in aliis serius operatur, adeoque lon-
 gius alii, alii brevius expetunt tempus. Alias
 vulgo usque ad iv hebdomades, extenditur
 cura, aliqui tamen tantum per xx aut xxiv
 dies balneum perferunt, & sic porro vel alio-
 rum ad C. horas computatione; quamvis mul-
 ti ad XL. L. LX. dies, vel CXXX. & CXL. ho-
 ras sine detrimento terminum protrahant. Si
 ad summum terminus protractus fuerit, & salus
 sentiatur per aliquot dies, consulto persisten-
 dum est, dein iterum sensim desinant balnean-
 tes. Nec est, cur in vulgi opinionem disceda-
 mus, ac si semper tamdiu esset lavandum, do-
 nec cutis rubesceret, & corroderetur & usque
 dum iterum sanata & deterisa esset. Nam hæc
 cutis efflorescentia, quamvis ordinario insequa-
 tur, non semper & in omnibus ex necessitate
 accidit, & non raro est signum omissæ debitæ
 purgationis vel diætæ errorum demum commis-
 sorum, vel etiam balnei longius justo protracti,
 (cum potius tunc desistendum sit.) Si vero
 observatis observandis rubores, maculæ, exul-
 cerationes cutis appareant, non temere tunc
 est a balneo statim desistendum. Si hæc diutius
 remaneant, domum præsertim reversi, decocto
 quo-

quodam calido ex vino & herba veronicæ, flor. rofar. chamomill. sambuc. adjecto alumine tandem ad deficcandas illas abstergendasque partes purpuratas abluere possunt. Si forte quandoque balneantes ob aëris inclementiam ægre se habeant, adeo ut & per aliquot dierum intervallum balneum omittere necesse sit: in illo nobis stat consilium, ut tunc clysteribus singulis diebus iteratis aquæ thermales nihilominus tamen injiciantur, longiusque retineantur. Si æstus forte corporis insolitus, febris aut mensium fluxus in fœminis, aut hæmorrhoidalis in viris præsertim accedunt, per aliquot dies intermittendum est balneum æque ac potus.

§. X. Peculiare balnei genus est & thermis Hirschbergensibus quasi proprium, quod in aliis vix habetur & adscensus vulgo, das Aufquellen, vocatur. Aemulatur hic balneandi modus illum, qui Neapolim inter & Puteolos præsertim in cellis sudatoriis celebratur. Hoc autem ita se habet, & in utraque scrobe institui potest: exhaustis nimirum penitus aquis, balneaturi ad fundum usque descendunt & una cum scaturiente iterum aqua sensim non sine sensu voluptatis nec sine insigni efficacia adscendunt (aufquellen.) De quo scire licet, quod ut per duplo longius tempus in illis sedent, ita etiam adhuc plus simplici balneo balneantes hic adscensus afficiat ac conferat: Spiritus enim atque vapores exorientes thermarum ac integri, qui

qui etiam solidas materias in se recipiunt, illius profundo arctiori scrobis spatio conclusi detentique magis sunt, diutiusque ficci retinentur & ficcum quasi balneum seu laconicum quoque & vaporosum efficiunt, ut duplicata quasi vis exoriatur & fortius opereretur, atque solvantur evocenturque succi pravi sudore. Quare non citius in usum trahatur, nisi quis prius per aliquod tempus ordinario balneo adsuefactus fuerit, & bene illud ipsi convenire sentiat: nam non omnes, imprimis tenerioris & delicatæ constitutionis, item calidioris temperamenti, exsiccati, biliosi homines, præsertim fœminæ & quibus alias caput, ut ajunt, debile est, hoc balnei genus, quod adscensum vocant, perferre possunt.

§. XI. Potaturi mane statim priusquam quisquam insideat, vel ex fundo ex fonte Schafgotschiano præsertim (hic enim potus magis ob minorem bituminis quantitatem conveniens est) siphone extractam, & quantum fieri potest, aquam calidam adhuc ambulando in conclavi tepido, (ut melius moveatur, in actum deducatur & facilius distribuatur;) vel stando, aut sedendo, continuatis diebus sorbillatim, sensimque & per vices spatio unius horæ hauriant. Quantitatem quotidie augeant, simulque operationem & perferentiam attendant, & si legitime omnia eveniant, per aliquot dies VI, VIII. &c. in eadem quantitate persistant. Incipiunt ordinario ab unciis v. libra β ad j semis,

mis, vel ij, usque dum aliquoties singulis die-
 bus moveantur. Sensibiliores & teneriores,
 vasa habentes ampla, spasmodicis affectibus ob-
 noxii uti minorem mensuram ita quoque bre-
 vius tempus exposcunt. Robustiores vero,
 crassiores, pingues, spissiores multosque humo-
 res habentes & fibras torpidiores, consistentis-
 que ætatis majorem mensuram, longioremque
 terminum desiderant, & per II aut III septi-
 manas quotidie optimo cum successu bibunt.
 Signum autem erit efficacis purgationis, si talia
 dejiciantur, quæ debent dejici, pituita nimirum
 maxime crassa, si libere per alvum & vesicam
 transeant, si fiat cum euphoria & levamine. Sub
 potatio ne ut plurimum percipiunt blandum ti-
 tillationis sensum per totum corpus ad extre-
 mas usque partes, energiæ & penetrationis si-
 gnum. Non facile interponatur balneum, ne
 operatio hæc forte impediatur, quod & incon-
 veniens, Galenus ex comm. 4. aph. 5. comm.
 5. in L. VI. Epid. tr. 29. jam agnovit, quamvis
 & sciam, in certis casibus potum in ipso balneo
 optimo cum fructu institutum fuisse, ita tamen
 ut per aliquot dies potus solus antecesserit; Si
 ambo indicentur, potus præcedat balneum; Si
 vero a potu intumescant membra, tunc balne-
 um per diem unum saltem aut duos adhibitum
 iterum diaphoresi discutit intumescentiam. Ne-
 que si primis diebus aqua pota vomitu forte
 rejiciatur, statim desistendum est, sed pergen-
 dum, quia deinceps melius operatur, melius-
 que

que plerumque se habent bibentes, præsertim cum thermæ nostræ potæ maxime per vomitum operentur. Si primo aut secundo ad summum die restitent in corpore aquæ, neque per vomitum, alvum & urinam reddantur, tertio necessitas omnino exigit, ut convenienti remedio educantur; vulgo salina, liquefcentia, stimulantia, diuretica, purgantia, vel pro re nata emetica lenia exhibentur, & recte quidem exhibentur, ut nimirum materia peccans a pota huc usque emollita atque attenuata, cum aqua certius atque facilius excernatur. Dantur tamen casus, de quibus Medicus præsens judicet, qui hanc regulam non sine exceptione esse patiuntur, v. g. in calculosis, hypochondriacis, hysteriis, ejusmodique affectibus spasmodicis affectis, a spasmodica fibrarum ventriculi, intestinorum &c. contractione excretio impeditur: contra methodum sane quis faceret, qui fortiora ejusmodi stimulantia tunc adhiberet, cum potius antispasmodica &c. desiderentur. Si vero frequentius & continuatis diebus vomitus quoque accedat, clystere forte parum stimulante poterit divertiri; si minus, & si post v. vi. vii. dies aquæ fastidium, flatus, ructus, gravis abdominis tensio, fluctuantis hinc inde aquæ perceptio persentiantur, medicamentis aliis appropriatis occurratur, stomachusque juvetur aromaticis, balsamicis & aliis ejusmodi stomachicis, sique hæc non succedant, penitus potius omittendus erit potus. Non vero te deter-

reat,

reat, si primis diebus acerbius paulo afficiaris, quod validioribus fere remediis commune est, v. g. dictante experientia decocta ex quajaco, sarsap. &c. exhibita in principio magis ægros affligunt, quam in progressu; causa sine dubio est, quod primum validius operentur, attenuent &c. factisque tenuioribus fluidis humoribus pravis corpus perturbent, donec subacti penitus fuerint. Ubi postquam urina saturata colore & turbida hucusque excreta fuerit, aqua talis iterum per aliquot dies reddatur, qualis sumta est, ulterius ab ejusmodi potu cœteris paribus abstinere licet. In potu ipso rite observentur leges huic debitas & quemadmodum post balneum requies, ita potius post potum ambulatio & lenis exercitatio per horam aut dimidiam confert, cum frictionibus linteis calidis per totum corpus institutis, ut circulus sanguinis liberior, liberiorque distributio, transitus, secretio & excretio humorum facilius feliciusque promoveatur, neque se statim aëri liberiori, frigidiori exponant, sed potius in conclavi tepido ea instituantur. Quibus peractis, decubitus in lecto per horam aut duas quoque conceditur, ut lenis sudor superveniat, qui dein linteis calidis bene abstergatur; arbitrorque iis, in quibus sudor difficilis sed utilis, haustum unum aut alterum quoque aquæ thermalis in ipso lecto convenire. Post aliquot, iv. v. aut vi. horarum spatium, quantum ad reddendas aquas eas tinctas quidem requiritur, prandium

assumatur. Post prandium iis, quibus aquæ potæ per alvum & vesicam rite redduntur, somnus quoque ad unam v. g. horam, in sella tamen potius & erecto corpore sedendo magis, quam in lecto cubando concedi potest; sin minus, interdicens potius est, cum somnus has excretiones retardet; Plethoricis præsertim somnus meridionalis interdicens, quoniam sitim, capitis dolorem, temulentiam & non raro febres facile inducit. Reliquum tempus inter honesta sodalium atque amicorum ac hilaria colloquia aut jucundas meditationes transigatur. Ante cœnam placida iterum ambulatio proderit: Quam male ideo illi sibi sanitatiquæ consulant, comparet, qui per totum diei tempus inter ludendum defixi, immotique manent. A cœna consulto abstineant habitiores, obesiores, æque potantes ac balneantes, post illam parcam tamen in somnum se componant noctemque quietam sibi reddant, ut suavis fessos sopor erigat artus.

§. XII. Si instillandæ aquæ, (prius purgato quoque corpore, observatisque de balneo & potu dictis) in membra nuda affecta, in os sacrum, humeros, cervicem (caput rasum, imprimis circa futuras,) & paulatim aut pro re nata conferatim aqua calida ex alto & impluvio velut quodam stillata ex colo, gutturnio, epistomio & simili decidat. Quo majori vi, majorique impetu, motu nimirum magis aqua thermalis adjuta penetret, lentos humores hærentes magis divi-

dat, solvat, magisque intimiores obstructions
 referet & tonum restauret. In dies hoc stilli-
 cidium rursus augeatur, v. g. initio per unam,
 deinde per unam cum dimidia ad duas usque
 horas & tamdiu, donec speratum auxilium ac-
 cidat, cujus spes affulget, si æger ad partis affe-
 ctæ penetralia penetrasse caliditatem aquæ sen-
 tiat. Inter instillandum solent præsertim etiam
 oculos obtegumento munire. Finito illo sin-
 gulis vicibus membrum detergeatur calidis
 linteis beneque fricetur : Notandumque est,
 quod ut plurimum ægri tunc graves somno fi-
 ant, qui vero omni studio est interrumpendus,
 quare in Hetruria, quibus aliisque Italiæ oris
 usitatissimum probatissimumque hoc auxilii ge-
 nus est, in more positum est, ut conductæ mu-
 lieres in his locis illos stillicidio utentes canen-
 do excitent. Post stillicidium maxime pars
 subjecta affecta bene obtegatur, calidaque ser-
 vetur. Tempus commodissimum est matuti-
 num & post hoc vespertinum. Reliqua se
 habent, ac in balneo & potu observanda. Qui
 stillicidium hoc præsertim in caput minus ferre
 possunt, ii, ut impetus leniatur, sponsia tegant
 caput, ac ad eam demum aquam thermalem ex
 alto effundant. Fomentatio commodissime
 adhibetur, si sponsia illis imbuatur, vel linte-
 mina & panni in illis madefiant, calideque ad-
 huc sic applicentur & bene obtegantur. Il-
 lutatio fieri potest, observatis observandis, quæ
 de balneo diximus, calida & vel cum ipso bal-
 neo,

neo, vel post balneum per aliquot dies VIII. X. vel XII. &c. potest etiam aliquoties in die mane & vesperi repeti. Pediluvia extra balnei horas quoque possunt parari, præsertim vero ante lecti ingressum. Præstat immo necesse est, ut usque ad genua & supra quoque ea pedes iis immittantur & per horam cum dimidia ad duas usque detineantur. Ante immersionem pedes fricare convenit, & post eam pedes linteis calidis abstergere aëremque frigidum arcere.

§. XIII. Utrum non prius desistendum, quam morbus ex toto sit sanatus, respondendum per distinctionem. Si æger sentiat suis viribus & naturæ thermas s. potas, s. balneo adhibitas convenire, morbum vero de die in diem minui, autor suasorque essem, pergat, donec desierit. Et si semper fructus felix non adeo sit manifestus, modo non desint vires, non tamen temere statim desistendum atque desperandum est. Nam experientia testis ac vindex est, multos per totum ipsius curæ tempus nihil levaminis, nisi post plures demum menses, persensisse. Pauciores enim in magnis præsertim morbis experiuntur statim sensibilem & insignem utilitatem. Quin immo longa observatione compertum est, balneorum utilitatem longè firmiorem & certiore esse, quæ non subito, sed interjecto aliquo temporis spatio, (de magnis affectibus, non de levioribus loquor) sentitur. Bono igitur esto animo, cum tempore

interdum operantur thermæ, illarumque juvenem progressu temporis, Deo dante, senties. Quarundam enim (quod curiosum) thermarum certus terminus efficaciam est, quod & de Thermis Carol. dicitur. Sic Baccius aliquas earum commemorat, nonnisi post decursum anni desideratum effectum afferentes. Atque quandoquidem notabile illud videtur, thermas huic quidem semel profuisse; illi vero semel inutiles, secundo aut tertio anno fuisse utiles.

§. XIV. Optimum thermas adhibendi tempus & commodissimum est vernalis, æstivum & autumnale. Verum non est, cur existimes, thermarum usum, si occasio aliter non ferat, hyberno tempore esse nocivum, aut frustraneum. Nam hyeme æque viribus suis constant, (si non majoribus, cum frigus non sinat spiritus exhalare, ut sentit Morellus de balneo Patavino, tunc & videbis majores in illis vapores) ac quidem æstate. Ut hoc in passu temperies & clementia aëris potius, quam anni menses spectandi. Perinde quoque acidulæ hyeme cum effectum potantur. Sic memini acidulas Swalbacenses cum fructu exoptato potas fuisse hyeme, confirmat & hoc J. Th. Tabern. in Wasserschatz p. 176. & sq. Ridet secus opinantes Morellus, rident & omnes Medici experti; rident ægroti sanati. Ipse novi multos, qui alias æstate castra sequuntur, tempore hyemali thermas Carol. adiisse, expectatumque fructum

fructum reportasse, novi etiam adhuc plures ex incolis, qui nostras thermas ex experientia æque laudant hyemali tempore adhibitas. Nec video (salva Hippocratis auctoritate) cur ardente Syrio imprimis in his montium temperatioribus recessibus nocivæ sint futuræ; alias autem hoc non inficiari possumus, existente nimio solis ardore vires nostras languidas esse, & spiritus animales resolutos nimis atque perditos, quare natura humana non satis perferendo thermarum longiori usui sufficiens est. Quod vero æstate magis suadendum sit, statim comparet ratio, quod cœlum tunc temperatum, aut etiam magis calidum, corporaque perspirabilia magis, & ne frigus, quod ægre sub ipso balnei usu in egressu præsertim devitari potest, (ut de aliis hyemis incommodis taceam:) noceat ac lædat.

§. XV. Fallunt autem admodum, aut fallentes incaute sequuntur, qui putant: thermas anno bis sextili, s. anno saturnino semper esse non modo inefficaces, sed & nocivas, quemadmodum vana æque opinio, & forsitan eo desumpta, tunc non esse plantandas arbores, quia minus felices fructus proferrent. Quis est, qui non statim, me non monente, sentiat fucum? Hoc superstitionis genus a Romanis sine dubio ad nos pervenit, quibus bis sextum rebus romanis semper infaustum habitum est, notante Marcellino Lib. XXVI. quod & in Medicinam est translatum, in qua numerus senarius & dies

sextus infestissimus habetur. Nec est, quod
 adeo metuas, illas a sideribus quandoque cor-
 rumpi. Aliis exosæ sunt thermæ pariter ac
 acidulæ, ob vapores arsenicales (communes at-
 que familiares mineralium fere omnium) con-
 junctos. Non nescius sum, multa de multis
 exempla prostare. Sic de balneo aliquo in agro
 Pisano Savanarola memorat, quod illud inter-
 dum morbosum fit, & quod tunc temporis aqua
 turbida & lutea fiat. De alio fonte in Aethio-
 pia alii referunt, quod rubram aquam vehat &
 delirium inducat. De nostris vero thermis
 illud sine studio & odio necesse est, fatear, nun-
 quam tale quid deprehensum fuisse. Inanes
 quoque falsique rumores sunt, qui in hanc sen-
 tentiam afferuntur, ac si ii, qui thermis usi fuis-
 sent, raro diu viverent, & quod inter tres an-
 nos plerumque moriantur, quod B. D. Michaë-
 lis quondam confidenter affirmavit, teste auri-
 to V. A. Möllenbroccio de Varis p. 282. Af-
 firmat & hoc F. Hoffm. L. II. M. M. c. 6. p.
 445. Ast experientia nullam dictis facit fidem,
 & si id eveniat, non tam thermis, quam vi
 morbi & illegitimæ administrationi infelix ille
 successus potius erit adscribendus. Scitu hoc
 denuo est necessarium, necesse esse, ut ex ipso
 statim fonte & in ipso adhibeantur, ubi enim
 alio portatæ, frigefactæ & recoctæ fuerint, de-
 bitum effectum æque non edant: (quod sul-
 phureis & spirituosis thermis commune est, cum
 partes volatiles avolent) uti quidem aqua Vil-
 lensis

lenfis & Aquarina, aquæ S. Cassiani, Porretanæ, Salsulæ, montis Catini, aquæ Scarburgenses, quæ perferunt retinentque suam naturam atque virtutem ad plures septimanas, & quando jam fœtent. Attamen a Schwenckfeldio de therm. Hirschb. p. 78. annotatum est peregre transportatam aquam nostram thermalem podagricis solatium attulisse. Pariter irritum negotium suscipies, si illas arte chymica concentrare, aut in essentiam, aut Q. E. redigere velles.

§. XVI. In præsens quæri adhuc oportet, annon usus thermarum medicamentis adjuvari possit, ut balneo, imprimis quidem medicamenta? Nam si in egressu aut ingressu ejus exhibeantur, & in calidum & solutum ac bene ita præparatum corpus perveniant, ea operationes suas & vires efficacius exerere possunt. Pauca tantum sufficiunt, nam sola thermarum vis plerumque sufficit, (si modo sufficienter atque debite adhibeantur) cum remediorum farrago confortantium, stomachicorum, cephalicorum, similiaque gloriosæ sæpius ignorantiae nomina frustranea magis adhuc externa linimenta pro avertendis noxis ex balneo vana erunt. Tantum abest epotas aquas tonum ventriculi & intestinorum perdi, destrui, laxari, quin potius ipsa thermalis aqua robur, tonumque justum fibræ conciliet. Ejusmodi vero in casu, quando potarum aquarum non sufficienter aut segnius succedat per alvum & urinam operatio, neces-

ſaria erunt idonea laxantia, diuretica, aperientia &c. aſſumenda interponendaque erunt. Ex quibus non excludenda veniunt diaphoretica a balneantibus quandoque aſſumenda, ut junctis his ſerum excrementitium eo melius & impellente ſimul interno ex glandulis ſubcutaneis & M. S. exturbetur, neque male agerent, ſi ante prandii & cœnæ tempus, vel inter cibos ſalvol. oleoſum vel cum ſp. nitri dulci temperatum eſſ. abſinth. & ſimilia ſtomachica aſſumerent. Ratione tamen id exemplisque notum eſt, atque manifeſtum, cum ipſo balneo non abſeſſe & ante ingreſſum ejus convenientia & ſpecifica ſic dicta pro morborum pertinacium & graviffimorum conditione remedia propinare. Ipſe ſcio medicamenta aperientia, pellentia obſtructionibus menſium dicata & in tumoribus, obefitate nimia, diuretica, tartarea, acida, reſolventia &c. in vitiis cutis ſanguinem purificantia, in paralyticis conſueta cum balneo adhibita egregiam opem tuliffe, & ſic de reliquis etiam ſentiendum. Symptomata omnia, quæ interdum evenire ſolent, quorum frequentiora præſertim ex balneo & primaria ſunt ſitis, ſudor nimius, catarrhi, alvi ſegnities, dolor & gravedo capitis, æſtus, vigiliæ; ex potu vero præſertim ardor urinæ, dolor ardens circa ſcrobiculum cordis verſus dorſum extenſus &c. ex embrocatione dolor capitis, ſuffuſiones, tinnitus aurium, vertigo &c. ad amuſſim recensere, & quibus illis occurrendum ſit, definire, jam

in me non recipiam, cum non vacet jam revocare animum ad incommodorum ejusmodi omnium memoriam: hæc enim provincia præfenti Medico potius est relinquenda.

§. XVII. Diætæ præ reliquis studendum, quæ fere hodie ubique in thermis negligitur. Quicquid ocii, surdis narratur, ut ajunt, fabula. Aër igitur efflagitatur temperatus, qui ad calidum potius inclinet, & purus; vitentur frigidus, nebulosus, crassus, pluviosus, nimius solis æstus & venti insalubres. Etenim aëris vitium balneantibus imprimis nocet, quoniam eorum corpora a calore atque humiditate mollia, eorum pori undique aperti redditi sunt, unde frigus, omniaque miasinata facilius in se recipiunt. Eligatur hypocaustum & cubiculum commodum, non humile illud sit, neque humidum & foetidum. Esculentorum & potulentorum regimen secundum ægrorum conditionem & morbi & thermarum qualitatem &c. instituendum. Cibis vescantur thermis utentes, boni succi, bonæque notæ ac morbo convenientibus, eupeptis, euchymis, omnibus ad mediocritatem ac temperantiam ordinatis: Ideo absit crapula & ebrietas (communia certe in thermis vitia, mediis in aquis sitiunt, exposcunt vinum.) Carnes eligant animalium juniorum, minorum avium & caponum, perdicum, phasianorum, &c. pisces in aquis limpidis & rivis inventos, truttas, fundulos, percas, lucios mul-

los &c. Ova forbilia, juscula avenacea, ex carne elixata bubula, gallinarum, aliaque similia, pultes ex avena, hordeo, amygdalarum dulcium, oryza &c. pruna tosta, cerasa, poma cocta conducunt. Abstineant vero a viscidis, acidis, fumo induratis, butyro frixis, nimis salitis, nimisque aromatizatis, crassis, pinguibus, nauseosis, facileque corruptibilibus, fructibus horraeis, flatulentis, fermentescibilibus, leguminosis, lacticiiniis. Pro potu utantur cerevisia bene defecata, non acore corrupta. Vinum bonæ notæ inter prandium aut cœnam assumptum, moderata in quantitate & quæ pro usu tantum medico sufficit, præsertim adsuæta concedi potest; ii vero, qui nives, ut cum Plinio loquar, atque glaciem potant, pœnasque montium ingulæ voluptates vertunt, i. e. gelidum potum amant, gravia certe experientur mala. Cœterum exacta semper instituaturs relatio, exactumque moderamen inter cibum & potum. Victus tamen ad humidum magis inclinet. Fumus tabaci non nisi moderate in adsuæta admittatur, & omnia in genere dirigantur, prout subjecta, vires & affectus desiderant. Caveant sibi balneantes a somno nimio, vigiliis nimis, saltationibus, delassationibus, aliisque fortioribus corporis commotionibus, longiusque & in seram usque noctem protractis, sed moderate moveatur corpus. Primæ viæ serventur semper apertæ, habitus corporis perspirabilis, & motus sanguinis naturalis. Exulet Venus, quæ cum Nymphis

Nymphis his male convenit. Animus liber sit a curis, sollicitudinibus, omnes perturbationes animi eliminentur, tristitia, timor, ira, impatientia. E contra omnem suavitatem ac hilaritatem procurent, & grato amicorum conventu & amœnis colloquiis indulgeant, ac bene de futura salute sperent, firmaque fruantur fiducia.

§. XVIII. Absoluta cura corpus iterum laxantibus erit purgandum. Nam uti purgando corpus præparatur, ita & finis curæ imponatur, ne reliquiarum tam humorum alteratorum, quam aquæ thermalis a potu quicquam superfit adhuc restitantis, sed dissipetur excernaturque. Ethnici olim recepta valetudine Diis suis fictis non modo grati animi indicio publica solvebant vota & gratiarum actiones coram universo populo, sed & ad perpetuam felicitatis recuperatæ memoriam tabulas votivas templorum Æsculapii maxime vel Isidis vel Serapidis parietibus affigebant, iisque & morbum & remedium inscribebant, ut Tibullus habet L. Eleg. 3.

Nunc Dea, nunc succurre mihi jam posse mereri:

Picta docet templis multa tabella tuis.

Indignum Christianis esset Ethnicis pietate cedere, sed cura absoluta ante omnia vero Deo felicissimum successum adscribendo. Ei dignas gratias exhibeant, & pro firmanda & conservanda

vanda incolumitate humillimis atque ardenti-
 bus precibus orent, & salutis suæ recuperatæ,
 aut ipsei saltem conceptæ læto animo rationem
 habeant. Non statim iter suscipiant, verum
 ad posterum vel tertium diem discessum diffe-
 rant, maxime qui longo intervallo abfuerint,
 ut requiescant & vires recuperent, ut itineri
 perficiendo pares sint, ne permutatione tam
 subita aëris, cum sc. thermæ in corpus adhuc
 operentur, malum adveniat, imprimis si minus
 commoda cœli tempestas nebulosa, pluviosa,
 frigida incidat, (ex usu enim balnei calidi eo
 magis frigoris impatientes sunt) neque in ipso
 itinere corpus nimis fatigetur. Domum re-
 versi laudabilem ac ordinatam per aliquod
 tempus conservent diætam æque ac antea in
 ipso thermarum usu; neque abs re erit tunc
 quavis septimana semel aut bis balneum ex aqua
 fontana saltem, vel etiam pro renata thermas
 artificiales parare easque inire, nec non medi-
 camenta tam alterantia appropriata, quam per
 alvum, urinam ac diaphoresin evacuantia quan-
 doque assumere, ut forte reliquiæ humorum
 excernendorum per usum balnei attenuatorum
 excernantur, ne in aliquas partes nobiles cor-
 poris cum malis hominum rebus affatim ruant,
 sed ut pacatus œconomix animalis status firmiter
 certiusque conservetur.

§. XIX. Ad extremum nihil reliquum est,
 nisi ut quædam de abusu subjungam. Quod
 enim Pergameni est assertum; nullum esse tam
 opti-

optimum remedium, quod non alia ex parte
 noceat & nunquam sine incommodo magna sæ-
 pius commoda proferantur, id quoque de ther-
 mis valere non negandum est. Tantum quo-
 que abest ab usu adeo multiplici, ut omnes in
 univèrsùm morbos sanent, corruptamque pro-
 fus naturam inveteratumque malum redinte-
 grent atque corrigant vitia conformationis, ut
 gibbositatem & similia auferant aut senibus at-
 que vetulis juventutem reddant, vel a morte
 liberent. Est sane hodie thermarum usus con-
 fusus, ac vulgari corruptela erroneus. Pluri-
 mi vel proprio saltem instinctu, levitate, super-
 stitione, libidineque vel ignaræ plebis, vel na-
 sutulæ mulierculæ suasu sine ulla habita ratio-
 ne, sine delectu, sineque Medici periti consilio
 ad thermas advolant, immo integra interdum
 Medicorum turba ne quicquam potest efficere,
 ut tumultuariam ejusmodi frequentiam ad bal-
 nea cohibeant, avertant, ac abrogent. Qua-
 propter mirum non est, quod magnum sæpe
 periculum incurrant ægri, operam & oleum, ut
 ajunt, perdant, & si non moriantur, tamen non
 solum incurati, sed & infirmiores sæpissime re-
 deant, vel paulo post intereant, quod mortis
 genus, aquis sc. perire, hodie hoc intuitu non
 adeo invisum, ac olim fuisse videtur, sed multi
 quod mirum hoc moriendi genus haud detre-
 ctant: gentiles enim stoicæ philosophiæ addicti,
 animam igneam esse putantes in aquam tan-
 quam contrarium medium maxime reformida-
 bant,

bant ; Ægyptii vero e contrario homines ex
 lignis confectos esse credentes , aquam potius
 exposcebant, & immergi amabant. Qualia ex-
 empla multoties vidi, dum in ejusmodi locis
 commorari occasio tulerit. Ad minimum hæc
 tria ordinaria quasi incommoda ex thermarum
 nimio aut præpostero usu, fitim nempe, ventri-
 culi debilitatem ac maciem reportant. Taceo
 de illis, qui ex longe alienis causis thermas fre-
 quentant, non ut sanitatem curent, sed ut ge-
 nio suo indulgeant, comessentur, ludant, feri-
 entur, omni intemperantia, illecebris, volupta-
 tibus libidinibusque simul litent ; quo certe in
 passu Nostrates Romanis luxu non inferiores
 censendi sunt. Quæ irritamenta malorum apud
 Romanos Seneca & Plutarchus atro carbone
 notarunt: Ille præsertim ejusmodi sequentibus
 detestatur. „Quid mihi (inquit) cum istis
 „calentibus stagnis ? quid cum sudatoriis, in
 „quibus ficcus vapor corpora exhauriens inclu-
 „ditur ? Omnis sudor per laborem exeat. Pon-
 tanus item apprime carmine taxavit, digno
 quod hic legeretur, nisi chartarum harum an-
 gustia obstaret. Sed non potest quoque non
 damnari multorum Medicorum circa hæc re-
 medii genera negligentia nec non imperitia,
 qui parum solliciti de exacta illorum cognitione
 ægros suos ad thermas ablegant, vel, ut Pliniū
 verbis utar, diverticulis aquarum fallunt ægro-
 tos, illosque Tantali instar ad aquas conde-
 mnant, ut tædiosas forte morborum rebellium
cura-

curationes effugiant, vel posteaquam longo remediorum usu fatigata eorum natura ita fuerit, ut omne etiam remedii genus eludat, vel quod non satis prospiciant, attendant, cum irreparabili eorum damno neque minori medicæ artis dedecore, eoque magis, cum fatendum sit, quod perpaucæ certe thermarum vires & indoles adhuc satis cognitæ sint, & pleraque ficta, & in Democriti puteo submersa, quæ de illarum adhuc contentis atque effectibus vulgo venditantur. Insuper & dubium non est, eos ipsos nimium illis non raro tribuere, Nymphas has suas supra modum amantes.

§. XX. Licet temperatæ satis sint thermæ nostræ ac mitiores ingredientiaque, quibus gaudent innocentia adeoque naturæ humanæ optime convenientes neque adeo magna noxa statim exinde metuenda, utpote ejusmodi vulgo habentur, quod si non profuerint, saltem non obesse; tamen si imprudens, immoderatus & excessivus nimis sit illarum usus, & excessiva corporum impuritas adsit &c. varia incommoda causari possunt, cum & omne nimium vertatur in vitium; hinc Helmontius inter impedimenta vitæ longioris refert frequentem thermarum usum. Plura enim vitia nimius illarum afferre potest usus, atque cum thermis æque comparatum est ac cum aliis, quæ a necessariis primum orta pervenerunt ad nimium. Ad illud declarandum paucis huc illud Hippocr. Aph. 16. Sect. 5. mihi trahere liceat. Calidum (inquit) ubi quis sæpius eo utatur, hæc mala

„mala affert, carniū effœminationem, nervo-
rum incontinentiam, mentis torporem. Nam-
que balneum calidum omne frequenter & ul-
tra modum adhibitum, præter alia magnam cru-
dorum humorum copiam in massam sanguine-
am rapit ac extrahit succos laudabiles com-
pagemque corporis solvit. Conspicies ideo
calidis balneis nimis deditos carne flaccida, co-
lore invenuto, viribus languidis, hæmorrhagiis
& deliquiis animi obnoxiiis, ciborum dejecto
appetitu, ut plurimum memoria debili, nervis
debilitatis, spiritibus torpidis vitiatos. Atque
consultius abstineant infantes teneriores, pueri
& adolescentes, succorum pleni, senio confecti,
constitutionis siccæ nimis homines atque cali-
dioris, cholericæ, quibus humores nimis fusi
sunt, inque motu nimio constituti, maxime
salino-sulphurei, summe item infirmi & imbe-
cilles & qui animi deliquiis facile corruunt,
fœminæ præsertim (minerales enim omnes aquæ
ex effato Galeni manifeste exsiccant, incrassant
& resolvunt) siti diuturna vexati, exsanguis,
& qui immoderatos fluxus humorum sanguinis
& feri passi sunt, sudore nimio colliquativo,
tabe, hæctica, lue venerea, obstructionibus con-
tumacioribus (coagulatis & spissis nimirum ni-
mis humoribus velut duris nodis fortiores quæ-
rendi sunt cunei) affecti, asthmate convulsivo
& sicco sic dicto, valde tussientes, phthifici ve-
ri consummati (ob vapores præsertim & aërem
in balneo crassum) phrenitici, maniaci, pollu-
tione

tione nocturna, gonorrhœa virulenta laborantes, febribus acutis, contagiosis, malignis correpti, quo laudandus venit Cl. Wedel. de M. c. ext. p. 98. sentiens balneationes & grassantibus morbis epidemiis, imprimis peste, cum poros magis aperiant, contagioque faciliorem aditum concedant, minus locum habere. Ther-
mas quoque nostras non ferunt ob odorem gravem, quem spirant sulphureum, Schafgotschianas præsertim, quibus caput & oculi infirmi sunt. Inutiles & in genere deprehenduntur in omnibus fere morbis nimis inveteratis. Interdicendæ etiam sunt impuris, non rite purgatis corporibus, quia impuritates copiosiores alicubi latitantes commoventur, excitantur, funduntur, exaltantur aliæque prius secretæ conjunguntur aut fusa in alias partes massæ sanguineæ, cerebrum & viscera principaliora deferuntur, ac febres aliaque symptomata concitant. Minus quoque e re sunt, quibus viscus aliquod nobile imbecillum est; periculum enim subest, ne humores attenuati eo detrusi inflammationes & obstructions & atonias pariant. Abstineant etiam potius ab usu harum aquarum thermalium ii, qui alvum nimis constipatam habent & qui viribus sunt exolutis, qui stomachi fastidio laborant, nec non vomituriens, & biliosum eructantes, ut & quibus ex naribus fluit sanguis. Quibus vero balneum nocet, plus adhuc nocebit, si ex scaturigine evacuata prius scrobe evahuntur (aufquellen.) Potæ thermæ magis ob-

funt iis, qui venas habent angustas & parvas, longo morbo debilitatis, quibus viscera non sana sunt aut inflammata & scirrhosa, ubi tonus viscerum penitus labefactatus, destructus, & laxatus est. Aquæ enim tunc non legitime sed languidius circulantur, stagnant, remanent, hydropem multaque alia incommoda exinde parant. Nocent etiam in abundantia lymphæ, in stagnatione ejusdem extra vasa sua debita, imprimis si ab erosione lymphaticorum vasorum fuerit, tunc enim facile illam colluviem adaugent. In specie contraindicantur potæ in affectibus capitis idiopathicis, maxime qui a spirituum animalium defectu, a mala conformatione, tono laxato, destructo vasorum & sinuum cerebri proveniunt; aquæ enim potæ vasa tenera cerebri & medullæ spinalis onere suo gravant, dilatant, premunt, laxantque magis adhuc. Vixque potus est concedendus in fluxionibus alvi variis. De stillicidio paucis adhuc nosse sufficiat, illud biliosis, calidis & ficcis, & qui frequenter ex simili causa dolore capitis & oculorum laborant, fugiendum esse.

II.

Dissertatio, de Fonte Soterio Kukulssensi in Bojemia.

P R O O E M I U M.

Naturæ tria vastissima regna, minerale, animale ac vegetabile largissimum penum suppeditare, a quo tanta medicinarum genera petuntur, apud omnes in confesso quidem est, quodnam autem reliquis sit anteferendum, nondum satis neque doctissimis quidem est expeditum, licet etiam a multis eminentibus in medicina viris hæc controversia sit agitata diu; quippe contendunt inter se hæc ipsa quasi jam dudum de principatu & adhuc forte sub iudice lis est: Minerale fortissima & validissima eaque concentrata atque quæ ob minorem dosin palatui magis placent auxilia atque consymbolismum, quam cum humo, quæ ea recondit, corpus humanum ex humo a Deo primum creatum habet, præ aliis jactat: Animale sua animalibus rationalibus, hominibus illorumque naturis ceu convenientissima

commendat: Vegetabile regnum de antiquitate, copia & abundantia imprimis gloriatur. Non dirimere jam in nos recipiamus, cui præ aliis prærogativa sit discernenda. Stet modo statque utique sua cuivis apud nos debita laus debitaque dignitas ac honor, atque omni asseveratione affirmare necesse habemus, singula singulis pereximia largiri emolumenta ac multifaria remediorum genera. Minerale equidem regnum palmam reliquis præripere ex illo videtur, quod laude præcipua digna atque quædam reliquis facile anteferenda medicamina, quicquid etiam alii in contrarium proferant, atque talia in quibus alma Natura ipsa medicinam facit, quæ divina quasi in morborum curatione præstant talesque monstrant effectus, qui ab aliis vix expectari possunt, gratis largiatur. Vel aqua simplex, dulcis, quæ ad hoc regnum pertinet, hoc nomine valde est memorabilis, quæ sola sane multas nobilissimas longe qualitates continet, ac præsertim thermæ, acidulæ & fontes foterii vix cum aliis in comparationem gloriæ referendi, cum quando alibi deficere videatur, minime

nime hic deficit Natura. Ultimum hic datur miserorum confugium, tanquam ad unicos morborum averruncos. Talia miranda & gratuita dona in generis humani salutem benignissimum in cœlis Numen per omnes Orbis terrarum partes utilissime distribuit. Regiones quoque, quas nos incolimus, quæque conterminæ sunt, ejusmodi habent, de quibus jure sibi gratulari possunt. Vicina speciatim Bohemia plures varii generis salutare fontes eosque famigeratissimos pariter ac præstantissimos monstrat. Inter hos non infimum certe locum meretur fons Kukuffensis dictus, cujus atque eorum quæ de eo deprehendi aut deprehendere licuit, in præsentiarum qualemcunque etiam descriptionem in hac celeberrima Academia Lipsiensi, publica jam dissertatione, publici speciminis loco tradamus. Suadet hoc pergrata memoria, quæ nondum mihi animo excidit, cum ante aliquot annos huic amœnum gratumque locum invisere mihi licuit. Movet atque hortatur ad hoc maxima utilitas ejus, quam salutem hominum ultro concedit atque largitur. Quod

conamen Deus T. O. M. ex voto secun-
 det. Benevoli vero Lectoris, qui Nym-
 phis Kukuffensibus has sacratas paginas
 perlegere dignabitur, humanitatis erit
 condonare, si parum pro dignitate argu-
 menti præstitisse videbimur, conabimur
 imposterum, Deo dante, ubi occasio sic
 tulerit, severiori novacula institutis ex-
 perimentis & ulterioribus observationi-
 bus collectis, maturiorem perfectiorem-
 que aliquando edere fructum. Interim
 hæc pauca ac levia eo utilius censeo con-
 gesta, e quibus ad ulteriora & meliora
 gradus sit. Cæterum quoque omnes ii
 æqui & solertes harum rerum eximiarum
 censores atque scrutatores, quibus sæpius
 citius & facilius conceditur gratissimum
 hunc adire locum, hunc ipsum fontem
 Kukuffensem jure meritoque habeant di-
 gnum, qui ulterius investigetur & am-
 plietur emolumenta que, quæ generi hu-
 mano possit afferre, sedulo perpetuis ob-
 servationibus declarentur, quo me satis
 felicem reputabo, si aliqui ad similem sus-
 cipiendum laborem hisce pagellis exci-
 tentur, qui defectum hunc sua sarciant af-
 fluentia & ego plura quoque, certa, idonea
 & utilia tandem de eo resciam & fruam.

§. I.

Optimæ regioni, Bohemiæ Regno adeo multa eaque pereximiæ dotes ex superabundanti Dei benignitate tributæ sunt, quæ tam provinciam quandam amœnam, lætam, gratam atque acceptam commendant & quæ ad usum commoditatemque humanæ vitæ faciunt, quam salubritatem hominibus afferunt atque conservant vitamque prorogant, ut vix aliæ alibi his pares inveniantur. Quippe Bohemia ob situm positumque altum, quem in Orbis Terrarum parte, quam nos incolimus, obtinet, ob ventos orientales & septentrionales gelidos, ac ad vitam & sanitatem omnium hominum accommodatissimos, quibus frequentissime perspiratur, atque ob aërem indeque purum, tenuem, serenum, elasticum, quo perpetuo fruuntur, ob aquas frigidas, limpidas, claras, pellucidas, dulces, spirituosas, tenues, quæ ipsi quasi domesticæ sunt, ob terram bene temperatam & in salubritatis modum comparatam, ob vegetabilia, item quæ ex hac succrescunt eaque præstantissima, nec non ob fossilia & mineralia optima ac conducibilia, ut & animalium fecundam procreationem cœteraque, quæ in hoc genere ad conservandam hominum vitam ac integritatem præcipua sunt & necessaria, laudatissima ac saluberrima regio jure meritoque dici meretur: Quæ etiam causa est, cur Reges quondam Bohemiæ, in Hungaria & Austria de-

gentes, ægre se habuerunt semper, adeo ut harum regionum aëris inclementia, eas cum Bohemia permutandi necessitatem imposuerit, ut *Balbinus Miscel. R. Bobem. L. I. c. 5.* habet. In horum beneficiorum a Deo O. M. Conditore Summo, Sapientissimo ac Munificentissimo, largissimo fœnore concessorum numero ante omnia quoque numerantur thermæ, acidulæ & fontes soterii, quales non pauci hinc inde ibi inveniuntur. In sola thermarum Carolinarum regione & vel quatuor saltem milliarium ambitu CC. fontes aciduli inveniuntur, licet vel tres illorum incolis accolisque noti sint usuque probati, qui tamen inferiores viribus famigeratissimo illo Egrano fonte habentur, cujus etiam ager in longitudinem & latitudinem longe protensus acidularum itidem dives est, licet quoad saporem, vigorem atque effectum æque disparium. Eorundem cœnobii Tepelnensis regio LX. numerat. Nec penitus ille ad oppidum Aufchwitz, vocatum (der Stæncker) vitriolo & sulphure admodum divis, celebritate caret. Quis est qui nesciat longe lateque celebratissimas thermas Teplicenses? Cui nomen aquarum hodie Bohemiæ etiam adscriptarum Landeckensium inauditum & beneficia, quæ agrotantibus affert, ignota? Quis facile inficias ibit universam pene Europam, stupendum illud benedictionis divinæ opus, thermas Carolinas mirari atque ad eas ex dissitis longissime etiam locis confugere medicinamque ab iis petere

tere sibi maximis atque gravissimis & pertinacissimis morbis detenti? Præter hos fontes ejusmodi foterios nominatos adeo multos, qui olim jamdum innotuerunt ac summam celebritatem hodie acquisiverunt, haud postremi juxta istos, non ita pridem inventos binos falsos, purgantes, amaricantes dictos, Sedlitzensem & Seidschützensensem, admodum proficuos, quibus similes nulla unquam ætas, quod ego quidem scio, vidit, sunt quoque fons Sti Joannis, ad fines Silesiæ situs, atque Fons qui argumentum præsentis nostræ tractationis constituit Kukuffensis, quem fusius paulo in sequentibus ibimus celebratum.

§. II.

Nimirum fontem, quem vocant Kukuffensem foterium, Bohemiæ Regni Circulus Regio-Gradeziensis, ad Albis atque Orlitzæ confluentes fluvios ac in eo ditio quædam & dynastia, quæ Illustrissimo ac Excellentissimo Sacr. Rom. Imper. Comiti, Domino Francisco Antonio de Sporck, Dynastæ in Lyssa, Gradlitz & Koneged, Sacr. Cæsar. Majest. Consiliario intimo, Ejusque Cubiculi Comiti & Regio Gubernatori Supremo in Regia Sede & totius Regni Capite Pragæ, paret, Gradlitz vocata, non procul a Jaromiria, haud ignobili oppido habet, qui in regione ibi elata, montana, amœnissima, nemore amabilissimo, non nimium alto, scaturit, cui juxta hunc tota adstructarum ædium compages insidet sensimque in meridiem, do-

nec per scalas quasi fiat humilis, sese explicat, amœnissimum contemplantibus præbens aspectum. Albis præterfluit fluvijs, vident prospicientes trans amnem ambulacrum jucundissimum, arboribus amœne virentibus confitum, quod ad cœnobium ducit, mirifice cultum atque ornatum. Interjacent prata in longitudinem maxime spatiosa, a quibus collis, qui magnificentum hospitale cœnobium & templum, splendore eximio atque oblectante conspicuum, cum Mausoleo sublimis operis dignitate splendide donato, ab Ipso Illustrissimo atque Excellentissimo Domino Comiti erectum monstrat, insurgit. A tergo rursus mediocriter alti montes prominent, partim salebrosi, partim lenes & densis comati arboribus; ex quorum sinu saxoso, terreo, arenoso ac argillaceo ipsa Fontis Kukussensis scaturigo profluit ac ex alto descendit atque tribus separatis fontibus componitur, quorum alter ab oriente, alter a septentrione, tertius ab occidente uberrimis undis gelidis promanant. Confluentes omnes in unum alveum se exonerant unamque in scrobem colliguntur, qui in circulum efformatus, lapidibus erutis quadratis eleganti opere est exstructus crepidineque ferrea circumdatus, quo simul rei utilitati est prospectum; lignum enim in hunc modum adstructum aquis mineralibus non æque conducibile ac lapides observatur, quoniam ex asseribus ligneis, præcipue recentibus, aquæ plures particulas fermentescibiles

scibiles sulphureas extrahunt; hinc aqua in ligneo vase asservata brevi & ex facili corrumpitur, cum in argillaceis & vitreis longius dureret. Similem in modum compositus tegit eum superinstructus spatiosus fornix, quem subsellia circumveniunt, super quibus commode supersedere possunt potantes. Aqua ex hoc fonte per ministros hausta pone hunc fornicem, qui continet ipsum fontem, in ahenis super ferrum ignitum positis, in separata vicina ædicula coquitur & calefit, ex qua ad utrumque latus per canales ex metallo confectos ad balneariam domum calefacta deducitur. Supereminent his, super testudine nempe & balnearia domo, non adeo magnæ quidem sed concinnæ molis sacellum atque Diæta inhabitationi pro Illustrissimo & Excellentissimo Domino Comiti accommodata. Ipsa balnearia domus in declivi locata, affabre & commodissimum in usum est exstructa, nam ad latus utrumque balnearia, quæ apodyteria labraque velis distinctis, bina ubique juncta, ut duo balneantes seorsim insidere possint, continent, sunt adstructa & operculis ligneis tecta, ne vapores exeuntes humidi forte imbecilli capiti balneantium obsint. Ad singula labra per aquæ ductus canaliculosos, subterraneos, duplices & separatos tam aqua calefacta, quam frigida ducitur, ex quibus canalibus per epistomia pro lubitu utraque promi & balneum temperari potest. Medio inter hoc relicto spatioso atrio infra hæc balnearia, duo

duo alia separata sunt efformata, quibus Illustrissimus Possessor ac Dominus pauperum egestati & indigentiae gratiosissime consulere voluit, his enim libera haec gratisque relinquuntur. In hoc inferiori fornice, per cujus parietes redundans ex labris in balneario aqua defluit, in toto parietum ambitu tophi varii & maxime in conos cuspidatos efformati adherent, immo tota hujus circumferentia friabili & molli salina & sulphurea arena ex albo lutea ex ipsa aqua medicata separata est superinducta. In parte magis superiori hujus fornicis, flavescentes particulæ, totæ sulphuræ sublimatæ possunt abradi. Ubique vero, ubi defluit aqua, ad parietes pulvis subtilis albicans terreo-salinus deponitur. Singula conclavia ubi nimirum aqua coquitur ac dein in labra affluit & defluit, vaporosi, tenebrosi ac humidi, ad instar nebulæ sulphureo lixiviosi, odoris quid habent.

§. III.

Fontem ipsum ac domum balneariam circumveniunt non modo magnum illud diversorium, omni supellectile necessario instructum, cum popina atque caupona donata ad usum, refectionem & inhabitationem optime accommodatum, sed etiam alia, spatio quodam interjecto, pro adventantibus ædificia, cum aliis quibusdam publicis, in quibus consortia, saltationes, musici concentus aliaque, ad delectationem & corporis exercitia facientia, institui ac colligi possunt. Huic universæ rerum faciei acclivi,

clivi, declivis hortus cum ambulacris, parietibus viridibus, pergulis, statuis, fontanis, aquis concinne ornatus, jungitur. Inferius, qua præterfluens Albis fluvius lætaque prata patent, fontanis distincta, cancelli pro hastiludiis equiriisque erecti sunt, nec non diæta ad varios lusus variamque delectationem adornata aliaque plurima, quæ animum oculosque delectant, visuntur. Nam hic eximia est varietas voluptatum, rerum omnium condimentum & quodquod in aspectum atque usus hominum natura solet proferre, id omne huc sese magna infudit copia atque adeo, ut nusquam alibi ejusmodi invenies. Unusquisque fere sensuum hic sua afficitur voluptate, tantis suaviis mulcetur & visu irritatur ad gaudium. Hic pene omnia, quæ in deliciis & oblectamentis haberi solent, mira indulgentia Illustrissimi & Excellentissimi Domini Comitis indulsit. Dignatur atque adeo singulos, eos qui accessum & notitiam quærunt pro sua sorte unumquemque magna comitate & gratia facile admittendi, immo ultro invitandi, immo tanta Illustrissimi Domini Comitis gratia est, ut multifaria atque amplissima accidentibus largiatur beneficia, quibus singuli ibi commorantes frui possunt, iis omnibus communibus factis. Si ambulationes & parva itinera instituere atque oculos animumque pascere velis, non modo tibi præsto sunt horti, ferarum vivarum eremitarumque cellulæ eleganter positæ, magnæ aræ ac singulares aucupatoris,

toriæ, sed & in hoc loco, qui florida Theſſalica
 tempe æmulatur, apertum aëris ſaluberrimi
 æquor panditur, eminent ex longinquo mon-
 tium editiorum vertices & jucundiſſimi colles,
 in quibus circumjacentium regionum ac amœ-
 næ varietatis intuitus eſt amœniſſimus. Hic
 apricæ ſe offerunt valles, illic prata, variis mel-
 leorum florum coloribus roreque ſcintillante
 lucentia & interdiftincti florentiſſimi campi.
 Hic ſegetes fluctuantes & germinantes, illic
 opacæ virentesque ſylvæ, proceris & fronden-
 tibus arboribus frequentes ac nemora umbri-
 fera & grato diverſarum avium oſcinum cantu
 reſonantia, arrident. Præ aliis autem invitant
 te ad conſpectum, plauſum atque adeo admi-
 rationem, cœnobium, templum, ſplendore ope-
 ribusque plenum, diætæ & in iis tam pulcher-
 riſſimæ & artiſicioſiſſimæ multifariæ, quibus de-
 corantur picturæ. Quicquid uſpiam artis atque
 ingenii eſt, hic conſpicitur ac legitur. Ubi
 enim faciem verteris ac omnia quæ opificum
 manus erexerunt, ne vel ullus ſine ſummo in-
 genio & fructu remaneret locus, ſed vividus,
 loquens & docens redderetur, ſublimium atque
 ingenioſarum argutiarum, inſcriptionum, ſen-
 tentiarum, ſymbolorum depictorum atque car-
 minum, quæ ex Illuſtriſſimi Domini Fundatoris
 & Poſſeſſoris genio & affectu, qui ad cuncta
 pietatis, prudentiæ, ſapientiæ, juſtitiæ omnium-
 que virtutum ſtudia atque cultus fertur, fluxe-
 runt, plena ſunt, ſublimis ſapientiæ exemplo
ini-

inimitabili propemodum docendi, mentes eri-
 gendi, ad pietatis atque virtutum cultum pe-
 ctora exhortandi, ad similes laudabiles motus,
 monendique simul atque implendi causa, ut
 spectantibus cupide vivis posterisque quasi tem-
 pla atque oracula essent. Si aures delectare
 velis, suaves musicos concentus, tam inter bal-
 neandum, quam prandendum cœnandumque
 alioque tempore non raro audies. Ad hæc ex
 singulari Illustrissimi Domini Comitis liberali-
 tate, quam gratiose concedere ibi ac impertiri
 voluit, singulis advenis summa aucupandi, pi-
 scandi, venandi facultas datur eosque libera
 atque aperta theatra, quæ ludos scenicos, non
 scuriles, sed modestos materiamque virtutum
 tractantes atque repræsentantes quotidie publi-
 cos advesperascente die producunt, manent.
 Quid mirum igitur, cum hic secessus gratisimus
 ita positus atque comparatus sit, si annuatim ex
 aliis longe disitis etiam locis, tanta amœnitate
 illecti visentes accedant, mirabilem hanc rerum
 faciem curiosis oculis inspiciant, commoditati-
 bus & oblectamentis illis, quibus Illustrissimus
 Dominus Comes gratiose hospitibus communi-
 care dignatus est, fruantur, atque tam valetu-
 dinem ac integritatem sibi acquirant & procu-
 rent, quam & firmatis corporibus, animos simul
 vegetos atque contentos reportent, atque tan-
 dem, qui primum saltem erant spectatores, ama-
 tores admiratoresque discedant.

§. IV.

Nomen Fonti nostro inditum esse memora-
tur, a portione putei fodinæ metallicæ, quam
metalli fossores Kux vocant, cum quondam hi
tractus metalli fossoribus multum negotii fece-
rint, aut a pago in vicinia sito quam incolæ
Kuka aut Gugga vocant. Non jam quæramus
longius, quando hic fons noster Kukussensis
inventus sit, cum illud vel conjectura vix asse-
qui liceat; commune enim is cum plurimis aliis
hoc fatum experitur, quod de inventione illa-
rum nulla certa notitia constet, quippe magna
hac etiam in re priscorum seculorum accusatur
incuria. Et licet varia de illius origine tradan-
tur, multa tamen incerta, plura superstitiosa,
plurima, nostro quidem iudicio, falsa sunt atque
fabulosa. Hoc omnes uno ore communique
assensu incolæ accolæque profitentur, quod
patres ab avis, avi a proavis jam acceperint,
quod casu inventio hujus fontis sit facta, & quod
per experientiam atque per usum olim, quod ut
plurimum fieri solet, magis magisque sit com-
probatus. Cum enim primum quidam, sicim
saltem explendi causa hanc aquam expeterent,
unus alterque febricitantium & caloribus præter
naturam æstuantium levamen & refrigerium
sentiret, per tot annorum series deinceps per-
multi, fama, quæ sanitatem restitutam commen-
dabat, adducti, ex vicinia accederent & tam
potando quam balneando a variis subinde mor-
bis se liberarent, factum tandem est, ut semita

tota

tota ad illum fieret, ac tam ad commoditatem, quam utilitatem majorem a fundi Dominis, charitate imprimis christiana laudatissima erga egenos miserosque atque infirmos permotis, ædicula lignea est erecta atque folia & labra quædam ad balneandi commoditatem sunt addita adstructaque domicilia, usque eo dum nostris his temporibus ab Illustrissimo ac Excellentissimo Possessori Ipso, Domino Comitæ Francisco Antonio de Sporck, ad hunc splendorem hancque commoditatem est evectus atque compositus simulatque gratiose jussit, ut tam experientissimi Medici per medicationes in pluribus perinde morbis periculum facerent, quam naturam ipsam atque contenta ejus per varia experimenta indagarent, quod & ab inclyta Facultate Medica in Academia Pragenfi diversisque Clarissimis Medicinæ Doctoribus dexteritate atque solertia, nec sine felici successu est susceptum atque per varias morborum historias illorumque curationes & per adeo plura retro jam lustra comprobatum. Tamdiu in cunis quasi vagiit hic fons salutaris, qui hodie magnifice jam triumphat & gloriose de prædicatur plus ultra indies evehendus. Nec morabimur in disquirendo diutius, unde hic fons suam originem sumat & per quod terræ spatium profluat atque an ex stanni fodina, quæ in vicinia reperitur, ut vulgaris opinio fert, an ex præterlabente Albi, Fluvio, quod minori quidem probabilitate quidam volunt, sit deducendus?

cendus? Nihil autem causæ est, cur longius vias quæramus, cum a tergo ad septentrionale latus adjacens mons haud obscure eas demonstraret: Nam per hunc non tantum ex fastigio ejus superiori torrens delabitur, qui aquam similem vehit similemve ochram tenuem profluendo deponit, ut ideo admodum probabile sit, fontem ipsum huncque torrentem ex communi fonte originem producere, sed & dictus mons alios fontes monstrat simplicem aquam vehentes, licet ex disitis locis per hunc montem adducantur, ac ex separatis fontibus rivi promanent: Etenim verosimillimum est omnes fontes medicatos, ut acidulæ &c. etiam si etiam frigidi sunt, qui ochram quandam simul advehunt, ex pyrite sive mineris marcasitis, sulphureis & martialibus eisque aqua salina, spiritu subterraneo omnia ubique pervagante turgida, tanquam principio admodum activo armata, solutis concitatoque sub ea solutione intestino reciproco motu, actione & reactione, effervescentibus atque exardescantibus vaporesque calidos emittentibus, originem trahere, ut videmus ex sulphuris vivi pulverisati & limaturæ martis admixtione aquæque affusione intra aliquot horarum spatium, accedente præsertim aëre liberiori, ebullitionem, incalcescentiam tandemque luculentam flammam cum fumo sulphureo exoriri, qui si aut ex profundo magis & per fissuras amplioresque terræ poros ascendant, frigidus præterfluentes latices inficiunt,

aut

aut si per magnum terræ spatium profluunt, sensim refrigescunt sensimque exsolutis penitus mineris arenam, calcem & ochram ejusmodi aquæ deponunt, quæ atque alia phœnomena vix ex alia, quam modo descripta ratione deducenda veniunt. Probabile enim hinc omnino est, inter fontes soterios, thermas, acidulas; insignem, uti vicinitatem, ita & ratione originis, ingredientium & virium convenientiam, affinitatem mutuamque consymbolismum dari.

§. V.

Equidem de copia & indole aquarum mineralium, ex terrarum stratis harum rerum periti & mineris, quæ ea componunt, haud obscura quandoque conjectura hariolantur. Hic etiam circumjecti undique montes, præsertim qui a tergo in magna fastigia attolluntur, variorum mineralium, metallorum, lapidum pretiosorum & fontium perennium, saluberrimas undas vehementium admodum divites sunt. Proximiores Fonti ipsi Kukussensi chalybem & stannum manifestis indiciis monstrant, atque incolæ ac acolæ de vaporibus acidulis & sulphureis, qui sæpius exspirant loquuntur, quales diffusiones in ejusmodi locis, ubi thermæ, acidulæ fontesque alii salutare dantur, non raro ipsis oculis videntur odoreque percipiuntur. Testimonia Autores quoque multi afferunt e. g. *Sommerus in Descript. Thermar. Carol. p. 7. Pechlinus Lib. III. Obs. 44. de Swalbacensi tractu. Ramelovius*

in *Descript. Wildungensium aquarum &c.* ut & ubique circa metalli fodinas vapores metallici ex terra adscendentes sæpius habentur. Supra montem ipsum Kukuffensem, cui arx antiqua exstructa, fons quidam, cui nomen Hertzogs- & Augustusbrunn vulgo inditum est, profundus & magno opere per rupes & saxa in strata collecta confossus, sulphur & sal quoddam cum aqua limpidissima egerit, dignus ideo, qui in majorem considerationem majoremque ad usum ducatur. Isti quoque montes vicini eorumque jugera, quæ Albim, fluvium respiciunt & versus meridiem excurrunt, per duorum milliarium terræ spatium, præcipue collem, cui adstructum splendidum illud cœnobium est, adamantes, amethystos, granatos, carneolos, turcoïdes condunt, quorum mineras ibi erutas vidi, nec non hinc inde cinnabaris eruitur. Immo tota reliqua vicinia circa hunc tractum excurrens, per non unius milliarii spatium, variorum perinde mineralium vestigia prodit.

§. VI.

Sequentia vero de hoc fonte, quæ laudatissimam suam indolem, contenta, vires & usus spectant, jam constant, quæ prout vel in transitu quasi & per laboris atque temporis compendium videre, audire, scire experiri que mihi licuit. Propius accedenti ad eum, ex quo optima hauritur aqua & originem ejus curiosis oculis contemplanti animumque advertenti patefcit, aquam hanc soteriam ex tribus separatis
venis

venis confluere, sed quoad contenta, quæ vehunt mineralia, disparibus : Siquidem non auditu saltem, sed oculis quoque compertum est atque ex gustu iudicium venit, illum fontem, ex orientali plaga promanantem, totum ad instar acidularum martialem, alterum ex occidentali, quoad hanc qualitatem priori inferiorem esse, tertium adhuc cedere secundo ; Aqua omnis conflua & toto ex fonte scaturiens, frigida erumpit, immo frigidissima, hyeme tamen, etiam sævisimo, circa suum ortum vix congelascens, clara & crystallina pelluciditate oculis sese ingerit. Si ex vitro in vitrum funditur vel fortiter agitur, bullulas ad instar parvarum margaritarum subsilientes copiosissimas emittit, agminatim ex fundo ad superficiem adscendentes vel lateribus adhærentes conspiciuntur & si per aliquot horas reponitur, ad fundum vasis sensim sensimque deponuntur, quales & in vino generoso transfuso videmus aliisque aquis salubribus & acidulis deprehendimus. Totis undis defluens ochram fat copiosam, porosæ spongiosæque substantiæ ex albicante-luteæ in viis, per quas transit, relinquit.

§. VII.

Aliæ aquæ aliis ponderosiores sunt, quod particulis heterogeneis iisque crassioribus, quibus mixtæ sunt, acceptum fertur, quod *Hippocrates* indicavit Lib. de a. a. & l. dicens: Multum inter se differunt aquæ & gustu & ponde-

„re & statione & virtute aliæ aliis præstant. Aqua Kukuffensis cylindri lignei ope examinata simplici fluviatili, ex præterfluente Albi desumpta, satis alias levi, levior, non obstante ingredientium quantitate, quæ habet commixta, præsertim ex fonte modo hausta, deprehenditur : Nam in cylindro ligneo quinque puncta in eo notata, in aqua vero fluviatili vix quatuor apparebant & bilancis hydrometricæ suspensæ ope, libræ X. aquæ fontis drachm. 3. sem. leviores deprehensæ sunt. Causa levitatis est spiritus ille mineralis catholicus, qui aëreo æthereo elemento & elastica sua vi, sursum nitente, aquas illas leviores reddit, de quo in sequentibus plura adducenda erunt. Hac levitate multi etiam alii alibi locorum fontes ejusmodi salutare, ut acidulæ, thermæ &c. clari sunt, alio loco adhuc nominandi. Interim satis erit quædam saltem afferre exempla v. g. H. ab Heer in *Spadacr.* cap. VI. p. m. 47. scribit; fontis Savenirii aquam, exhalationibus tenuioribus fossilium spirituum refertam, esse „leviorem aliis aquis & per Chemistarum organa destillatis.“ In Italia hoc caractere insigniti sunt Tettuctianæ, Aponitanæ, Pisanæ, Calderianæ, Nocerianæ aquæ ; In Gallia inveniuntur ejusmodi fontes, de Mans, de Capuert, de Jonas, de St. Reyne, d' Aurevil, de Bievre, de Chateau Goutier, de Vaujour, de Rocheposay, de Verteric de Belesme plurimique alii in Anglia.

§. VIII.

Ex fonte hausta atque extemplo odoratu examinata aqua, nares spiritus ad instar, non nimis quidem fortis, quasi leniter pungit, immo totum caput ferit. Grato gustu linguæ sese commendat eamque suavi quadam titillatione veluti afficit, simulque odorem quendam, sulphuris adusti quid spirantem, emittit atque similem saporem si gustatur, imprimit linguæ. Hæc qui attendet, a vero longe abesse censebit, quod vulgares illi rumores afferunt, hanc aquam plane inodoram esse, aut ab aqua simplici vix differre. Ast etiamsi inodora esset, inde tamen non inferri posset, eam non esse medicatam, cum infinita exempla fontium salubrium, odoris ac saporis expertium, qui tamen magnarum virium sunt, possent adduci. Sensus hic etiam non semper satisfaciunt atque non absoluta per eos horum nobis constat natura: Ejusmodi exempla in §. XI. sequente adducenda erunt. Alibi quoque invenimus medicamenta inodora, quæ tamen ut efficacissima præscribuntur & de quorum efficacia nemo dubitat. Similis hæc inculpatio est, quam a pelluciditate falso petunt, ac si hæc omnes alias ingredientes partes excluderet, cum minus etiam respondeat calculo sententia: Nam non obstat, pellucidam aquam aliis particulis posse esse imprægnatam, modo illæ particulæ ita sint compositæ, ut globulorum cœlestium pressionem impedire possint. Rideret hos rerum

cenfores Ant. Lœvenhœck, qui in variis liquoribus limpidissimis & diaphanis, varias diversi generis, figuræ & magnitudinis particulas, microscopiorum ope detexit. Aqua marina pellucida maxime est, quis vero negat, eam multas continere particulas falsas? Multa dantur vini acetique genera, quæ summa pelluciditate in vitris conspiciuntur, quis vero temere asseveraret, eos liquores tantum simplices & aqueos esse? Gustui magis patefiunt quædam ejus ingredientia, si enim calefacta in ore paululum tenetur, non modo sulphureum, sed & salinum, vitriolicum & martialem saporem linguæ imprimit. Ore hausta, ad instar aquæ simplicis, nullam nauseam nullumque ingratum saporem excitat & imprimit, sed accepta frigiditate fauces solatur totumque corpus recreat. Si oculis instillatur aqua, iis sat sensibilem punctationis & vellicationis sensum, cum salini principii manifestatione, mox inducit: Ad ignem coctione velocius evaporatur & ut cito incalescit, ita & cito iterum refrigerat: A solutione aluminis aqua non mutatur: Solutio sacchari saturni vero eam turbat, particulis martialibus præcipitatis & saturno a sale abrepto: Ast liquore alkalino instillato paulum lactescit. Si destillatur etiam fortissimo igne, nihil nisi aqua simplex, parum empyreumatica alembicum ascendit: Rursus alia vice destillata & experimento modo consueto facta, parvæ crySTALLÆ obtentæ sunt, ex capite mortuo, aqua soluto, liquor
sub.

subadstrictorius emergit: Sanguini vitulino adhuc calenti instillata, eum non condensat, aut coagulat, sed potius diluit, subtilizat & floridum reddit: Lac vaccinum non coagulavit, sed sine notabili alteratione illud remansit. Fel bovinum sine turbatione dilutum & attenuatum reddidit: Picem notabiliter solvit sibi que unit, adeo ut in destillatione simul adscendat, aquamque sapore tali induat, indicio incidendi & resolvendi virtute eam præditam esse: Si pisciculus aut rana recens ad fontem aquæ haustæ immittitur moxque probe vas tegitur, intra XII. minutorum & rana intra XVIII. eorundem spatium extinguitur a spiritu acido, vitriolico & sulphureo, piscibus & ranis adverso, ab haustu quo longior vero mora, eo longius vivus conservatur; si hæc animalcula, immota jacentia & morti vicina, in aquam simplicem transferuntur, reviviscere incipiunt.

§. IX.

Examine ejusmodi ulterius hujus fontis aquæ tentato, per varia experimenta physica, chymica, quæ in hoc genere præcipua sunt, per mixtionem nimirum variorum liquorum acidorum & alcalinorum, pulverum, per destillationem, digestionem, evaporationem, calcinationem tam ab aliis jam Clarissimis Viris facta, quam a me quoque instituta, quantum mihi tunc per temporis, occasionis & loci conditionem licuit, sequentia contenta inesse constat. Scilicet hæc aqua continet spiritum mineralem subtilissimum & pe-

netrantissimum acidulum: Hunc spiritum bul-
 lulae & perlæ in transfusione subsilientes, odor
 qui nares promptissime ferit, sapor suavi titil-
 latione linguam afficiens & levitas magna, jux-
 ta alia indicia jam indicata ostendunt. Quo
 intimius hic spiritus subterraneus catholicus
 cum reliquis ingredientibus fixioribus est uni-
 tus, eo efficaciorum ipsis tribuit effectum eo-
 que longius hæ aquæ suam retinent vim. Ad
 hoc argumentari licet, spiritum illum elasticum
 graviores quoque partes martiales, ochreas,
 terreas intimius aquæ unitas & sociatas servare,
 ex eo, quod ille ubi secesserit, brevi temporis
 spatio materiæ illæ graves fundum vitri, in quo
 detinetur aqua, petant. Juxta hunc vitriolum
 quoddam tenue inest, si enim miscetur ea cum
 pulvere gallarum statim prope fontem, pumi-
 ceum colorem induit, si aliorsum & in vicinam
 modo domum defertur & reposita miscetur,
 color ex pallido rubescens saltem & tenuior
 exinde resultat: Nigricantem ab affuso spiritu
 nitri, ab aceto destillato subviridem, ab aqua
 forti subalbidum referebat colorem, ex quo
 vitrioli volatilioris, motibus aëris promptissime
 obsequentis & subtilioris oritur suspicio, si enim
 illud crassius fixumque foret, ad nigredinem
 magis, ab indito præsertim gallarum pulvere
 accederet. Si mixtura ex pulvere gallarum
 cum aqua per aliquot horas in vitro reponitur,
 saturatus color per gradus quasi deorsum sen-
 sim protenditur. Hoc vitriolum aëreum cu-
riofis

riofis in capite mortuo, five terra penitus eluta omnique fallidine orbata & aëri liberiori aliquandiu exposita, iterum colligunt. Tale vitriolum subtile aëreum, tanquam sal mundi & naturæ universale & concentratum, in maximo pretio habetur & a chymicis inter summa arcana summarumq; virium habetur. Parum porro sulphuris mineralis, plus minus volatilis spirat hæc aqua, quod non solum olfactu, tam in ipsa aqua, quam etiam in conclavibus, per quæ evaporat, percipitur. Si evaporatur, & coquitur, odorem penetrantem, nidorosum, sulphureum, acidulum spargit & sensim sensimque, quando in crassiorem massam redigitur, spadiceum colorem assumit & si gustatur, saporem ejusmodi falsum, sulphureum, subacrem linguæ imprimit. Ad hoc scire licet, exploratum esse, ubicunque bitumen occurrit inflammabile, ibi etiam sulphur inveniri, quod bitumen ex sulphure madesfacto succrescit, observante *Cardano Lib. I. de var. rerum C. 7.* & universa illius substantia nihil aliud est, quam quædam sulphuris soboles, ut scite argumentatur *Baccius Lib. I. de therm. c. 21.* Ubi etiam vitriolum subtile in aquis medicatis habetur, ibi etiam ordinario fere sulphur volatile datur, quod terram ferream solvit intimeque cum ea se jungit, unde illud deinceps exsurgit. Præter hæc plus minus volatilia principia præsto sunt etiam fixa, ut terra quædam tophacea & ex parte calcaria, quæ particulis salinis ordinario se adsociat, quæ vero fere tota ustione in crocum martis redigitur.

gitur. Dein affert sal quoddam, quod ad alkalinarum classem ob præpollentiam referres. Sal enim evaporatione remanens, bene dilutum & iterum evaporatum, cum acidis mixtum, conflictum edit, atque cum syropo violarum adjecto viridem colorem assumit & carbonibus candentibus injectum fluit & crepitat. Hujus salis drach. VI. cum gr. VIII. ex libr. xx. aquæ digestæ & lenissime vaporatæ recepi, quando vero forti igne coquitur, quantitas ejus decrescit, evolutis multis particulis volatilibus, per ignis gradum volatilifatis. Ex metallorum familia luculenter & copiose se manifestant subtilissimæ, plus minusve chalybis particulæ: Nam si residuum ex destillatione & evaporatione elutitioneque relictum, ut & pulvis ille subalbidus, qui in aheni fundo, in quo aqua coquitur, residet, quique labris & viis, per quas defluit, copiose adhæret, nec non ochra, quam deponit, porosa, ignita & calcinata magnetem tradantur, copiosi pili quasi ferrei illum accedunt atque adhærent, quarum subtilissimarum particularum martialium, ex data quantitate libr. xx. ad unc. unam collectæ sunt. Hæ partes ferreæ quibusvis fere aliis aquis, terris, vegetabilibus insunt, adeo ut copiosissimum præ omnibus aliis sit metallum undique quoque dispersum. Quoties enim terras, luta, ochras, tophos, argillas calcinavi & quæque vegetabilia, ligna & herbas incineravi atque concremavi magnetemque superinduxi, ferri particu-

ticulas accepi. Omnes quoque ejusmodi pro-
pemodum fontes, qui constantibus viribus sunt,
ordinario ferrum aut crocum martis secum ge-
runt, unde & ferreatæ aut martiatæ aquæ vete-
ribus sunt vocatæ. Immo sedimentum luteum,
quod deponit aqua defluens, non est nisi subti-
lis quidam crocus martis, qui cum sale ammo-
niaco sublimatus, flores martiales luteos con-
cedit atque appropriato menstruo v. g. Spir-
vini rectific. rursus martiales tincturæ exinde pa-
rari possunt, quæ in febribus intermittentibus
& stomachi infirmitatibus variis optimam præ-
bent medicinam. Stannum atque bitumen,
quæ quidam viri fide digni asserunt, me solli-
citem diu tenuerunt, quoniam, iteratis etiam
vicibus experimentis institutis, nil quidquam
eorum invenire potui, in data nimirum aquæ,
ex fonte haustæ, XX. librarum quantitate, tan-
dem in ochra illa alba, quæ hinc inde apponi-
tur, præsertim ad ahenum ut vocant, magno
igne calcinata, contrita aquaque diluta ac rur-
sus evaporata, in fundo vasis stannum ad
drachm. sem. collectum est, alia iterum vice
moleculæ hæ joviales plures obtentæ atque de-
nuo calcinatæ & in fluorem solutæ integrum
frustulum drachm. sem. pondere ostensum. Bi-
tumen vero, etiamsi plures hinc inde varioque
modo quæsi, luculentum tamen certissimum-
que ejus vestigium vix assequi potui, tandem
quoque in solio quodam, aqua prius tepefacta
& rursus frigefacta, repleto duos saltem floccu-
los

los ejusmodi bituminosos innatantes conspexi. De his scire licet, stannum quoniam non solum illud est & in sal quoddam conversum, uti omnia alia metalla, non in ipsam aquam ingressum habere vel cum ea misceri, sed ob gravitatem deorsum deponi; bitumen vero, ut materiam unctuosam, viscidam, oleosam, sulphuream, mixtionem unionemque cum aquis respuere, nisi aliquando longa forte subactione ac particularum salinarum interventu devictum, intimius jungatur. Atque quoniam ad instar aquæ simplicis fontanæ, magnis etiam haustibus pota aqua nostra, neque nauseam, vomitum, neque ardoris quendam in ventriculo sensum molestum, cum siti magna & anxietatibus circa præcordia & similia incommoda inducit, ut quidem sæpius assolent aquæ bituminosæ, præsertim si cruditates biliosas in ventriculo & primis viis offendant, hariolari licet, perparum bituminis aquam Kukulensensem secum vehere. Per experimenta ab aliis egregiis viris facta quoque habetur, alumen posse demonstrari. Verum enim vero de existentia ejus hic, pace illorum, adhuc dubius sum, licet concedam illud quandoque inveniri, ubi bitumen invenitur, quoniam & ex bituminosa terra paratur: Nam quamvis diligentem disquisitionem tentaverim, irritum tamen scrutinium fuit: atque v. g. præcipitatum cum oleo tartari p. d. ignique impositum, neque spongiosum fiebat & intumescebat, neque odore & sapore illud cognosci

gnosci potuerat. Circa hanc ipsam rem ad-
 vertentibus animum est observare atque resciri-
 re, oleo tartari per deliquium affusionem aquis
 calcariis ac salinis æque ac solutioni aluminis,
 album lacteum colorem inducere atque adeo
 aquam calcis vivæ limpidam, albam & turbi-
 dam inde evadere. Ad hoc de alumine idem
 dicendum est, ac de bitumine, quod aquæ alu-
 minosæ austeritate constringendique sua vi, in-
 terno usu, neque palato arrideant, neque ven-
 triculo admodum gratæ & conducibiles sint.
 Rursus mercurium atque cinnabarin inesse as-
 serunt, sed mihi hæc nondum constant & ut
 verum fatear de eorum præsentia, ob prægnan-
 tes rationes, magis adhuc dubito. Non de-
 sunt qui aurum, argentum, tincturas gemma-
 rum ipsumque auri sulphur hunc fontem ve-
 here, affirmant; Ast ego iterum nihil horum
 deprehendere potui, aut ego valde cœcutio,
 aut manus meæ non satis oculatæ sunt, ut mi-
 nus in productis hæc videant, quibus mens as-
 sentiri postulatur. Potius suspicor sane pre-
 zario tantum hæc esse admixta & popularia as-
 ferta, aut ab in adulationem composito animo
 magis, quam veritatis amante quandoque facta,
 ficta atque depicta: Nam licet aliæ atque aliæ
 plures mineræ hinc inde circa hunc vel illum
 fontem medicatum in terris inveniantur, tamen
 non semper sequitur, omnes illas mineras simul
 vicinum fontem ingredi. Valet etiam hic il-
 lud Philosophorum dictum: a posse ad esse non
 est

est concludendum. Etiam si ejusmodi nobilio-
 ra principia adessent, vix ideo præstantiorem,
 medico quidem intuitu, fontem pronunciarerem,
 cum mars, quo superbire potest, metallorum
 facile sit saluberrimus, hinc aquæ ferreatæ salu-
 britate aliis omnibus superiores, a curiosis plu-
 rimis harum rerum censoribus habitæ sunt.
 Tincturæ autem gemmarum, aut aquas difficile
 & rarissime, aut forte etiam nunquam ingredi-
 untur, aut ob minorem quantitatem parum fru-
 ctuosæ sunt. Vitriolum etiam auri, argenti,
 stanni, plumbi vix in visceribus terræ reperi-
 tur. Neque nitrum verum & purum inflam-
 mabile seorsim in hoc examine demonstrari po-
 test, quoniam & hoc præsertim ex terra non
 effoditur neque in aquis invenitur, sed potius
 est sal aëreum ex pingui alkalina terra aëreque
 liberiori supra terram generatum.

§. X.

Hæc qua facie deprehendere saltem mihi
 licuit, his chartis consignare volui. An hæc
 ingredientium proportio omni tempore ita sese
 habeat, aut an secundum tempestatum aut alio-
 rum accidentium, parum nobis hucusque pa-
 tentium, variationes modo inter se augeatur
 & minuat, mihi nondum certo constat, cum
 semel tantum, æstate sat temperata & serena
 menseque Augusto hunc celebrem locum vi-
 dere & experimenta quædam, vel in transitu
 & prout occasio & tempus concesserunt, insti-
 tuere

tuere mihi licuerit : Admodum enim probabile est, quod hi latices a mineris, variis de causis, v. g. ventis forte in cavitatibus subterraneis &c. agitati & deflexi quandoque ex parte aliqua declinari possint & quod inconstantibus veris atque autumnii tempestatibus, inconstans quoque mineralium proportio accidat, nec non aquæ pluviales vel nivales in transitu simul affluant, ut in thermis Hirschbergensibus observavi, in quibus æstatibus calidioribus & liquefactis in montibus Sudetis nivibus, aut frequentibus imbribus mineralia, in iis alias contenta, minuuntur, quam alterationem & alii de aliis salutaribus fontibus, v. g. de Magnesiis Aristoteli jam notis aquis Veteres observaverunt. Sic & *Sebizi* de acidulis *Alsatia* refert, eas esse quandoque adeo acres, ut dysenteriam commoveant, nonnunquam adeo effoetas, ut speratos effectus parum largiantur. Pariter *H. ab Heer* in *Spadacr. Cap. XII. p. 108.* de aqua *Spadana* refert, illi multum de viribus & præstantia decedere aëre pluvioso existente, immo æstate tota pluviosa, insipidam ferme reddi. *Job. Baubinus* de aquis medicatis *Lib. I. cap. 3.* scribit, fontem cui nomen *Rappenzagel* inditum est, nisi præcedente pluat die, superficiem albam, ad instar floris lactis habere; quod equidem non de omnibus dicendum est, cum dentur iterum causæ impediētes, contrarium statim ex modo allegato *Baubino l. c. Cap. VI. p. 6.* occurrit, qui de acidulis *Sti Petri*

in valle Grisbacensi observavit, eas neutiquam turbari, limpidissimasque remansisse ac viribus integris, licet per plures dies copiosissime pluisset.

§. XI.

Indicatis fontis nostri soterii ingredientibus, vires, virtutes ac efficaciam ejus, nec indocta quadam conjectura assequi licet. Primum summa levitas aquæ hujus, qua aquam simplicem fontanam & fluviatilem superat, pluvialem vero aut destillatam æquat, jam bene de ea quasi sperare monet, siquidem talis aqua pota facilius citiusque per poros, vasa ac omnes ductus, etiam exilissimos, qui in quamplurimis morbis obstructi sunt & fundamentum eorum constituunt, transit. Quippe hujus eximiæ qualitatis causa præstantissima, spiritus ille summe volatilis, æthereus & elasticus acidulus est, & cui primaria & hic debetur laus ac gloria, ut in plurimis, pene dixerim omnibus salutaribus fontibus, cum a reliquis sæpius ingredientibus aliis fixioribus, si quantitatem eorum æstimes, tanti effectus, qui exinde procedunt, vix sperandi veniant. Quare mirandum est, qui factum sit, cur Veteres hunc spiritum in aquis non observaverint atque descripserint. J. W. *Tabernemontanus* quod scio primus fuit, qui utilia de hoc spiritu demum in aquis in *Hydrograph.* p. 441. tradidit. Etenim spiritus iste per subtilissimos poros, per totum corpus ejusque omnes partes dispersos, in nervos usque ipsos-

ipsosque spiritus animales immediate forte ingreditur illosque cum toto nervoso genere suavissime afficit ac stimulo quasi blande titillat, humores reliquos, sanguinem & lympham rarefacit, sive ad majorem molecularum discontinuationem allicit, circulationem adauget, spirituaſcentiam juvat, ſecretoria excretoriaque organa illorumque ductus & orificia eaque etiam minima potenter expandit, aperit & stimulat. Uti enim elasticitate ſua humores expandit, ita & elaterem ac tonum ſolidarum omnium partium juvat & ſollicitat, labefactatum erigit ac reſtituit & ſic roboratæ atque armatæ motus ſuos, qui in ſyſtole & diaſtole conſiſtunt, expeditius exercent. Hic ſpiritus naturale & optimum alexipharmacum conſtituit ac æmulatur artificiali, qui ex terris & lutis chymicæ ope deſtillatur, de quo plura præter ſupra laudatum *Tabernemontanum* legere licet in *I. R. Camerarii Memorabil. Cent. V. p. 33. ſeq. Cent. X. p. 210. ſeq. Act. Med. & Philoſ. Haſſniens. an. 71. 72. obſ. 10.* Spirituum in aquis virtutes *Hellmontius in paradox. 3. Tackius in Phas.* aliique explicatiuſ deſcripſerunt, ad quos curioſi in hac re remittuntur. Principium ſulphureum tenue ac volatile nervinum, anodynum atque hypnoticum, diſcutiens, calefaciens, exſiccans, aperiens, penetrans, digerens, putrefactioni & venenis reſiſtens, diureticum, laxans alvum, ut & diaphoreticum eſt. Sal ſtimulat carneas, nerveas, ſenſibilioris texturæ fibras atque mem-

branas, purgat, laxat alvum, urinam & sudorem movet, resolvit, discutit inciditque, aperit, siccat, abstergit, secretiones & excretiones promovet & promptissime superfluos & inutiles succos ex emunctoriis secernit, exprimit & elicit, circulationem humorum expeditiorem reddit & putredini resistit, atque adeo aculeis suis, quibus donatum est, sanguinem subire cum eoque per totum corpus circumire ibique itidem difficilius progredientia impellere & movere canaliculisque adhærentiâ intus abradere potest. Chalybs subadstringit, roborat ejusque subtiles particulæ, per poros in fibras partium solidarum se insinuantes inibique aliquandiu hærentes, eas ad actionem illarum armant sicque totius sanguinis circuitum una cum reliquis ingredientibus promovent & augent, a balneo incalescentia & rubore totius corporis habitus, pulsu arteriarum fortiori, aut etiam, regimine debito accedente, sudore eoque copioso, cum vasis sanguiferis turgescuntibus & subsequente leni siti ac ejusmodi aliis subinde phænomenis restantibus. Huic jam suo tempore quoque fidem fecit *Th. Willisius in Pharmac. rat. P. II. „Sect. II. c. 5. scribens: se observasse, a chalybis „usu vultum faciei floridum & mensium fluxum „evenisse.„* Hinc etiam hæ particulæ chalybis subtilissimæ aperiunt quod est obstructum alibi hærentes acidos, acres & corruptos humores imbibunt, temperant, resolvunt destruantque. Tophaceæ partes siccant, roborant,

refrigerant, absorbent acidum, acrimoniam causticam, salino sulphuream temperant. Nec est cur metuas hunc tophum interno usu adeo esse suspectum atque nocivum ex eo, quod rudimenta & incrementa calculorum generationis in corpore humano constituat & addat. Per instantiam tibi dubium solvam: Nimirum dantur multi alii fontes, & calidi & frigidi, filices & tophos eosque copiosissimos deponentes, qui tamen eos, a quibus potantur, salvos atque incolumes diu & a morbis hypochondriacis, calculo, podagra &c. immunes præstant. Quo nomine in Bohemia, ne longius quæram alibi hanc probationem, ex calidis, thermæ Carolinæ sunt notissimæ. Exemplo ex frigidis saltem sint fons petrescens prope Erfordiam atque ille in Austria reperiendus, quem *Glauberus* descripsit *Tr. de Natura sal. pag. 194.* Ejusmodi aqua est, quam *Borrichius ad Barthol. Cent. IV. Epist. 92.* adducit, quæ ex specu quodam emicans, in lapideas strias concrescit, contra stranguriam tamen atque calculos accolis exploratum remedium est. Vitriolum constipat, ficit, abstergit, roborat, consolidat, digerit, resistit vermibus: Et sic de reliquis. Nec aqua vel simplex, ab omni spirituofo principio abstracta quasi considerata, quæ quantitate reliqua contenta plus plusque superat & vehiculum reliquarum partium est, in aquam ut ajunt hac in consideratione mittenda, sed potius dicendum, eam etiam maximas vires medicamen-

rofas possidere, operationesque salutares, quas
 fontes foterii præstant, multum adjuvare:
 Quippe tam externe quam interne summa le-
 vitate, mollitie, fluxilitate, tenuitate & copia,
 qua reliqua ingredientia in his remediorum ge-
 neribus longissime antecellit, in curandis morbis
 magnum suum symbolum addit, quoniam enim
 non solum qualitatibus aliquibus, sed & maxime
 quantitate, copia ac mole sua efficax est, salia
 morbosa diluit, eluit & crassos, compactos, tar-
 tareos, viscidos humores humectat, emollit, di-
 vidit, attenuat omneque superfluum excremen-
 titium per colatoria sua foras educit, nec non
 vias simul, per quas illud ducendum, lubricat
 atque disponit. poros omnes apertos servat,
 sulphur expansivum in succis effrenum domat
 atque refrigerat, obstructions reserat & sangui-
 ni omnibusque humoribus fluxilitatem, ad vi-
 talem circulum continuandum, impertitur, se-
 cretiones & excretiones singulas faciliat, ver-
 bo, omne ea propemodum in sanandis humani
 corporis morbis punctum absolvit. Explora-
 tum est plurimos dari fontes salutares, quorum
 beneficia, quæ hominibus conferunt, aquæ sal-
 tem, simplici sed puræ, levi, tenui & spirituosæ,
 omni principio alio minerali & metallico omni-
 que colore, odore atque sapore experti, debent,
 quare simplices i. e. inanes has aquas censere
 simplicitatis, ingenii atque iudicii esset, ut, mul-
 to & longo eximio usu probati, argumento
 sunt ex notissimis, ipsæ Teplicenses in Bohemia
 thermæ,

thermæ, Favarienses in Helvetia, Passyenses a-
 quæ in Gallia in confiniis Lutetiæ Parisiorum,
 cujus examen physico - medicum invenies in
 Historia Academiae Regiæ scientiarum, ac in
 Hassia Schlangenbadenses & famigeratissimus
 quondam fons Hornhusanus, de quo plura in
 libello ab Aulæ Casselanæ Medicis conscripto, *de*
Natura, Viribus & Usu aquarum medicatarum
agri Cassellani Cap. 2. legi possunt. His Schleu-
 fingenfis (Wilhelms Brunn) in Comitatu Hen-
 nebergensi, Bebranus in Thuringiæ confinio &
 quidam in Sylva Hercynia prope Osterodam
 adscribitur. Hæc enim aqua in aliis atque aliis
 fontibus salutaribus purior, mollior, mitior &
 levior, rursus in aliis gravior & durior est, hæ
 illis magis repellunt hincque non raro febres,
 cephalalgias, sitim &c. facile accendunt & mala
 externa in interiora convertunt, e. g. Thermis
 Carolinis molliorem possident aquam Emsenses
 & acidulis Pyrmontanis Spadanæ, Selteranæ,
 Wildungenses &c. Hujus vis medicata eo mo-
 do & ex parte augetur, si aut natura in ipso
 naturæ elaboratorio, uti in thermis incalescat,
 aut demum gelida arte, ut hic fit, igne coqua-
 tur, quo intestina agitatio fortior instituitur,
 calore, qui partes subtilizat, exaltat & acuit,
 versus circumferentiam agit & ut majus spa-
 tium affectent cogit, sulphur magis expanditur
 & attenuatur, salia magis solvuntur omniaque
 concreta mineralia, si forte quædam insint, in-
 timius cum ea uniuntur, & in se invicem mi-

scentur ac dein fortius & facilius quoque agitat,
 transit, penetrat, dividit, diluit, aperit, resolvit,
 humores circulantes rarefacit & expandit, ma-
 teria sua aëreo-ætherea, quam spargit & ad ma-
 jorem motum concitat, ac vivido suo calore &
 blando partes omnes humani corporis fovet ac
 reficit vasorumque efficit dilatationem aqua
 ejusmodi medicata.

§. XII.

Hæc itaque & spirituosæ volatiliores & subtilif-
 simi ficci vapores ab aqua coërciti ejusque poros
 ingressi & fixiora, quæ aquæ tanquam vehiculo
 insunt, contenta, felici connubio permixta &
 unita, compositum quoddam constituunt, adeo
 a singulis constituentibus longe diversum, ut
 novæ aliæ ac singulares virtutes exinde emer-
 gant, quas hoc vel illud per se non possidet,
 cum non iisdem omnibus nec qualitas nec
 quantitas relativa adsit & quædam junctim quæ
 adsunt, ab aliis numero superentur, disjiciantur,
 alterentur, permutentur aut destruantur, cor-
 riganur aut exaltentur & juventur augeantur-
 que, quemadmodum v. g. in pulvere pyrio sin-
 gulæ partes ad operationem, quam edit, confe-
 runt, sulphur nempe ad accensionem repenti-
 nam, pulvis carbonum subtilium ad flammam
 sustentandam & ad solvendum nitrum, nitrum
 vero ad fortiorem accensi pulveris expansio-
 nem, quarum partium componentium neutra
 unum eundemque effectum edit. Sic etiam
 cum his & aliis medicamentorum generibus est
com-

comparatum, qualia exempla plurima eorum
 suggerunt e. g. nitrum, quod ex alcali & spiri-
 tu nitri producitur : Ex mercurio & sulphure
 fit cinnabaris ; Ex aqua forti & argento præpa-
 ratur crySTALLUS amara purgans, quæ singula pro-
 ducta ab ingredientium textura, viribus atque
 effectibus maxime disparia sunt, de ejusmodi
Galenus de Med. Facult. Lib. II. plura loquitur
 scribens : „Sunt quædam remedia specifica,“
 quæ tota substantia, i. e. non juxta certas suas“
 partes, sed quatenus hæ partes totum quod-“
 dam constituunt, agunt; & *B. Ettmüllerus vid.*“
Oper. Med. T. II. p. 1907. eundem propemo-
 dum in modum idem affert, inquiens : „Sicut“
 videmus in antimonio, cujus neque substantia“
 acida neque alcalina separata, sed ambæ saltem“
 combinatæ catharticæ sunt.“ Ac si conjectu-
 ra, haud tamen inanis, a priori valeat, aquæ hæ
 compositæ possident diluendi, emolliendi, re-
 laxandi, leniendi, refrigerandi, absorbendi, ro-
 borandi, consolidandi, attenuandi, resolvendi,
 penetrandi abstergendique, aperiendi, fovendi,
 impellendi, temperandi, digerendi, repurgandi &
 a putredine præservandi dotes, qui adjuvantur
 augenturque, si aqua rite ad ignem calefit ac hoc
 pacto ad contentorum actuationem disponitur.
 Si ad hanc a priori cognitionem, ea etiam a po-
 steriiori sive experientia, quæ omnium rerum
 magistra, accedit, certum aliquid demum est
 determinandum, ita, ut ex effectibus potius,
 quam ex mineralibus, vires hujus vel illius a-
 quæ, tanquam ex fructibus arbores cognoscantur.

tur. Scite hoc monet *Galenus Lib. V. de Sanit. tuenda* & confirmat *Hæferus in Hercule medico T. 1. p. 345.* scribens : „De aquarum mineralium medicatarum qualitatibus temere non est judicandum, si enim videmus, tales aquas constare v. g. ex alumine, sulphure, marte, nitro &c. non statim pronunciandum, ergo eas habent virtutes, quibus constant mineralibus. Nec ab eo multum abludit *Lentilius*, longo harum rerum usu peritissimus. *vid. M. N. C. D. II. an. 5. obs. 201. p. 406. seq.* quando dicit : „Firmiter persuasus sum, virtutes omnium aquarum foteriarum nos non nisi a posteriori, nunquam a priori indagare posse & cognoscere, scire nos quod agant, nescire, quomodo & quibus ex principiis, illas sese habere ad instar panaceæ, quin agere ejusmodi qualitatibus, quæ, hæctenus ad minimum, sunt occultæ. Quin immo *A. Libavius de Nat. metall. p. 93.* memorat, dari aquas, ollas lapidesque corrodescentes & earum vapores mentem eripientes, nihilominus tamen salubrem medicinam præbentes : Simile tale *Gæbelius de aquis Wolckensteinensibus* recenset. Re ita se habente, utroque scrutinio sedulo inhæreant Medici, qui tales curas cum fructu salutari atque optatu subsequente suadere ac dirigere debent, ut exacta jam cognitione, juxta perfectam non superficialiariam historiæ morborum notitiam instructi sint, qui ex collatione naturæ viriumque aquarum mineralium ægrorumque constitutionis

nis ac morborum quibus detinentur, possint di-
judicare ac enunciare, in quibus casibus ac quo
exhibendi modo conveniat usus, in quibus ve-
ro minus.

§. XIII.

Jam jamque ex universalibus adductis colli-
gendum & ex multiplici experientia probatum
fontis foterii Kukussensis usum tradam & emo-
lumenta, quæ, si rite debiteque adhibeatur,
corpori humano in integra sanitate ejusdem
conservanda atque in vitiis maxime illius cor-
rigendis, potest afferre, indicabo. In hoc na-
turaliter constituto, omnia redeunt in circu-
lum: Sanguinis cursu pulsant arteriæ, quem,
sepositis in partibus nutritiis particulis, refluxum
revehunt venæ; Humores, ex multiplicibus ar-
teriarum poris in fibrosos tubulos depositi, in
lympham abeuntes redduntur vasis lymphati-
cis; Lactea lacteum chylum, in ventriculo &
intestinis elaboratum atque perfectum, afferunt,
ac sic omnes liquores corporis animalis per par-
tes solidas, justa consistentia ac elasticitate, tex-
tura justoque tono gaudentes, i. e. non nimis
relaxatas ac imbecilles neque nimis rigidas ac
insensiles difficilesque ad actionem debitam, ju-
giter ac continuo feruntur. Spiritus animales
per nervos adfluentes intimos partium recessus
pervadunt &c. Harum partium itus redivisus-
que si impediatur obexque imponatur, sistatur
aut pervertatur, innumera exsurgunt in corpore
mala: Quo propius humorum principia ad ex-
actum

actum æquilibrium accedunt, eo diuturnior erit
 machina, eoque magis sanum humanum corpus;
 quo potentius vero unum elementum prævalet
 cæteris, eo citatior erit hominis ad interitum
 cursus. Crassæ, viscidæ, pituitosæ, tenaces,
 lentæ, acerbæ, austeræ atque tartareæ sordes
 humoribus laudabilibus permixtæ, partium po-
 ros & fistulas obturant, obstructions fiunt &
 stagnationes lymphæque maxime redeunti in-
 tercipitur via, unde vario modo corpus ejus-
 que partes gravantur & cachexia nascitur: Si
 falsi, acidi, acres humores nervosas, membra-
 naceas, summe sensibiles partes pungunt & vel-
 licant, sensum molestissimum neque non raro
 ferendos dolores hinc inde efficiunt, spasmos
 & motus convulsivos producant; Si colligun-
 tur hic aut alibi corrosivi magis malignique hu-
 mores, carnes depascuntur; Si crudeles illi tor-
 tores corporis membra contorquent, contra-
 cturæ remanent ac si penitus interclusis viis
 etiam spiritus animales arceantur, motus impo-
 tentia, paralyfes &c. relinquuntur, e. f. p. His
 atque aliis morbificis causis exindeque depen-
 dentibus morbis, fons Kukuffensis egregia est
 medicina, tam curando, quam præservando.

§. XIV.

Hæc vero therapie puncta evacuatoria lau-
 dabiliter & manifeste explet, fons præsens va-
 rio modo adhibitus. Nimirum & præsertim
 interne operationes suas, quæ cuivis modo in
oculos

oculos incurrunt, præcipue & ordinario quidem per transpirationem, per poros cutis & quandoque per salivationem, nec non vomitum, sine omni humorum perturbatione ac virium deperditione & externe per sudorem ut & lotii proritationem exerit, plurimos eorum effectus, speciatim diuresin nominatam, per notabile temporis spatium, in seram usque noctem, immo non raro ad alterum diem mane, aqua pota sæpius extendit. Juxta hæc summa evacuationis genera, non minus alterum curatio- nis scopum, quem alteratorium vocant, egregie etiam fons noster utroque adhibito modo explet; siquidem illas in antecedenti §. XII. descriptas facultates, a priori posteriorique perspe- ctas, possidet. Nec balneum derivatorio revulso- rioq; usu destituitur, quando enim corpus ad sca- pulas vel ad collum mentumq; immergitur, ma- teria forte peccans in parte superiori, capite &c. hærens & humores circulantes, emollitis, relaxa- tis ac bene præparatis inferioribus partibus & viis, deorsum magis tendunt & onus, quo illi premuntur, alleviatur & amovetur ac circula- tio per omnes partes instauratur. Hunc bal- nei finem præsertim Galli hodie spectant ac laudant & in plurimis capitis morbis, in §. seq. nominandis, commendant, cujus vestigia jam apud veteres exstant, de quibus legantur *A. Trallianus Lib. I. p. 107. Aretæus Lib. VII. p. 134. Cæli. Aurel. Lib. I. morb. chron. p. 335. Prosp. Al- bin. M. Ægypt. p. 115.* Immo curiosum atque notabile plurimisque aliis thermis & fontibus

salu-

salutaribus, intus extusque usurpatis quoque commune est, quod ferme omnibus temperamentis, calidis, siccis, humidis convenient: Nam poros aperiendo & transpirationem liberiores adjuvando sicque evaporando & ventilando sulphureas partes, calores fuscitantes nimium, ejiciunt adeoque præcalida temperamenta temperant, humidis plus justo, calore, qui in humores semper agit resolvendo & abigendo, succurrunt, frigida nimis, calore fovent, sicca vero humectant & emolliunt aquæ copia & mora. Ideo etiam contrariis affectibus per eorum usum prospicere utilissime ac secure quandoque possumus, excretiones nimirum quasdam imminutas atque deficientes promoveri & restitui, nimias vero sisti experimur. *Galenus* hoc testatur, qui in *lib. de marasmo* dicit: „Hoc habent mirabile balnea, quod caliditates & frigiditates & siccitates juvent: quemadmodum & hoc, quod non sitientibus sitim accendant eandemque sitientibus tollant. *Et in 3. Lib. de offic. Med.* Fere mortuos, inquit, illuc profectos calefaciunt balnea, etiamsi valde frigefacti fuerint, exustos vero atque incensos non lædunt. Et quamvis balneum externum remedii genus sit adeoque externe saltem operari videatur, longius tamen ejusdem operatio certissime extenditur atque internis etiam medetur malis emolliendi relaxandique virtute & penetrantia sua mole, densitate ac pondere, undique nitente indeque compressione cutis, mu-

sculorum, vasorum reliquorumque organorum impulsuque in humores per glandulas & poros excretorios, cum circulationis sanguinis promotione atque augmento, longe etiam a balnei tempore durante hincque viscidarum particularum dissolutione meatuum, etiam exiliorum, apertione, obstructionum reseratione relaxationeque totius corporis habitus, quo simul humores apti redduntur, ut per secretoria & excretoria vascula & instrumenta eo melius faciliusque trajici possint. Hinc & per plures horas habitus corporis valde inturgescit, facies florido calore tingitur, colore quasi scintillante suffunditur, immo, si paulo calidius fuerit aut longius protractum balneum, phlogoses adscendunt atque sudor copiosus, si præcipue in lecto requiescant & bono quidem indicio boni effectus profluit. Ad relaxatum enim corporis habitum & ad meatus tenuiores apertos & pervios sanguinis ad ambitum corporis, liberius instituitur circulatio & superfluarum exclusio. Ut pluribus jam non attingam experimentisque comprobem, aquam vi sua medicata per ipsos cutis poros laxatos ad intimiores totius compagis recessus pertransire tepentem & præsertim vigente calore adhuc attenuatam, magis mobilem & penetrantem redditam, sine perspirationis, quam multi sine causa satis prægnante metuunt imminutione, cum halitus etiam per aquæ poros facile transire queant, quam rem multi effectus ex balneis provenientius testa-

tam faciunt. Nimirum a balneo subinde eos-
 dem propemodum deprehendimus effectus in
 partibus interioribus, v. g. violentæ constrictio-
 nis, membranarum maxime partium inter-
 narum, relaxationem, dolorum sedationem, cal-
 culi vesicæ & renum &c. secessionem, conge-
 stionum gravantium allevamentum, in frigida-
 tionis sensus ablationem &c. ac quidem in ex-
 terioribus membris. Insuper & conferri pos-
 sunt præ aliis *Sanctorius in Sect. II. de Aëre &*
aquis, & D. Bellini de Sangu. miss. p. 146. seq.
 Præter hanc balnei operationem, corpus imme-
 diate magis afficientem, adhuc quædam alia
 emergit, quæ a vaporibus humidis, aqua medi-
 cata ac calefacta exhalantibus, procedit, qui to-
 tum balnearium replent, caput feriunt ipsumque
 in os & nares se insinuant.

§. XV.

Multiplici autem modo aqua nostra saluta-
 ris, ut pluribus aliis fontibus salutaribus solen-
 ne est, adhibetur, balneo autem primario ac
 potu & juxta hos primarios maxime modos,
 aliis quoque balnei particularis externi speciebus.
 In his subjectis, in his affectibus externus usus, in
 aliis internus magis, in quam plurimis uterque ex-
 petitur. Frequentius hodie balneum frequenta-
 tur, quod etiam commodissimum, ut & descriptio-
 ne jam dum superius data non ignotum est, ut
 nunquam alibi facile commodius inveniatur.
 Quare & primum de illo agamus atque ejusdem
effica-

efficaciam & medium adhibendi iustremus. Quemadmodum balnea in genere, uti Medici communi assensione profitentur, ita & hoc, præsertim in morbis ab acido viscido, ab obstructionibus iisque inveteratis & pertinacibus, a spasms atque stricturis, congestionibus & stagnationibus humorum, lymphæ maxime, oriundis & ubi tam externa quam interna corporis frigent, & ubi ab impuris etiam subtilibus acribus immo virulentis sordibus humores sunt inquinari, utilissimum ac efficacissimum est remedii genus, siquidem experientia multiplici est comprobatum, ut & experientissimi Medici & Practici Bohemici æque ac Silesiaci testantur, ac variis a se curatorum historiis adducunt atque describunt. Nimirum primo eos affectus hic seorsim transcribere haud inutile erit, in quibus maxime comprobatum balneum calidum fuit, quorum prima series sit eorum, qui tota occupant corpora, quibus per balneum curatione prospicitur, qualesque sunt febres intermittentes, quotidianæ, tertianæ, quartanæ, quarum tempora a paroxysms vacua hæc quoque medicationum genera admittunt. Nondum apud omnes in confesso est, an etiam ejusmodi balnea tepida aliis febribus, ut continuis &c. quadrent: Si aliquid hic discernere foret, putarem, balneum in ejusmodi neque periculosum neque inutile esse, quoniam corrupti humores, qui causæ febrium sunt, per relaxatos cutis poros & per diaphoresin auctam, præser-

rim si ante infessum debita febribus hujusmodi quædam medicamenta propinentur, commodissime expurgantur. Ut constat ex *Hippocrate, Celso, Galeno, Alexandro Tralliano*, quod veteres balnea tepida non solum in intermittentibus, sed & aliis, continuis atque adeo in putridis successu adhibuerint. Legimus idem apud *Prosp. Alpinum de Med. Ægypt.* Amicus quidam & non ignobilis in Medicina Practicus Silesius, mihi per litteras significavit, quod ipse hujus balnei ope a febre purpurata contumacissima feliciter fuerit liberatus. Ad hoc notabile est quod refert *Galenus lib. V. de Sanitate.* de Primigene, Philosopho, qui, qua die non lavisset, febricitabat. Post febres hoc nomine nobis patescunt scorbutica humorum impuritas, tam calida quam sicca sic dicta, atrophia, cachexia, resolutiones nervorum eorumque distensiones sive spasmi rigoresque atque adeo partium convulsiones. Secunda series complectitur capitis ejusque partium quosdam morbos, quos sympathicos vocant, debilitates atque dolores, hemicraniam præsertim ejusmodi, quæ inferiorum partium vitio fieri solent. Huc quadrat *Hippocratis aph. 22. Sect. V.* calida aqua „cutem emollit, attenuat, dolores eximit, rigores, convulsiones, distensiones mitigat, capitisque gravitatem solvit.,, Idem dicere possum de epilepsia extra quidem paroxysmum v. g. a mensibus obstructis oborta, quod medicationis genus in hoc casu expertissimum jam habuit

buit *Alex. Trallianus* vid. *lib. I. p. 75.* Porro
 memoriam debilitatam nominare hic licet, quam
 divertendo præcipue juvare potest, & tristiti-
 am, melancholiam, si ex vitio hypochondrio-
 rum & spasms in ventre fit & forsan alia ejus-
 modi quædam mala, in quibus mens errat, ma-
 niam, cupidineos affectus varios depravatos,
 furorem, qui a moriù rabiosi canis infertur,
 commode enim subtile virus ad corporis peri-
 pheriam adducitur atque educitur, ideo hos
 ægros *Celsus* vid. *lib. V. C. 27.* in aquam calidam
 demittere jussit. Amplius passionem hysteri-
 cam, incubum, vertiginem, oculorum vitia, in-
 ter quæ præsertim lippitudo, ophthalmia, immo
 ipsa cœcitas, quarum etiam contumacissimæ
 balneando abiguntur. Quo spectat *Hippocratis*
aph. 31. Sect. VI. oculorum dolores vinum &
 balneum solvit., Sequuntur catarrhi, aurium
 dolores & effluxiones, parotis, auditus diffici-
 lis, odontalgia. Præservatione magis inservit
 & longe ante ipsos paroxysmos, nedum immi-
 nentibus iis, (alias major noxa inducitur) affe-
 ctibus soporosis, lethargo, caro, catalepsi, co-
 mati, morbo comitiali & attonito. In tertia
 numerasse faucium tonsillarumque tumores ac
 columellæ laxationem variasve alias ex glandu-
 lis obstructis constipationes, sufficiat. Quo in
 loco seorsim nullus dubito affirmare, quin in
 anginae decremento eoque in suppurationem
 tendente, tuto balneum adhiberi queat. Quarta
 de pectoris, pulmonum cordisque morbis lo-

quitur, ad quorum equidem non tam curatio-
nem, quam præſervationem, præmiſſis præmit-
tendis, temperando, reſolvendo educendoque
juvare quandoque poteſt balneum. Plurima
inferioris ventris vitia & quæ hic quintam con-
ſtituunt claſſem, ſunt, quibus hoc modo mede-
tur, ut ventriculi imbecillitatibus, in quibus fri-
gidityatem ſubeſſe vulgo dicitur, ciborum faſti-
dio ut & appetitui penitus proſtrato, de quo
varias habeo eaſque ſingulares obſervationes
aliis que multis ejuſdem vitiis, nauſeæ, vomitui,
ſingultui, colicæ & quidem convulſivæ, obſtru-
ctionibus & tumoribus viſcerum, hepatis, veſi-
culæ felleæ, lienis, meſenterii, inſequentibus
inflammationibus, immo iſiſ illorum ſcirrhe-
ſcentiis incipientibus, hydropi, anasarçæ, præ-
fertim inflammationibus ventris : Sigillatim
dicendum eſt, hypochondriacum, graviffimum
illud noſtraque ætate familiariffimum homini-
bus, ſpeciatiim vitam ſedentariam & ſpeculati-
vam agentibus, malum, præſtantiffimum in no-
ſtro fonte invenire levamen, ideo in Sileſia,
quod ſcio, admodum famigeratiſſimus eſt & ad-
huc non paucos ea alit alumnos, ex uſu hujus
fontis ab hoc moleſtiſſimo & variis iis que gra-
viſſimis ſymptomatibus, per longum tempus &
ſine intermiſſione affligente, Medicos que mirum
in modum fatigante ac omnia medicinæ gene-
ra eludente malo feliciter liberatos; nec nullus
dubito Bohemiam non minorem eorum nume-
rum numerare. Perinde eximie valet in alvi

obstructione pertinaci, iliaca passione, vermibus, tenesmo & peritonæi doloribus, hæmorrhoidum obstructione & ex hac dependentibus pathematibus, fistulis ani recentibus, difficultate & suppressione urinæ, mensium impedito & dolorifico negotio, obstructione pertinacissima aliisque uteri vitiis, fluore muliebri &c. Dolores a calculis tam renum, quam vesicæ ut & alias cavitates, ut folliculum fellis &c. occupantibus, potenter lenit, spasmos exinde eductos sedat & calculorum educationem faciliat. Præsertim sterilitati mulierum hunc fontem unice quasi dicatum esse videtur, adeo ut nullus dubitem affirmare, quod is alteri Bohemiæ fonti, Landeccensi, haud secundus hac eximia dote censendus, si non anteferendus sit, cujus tamen ideo magna laudatio atque commendatio est. Nec a vero multum aberraverim, si confidentius affirmem, nostras nymphas Sinuessanis in Campania & nitrosis in agro Volaterano aut Thespiarum fontis in Bœotia & elati fluminis aut ipsius Nili aquis similibusque aliis, ob fecunditatis, quam conciliant, quandam laudem celebratissimis, quarum plures Plinio innotuerunt, merito æquiparandas esse. Per multa certe prostant exempla fœminarum, per X. XII. XIV. annos in sterili matrimonio vixisse & per hujus fontis usum voti sui compotes factas fuisse, ut mihi nota quædam est Silesiaca, quæ post X. annorum decursum demum per hoc auxilii genus gravida facta. Si balneo potus aquæ hic jun-

gitor, spes eo certior redit. Operationis ratio
 comparet, quæ quidem ex parte in roborando,
 maxime vero sapius in relaxando strictiores
 atque arctiores factas, gestationi destinatas par-
 tes & repurgando eas ab inhærentibus fœcu-
 lentiis consistit: "Quæ enim frigidos & densos
 „habent uteros non concipiunt, neque quæ
 „prætumidos habent, siquidem in iis semen ex-
 „tinguitur." *Hippocrat. S. V. aph. 62.* inquit.
 Nec dubium est, quin & impotentiam virilem,
 partibus omnibus genitalibus justum tonum,
 amplificationem, permeabilitatem & aperturam
 conciliando, ut spermatis justa quoque elabo-
 ratio, depositio & tandem ejaculatio institui
 possit, corrigere valeat, quemadmodum constat
 alios huc facientes defectus eum emendare: v.
 g. genituræ involuntariam in viris genituram
 compescere. Porro in arthritide vaga pariter
 ac fixa aliisque ejusmodi articulorum vitiis uti-
 lissimum deprehensum est. In lassitudine ar-
 tuum & eorundem atonia, malo ischiadico, rheu-
 matismo, a frigore aëris læsionibus, atrophia, con-
 tabescentia, contracturis, rigiditatibus atque in
 iis, quibus cutis exposita est, nimirum in ictero,
 scabie foeta & inveterata, impetigine, psora, vi-
 tiligine, in similibus aliis ejusmodi speciebus
 laudatissime se gerit. Similiter leucophlegma-
 tiam atque omnes fœdos ac luridos virginum
 colores aufert. Pari modo vulnera & exulce-
 rationes abstergit, repurgat ac consolidat, ab-
 scessus, tumores & apostemata, non modo ex-
terna,

terna, sed & interna, hic inde etiam e. g. in renibus & vesica collecta maturat, emollit, aperit & per proximas expeditiores naturæ vias educit, sanguinem congruatum in interioribus resolvit, læsionesque alias sanat, in fracturis calli generationem promovet & membra ab iis, ut & dislocatione debilitata firmat, in ulceribus crurum antiquis, immo cancris atque malignis balneum conducit apprime. In his præsertim humani corporis morbis usu jam fons noster multiplici probatus est, de quibus curationibus historiæ & exempla notabilia & ampla quis legere potest, in *Clariff. D. D. C. V. Kirckmeyerz de Reichwitz, & D. D. C. J. Langii libellis, quos de virtutibus hujus fontis concinne conscripserunt.* Præter hos recensitos morbos, quorum jam nymphæ Kukussenses celebrantur victrices, supersunt forsan adhuc alia nondum nominata mala, quæ abigere possent, si periculum quis facere vellet, sperandumque est fore, ut ejus usus in annos amplietur, qui seris venit ab annis, communem enim etiam hoc remedii genus cum aliis fatum experitur, ut casu & fato inventum, sola ut plurimum experientia, immo erroribus fit ampliatum.

§. XVI.

Quemadmodum morbos sic balneum curat, ita & a longis, gravibus & pertinacibus morbis, v. g. phthisi, febre tertiana & quartana, gonorrhœa vera, dysenteria, enormi hæmorrhagia, ut & febribus malignis, utpote qui morbi, licet

curati longas tamen molestias & languores relinquunt, exantlatos, debilitatos & adhuc infirmos in convalescentiæ statu constitutos, ut & e puerperio egressas fœminas optime juvat & efficit, ut pristinæ vires citius restituantur, citius appetitus dejectus redeat, digestio ciborum facilius instituat, nutritio melius succedat, recidiva & alia accidentia familiaria, ut tumores pedum œdematosi, cum aliis multis morbis, quibus convalescentes a morbis obnoxii sunt, præcaveantur sicque restitutio in integrum adornetur. Nimirum tunc relicti lentores sunt attenuandi, calor naturalis animalis suscitandus, sanguificatio & boni novi sanguinis elaboratio, influxus, & spirituum animalium nova generatio & atonia, partibus solidis inducta, emendanda ac partes roborandæ, quæ beneficia omnia balneum certissime promittit. Si & recte valentibus quandoque semel, bis ac ter, in septimana tepidum, vel etiam saltem frigidum balneum ingredi volupe sit, non a scopo aberrabunt, sed evexiam corporis conciliabunt, & sanitatem diu conservabunt atque longævitatem comparabunt sibi; Exempli loco saltem sistam ex *Galeni lib. V. de sanit. tuend.* Telephum, Grammaticum, qui ultra centum annos, sensibus illæsis, membris validis & inculpata omnino sanitate per frequentes balneationes vixit. Balnea enim quævis temperata, lenientia, lubricantia, emollientia vel ex simplici aqua parata, inter optima, sanitatem ac vitam prorogantia
 media

media & remedia merito repono, quoniam non modo natus calor fovetur, conservatur atque firmatur, sed & per ea fibrarum & membrarum nimia ariditas & exsiccatio, soliditas & durities atque canalium omnium angustia, quæ cum crescentibus annis consistenteque ætate atque appropinquante senio, sensim sensimque inducuntur & humorum circulationi, secretionibus atque influxui laudabilium liquidorum ad motum & nutritionem necessariorum, in quibus vitæ & sanitatis punctum ponitur omne, remoram injiciunt, ex quo, ut in confecto senio accidit, itus reditusque humorum lentior difficiliorque redditur, vires subinde absumuntur, morsque naturalis, ultima linea rerum, pressa quasi pede insequitur, avertuntur; balnea vero modica, emollitione & lubricatione, quam partibus solidis earumque elateri præstant, eas in justa mollitie & flexilitate & laxitate, justa soliditate, capacitate justoque tono ac impulsu diutius omnium conservant, ut juvamento sint circumstantibus fluidis, simulque efficiunt, ut ea rursus moderato debitoque impetu, velocitate, tenuitate naturali protracta omnique præternaturali acrimonia & crassitie exuta, & morbosæ ariditates, tensiones & crispaturæ in solidis præcaveantur. Cujus rei non ignari primi Medicinæ parentes nihil magis in morborum curatione pariter ac præservatione quam balnea, fucus, lotiones, unctiones & frictions & omnis generis exercitationes proponebant. Nec aliud

sentiit ac scripsit Beganus Gallus in libello Anno
 MCDXVI edito de arte bis juvenescendi : nam
 juxta juvenum consuetudinem quotidiana bal-
 nea tepida, cum lenibus frictionibus & inun-
 ctionibus nervinis circa articulos pro tali scopo
 præsertim commendavit, ut nimirum articuli
 roborentur, muscoli flexiles redderentur, cutis
 emolliatur, pori ejus aperiantur & perspiratio
 intendatur. Nec inutiliter gravidæ circa ulti-
 mos menses balneum hoc tepidum moderate
 aliquot per septimanas vicibus ingrediuntur,
 quo fœtum roborabunt atque præparando,
 emolliendo & lubricando vias, partui destina-
 tas, facilem & felicem enixum futurum sibi
 promittere poterunt.

§. XVII.

Balneum hocce haud absimili modo ac alia
 ejusmodi adhibetur. Quemadmodum autem
 ea, passim usu aliquo commendabilium rerum,
 est conditio, præsertim quæ qualitate eximia
 præpollent, quovis modo etiam adhibeantur,
 si non legitima accedat administratio certusque
 utendi modus, aut sine sperata utilitate usur-
 pentur, aut noxam inferant; rursus autem si
 ordo, modus, tempus & præparatio rite obser-
 ventur, optatum successum certius pollicean-
 tur: Ita & nostræ aquæ foteriæ ex eorum cen-
 su plane eximendæ non sunt. Nimirum quod
 balneum quidem hic concernit calefactum &
 convenientissime præparatum, corpus ad col-
lum

lum usque & mentum potest immergi & sub-
 inde addita aqua calida calor augeri & semper
 ita pro lubitu frigida calidaque ex epistomio
 emissa temperari, ut cuivis conveniens sit, quæ
 temperatio & ad frigidum potius, quam cali-
 dum inclinans, a juvenibus præcipue & pletho-
 ricis circumspecte observari debet, ne febris
 forte accendatur, animi deliquium, dolores
 capitis, immo funesta in cerebro pathemata,
 apoplexia, affectus soporosi, propter magnam
 ibi vasorum copiam minoremque resistantiam,
 aut alia quædam incommoda, fitis, spirandi dif-
 ficultas, vigiliæ, hæmorrhagiæ, catarrhi, rheu-
 matismi & sudores præternaturales &c. indu-
 cantur. Atque ita hunc modum servant bal-
 neantes, ut primis diebus per semihoram inibi
 saltem commorentur, sequentibus ad horam
 integram & ultra, donec demum ad duas usque
 ascendant. Pariter primis diebus una tantum
 vice, matutinis aut vespertinis horis & levato
 prius naturæ onere, sequentibus duabus vici-
 bus, mane nimirum ac vesperi balneum repe-
 tant, si indoles morbi aut pertinacia ejus id exi-
 gat, secundum enim illud duro durus etiam
 hic quærendus cuneus est hicque illum trudit.
 Hæc si præstiterit ratio & si hæc temperatio
 hicque levis tepor bene observetur, omnis æ-
 tatis, sexus, conditionis aut constitutionis ho-
 minibus sine metuenda noxa quadrabit. At-
 tendendum nihilominus tamen est, an æger
 alias sanus asuetus balneis fuerit, & an bene il-
 lud

lud ferre possit? quæ conditionis moram in balneo aut breviorē aut longiorē determinant. Non statim a meridie & prandio balneum ingrediantur, sed digestionē fere absoluta, tertia aut quarta a pastu hora. Consultum tamen, immo necessarium est, ne forte inter alia incommoda, secundum *Galenī* effatum V. de sanit. & III. de rat. vict. membrīs affectis fluxio concitetur, ut ante ineundam curam, corpus prius bene, præcipue in cacochymicis præparetur, alvum per consueta medicamenta laxando & purgando, iteratis etiam vicibus, per leniora saltem, ut aloëtica, rhabarbarina, salia detergentia, sal Epsoniense, vel quam ipsa Bojemica terra offert, aquam amaricantem Sedlicensem ejusque sal evaporatione obtentum, ut & illud quod ex thermis Carolinis ac acidulis Egranis præparatur. Pariter vesica exoneretur urinaria per diuretica salina usualia, e. g. liq. terr. fol. tart. salia alia nitrosa & lixivialia, sal onon. absinth. stip. fabar. &c. ut per tinct. tart. acr. &c. & si præsertim status plethoricus adsit, venam secando, ne forte balneum calidum humores nimis expandendo vasaque nimis dilatando, eorum ruptionem aut ad minimum anxietates præcordiales, anhelitum molestissimum, phlogoses &c. inferat. Balneum sensibili modo alvi laxationem & diuresin promovet, nam si per aliquod tempus, ad horam v. g. saltem insederint, protinus ad vesicam levandam & brevi post balneum tempore ad alvum depo-

nendum, ut plurimum sollicitantur. Qui nimiram balneando corporis incalescentiam metuunt, aut qui diuresin alvique laxationem adjuvare velint, ante balnei hujus usum, cyathum unum aut alterum aquæ ipsius fontis frigidæ hauriat, quod haud absonum esse, etiam de thermis Hirschbergensibus observavi. Non nimis diu balneo calido infideant, ne virium debilitas contingat. Balneo egressi summo studio ab aëre ambiente frigidiusculo se muniant, induendo statim indusia calida & vestes, ne pori mox ab eo claudantur incommodaque multa inducantur. In cubiculum suum regressi, commodius per horam quieti se dent, aut etiam levi cubatu dormiant simulque transpirationem & lenem sudorem expectent, qui ordinario tunc largius succedit, quam in ipso balneo; nam circumfusæ corpori in balneo aquæ gravitate vapores per spiracula cutis exituri quodammodo reprimuntur; hac autem remota in lecto expansis magis tubulis per universum corpus jugiter magisque sudor prorumpit, quem jusculum calidum aut decoctum conveniens assumptum utiliter adhuc juvabit. Hoc tamen commune plethoricis incommodum est, quo caput offenditur & temulenti torpidique redduntur, si sive balneis artificialibus, sive naturalibus usi fuerint, sive etiam pransi modo sint, si dormiant etiam in sella saltem sedentes. Quiete hac fruiti per semihoram aut horam integram placide corpus ambulatione, equitatione vel curruve-

ruvectione movere possunt. Executa dein exspatiatione, prandium aut coenam sequantur. Insuper quoque salutare *Galen*i monitum hic legatur, quod iis quovis balneo observandum indicavit; ne præsertim ullum viscus imbecillum sit, & ne multitudo crudorum humorum in primis viis adsit.

§. XVIII.

Balneum hujus fontis calidum tantum huc usque in usum venit, qui cum frigido periculum quoque vellet facere, sine dubio in plurimis indicatis etiam superius affectibus opem haud contemnendam exinde sentiret. Si enim balneum aquæ frigidæ simplicis, hybernis etiam algoribus, adeo efficax, tam refrigerando quam vapores calidos, ne exhalent impediendo adeoque & calefaciendo & roborando fibras motrices eorumque tonum firmando restituendoque & easdem ad contractionem firmando, ut fortius impellant humores, & impelli dein fortius ab humoribus rursus sicque humorum cursum perennare, velocitatem eorum augere atque accelerare simulque inibi hærentia dimovere queant, ut multi veterum, qui adeo imbecilla corpora balneis calidis calefaciebant, ut ad frigida ea præpararent, asserunt ac multis literarum monumentis hodie Angli, inter quos eminent *Job. Floyer* & *Fuller* & Galli imprimis perhibent, consignant & multiplici laudis encomio deprædicant, certe naturalia sic medicata
& etiam

& etiam nostrum, ob ingredientia, quæ secum
 vehit, longe essent præferenda. Quippe con-
 tenta mineralia, nempe spiritus mineralis, sal
 & sulphur conjuncta ac energia quadam nota-
 bili prædita principia, potentius longe pene-
 trant, discutunt, digerunt, partes martiales vir-
 tutem roborantem & contrahentem adjuvant,
 aliæ aliam operationem suam simul exerunt.
 Equidem mirandum hinc est, cur apud nos
 hodie balnea negligantur, cum olim semper
 prævaluerit eorum usus atque adeo Carmis,
 Massiliensis, Medicus, regnante Nerone, Imp.
 R. damnatis prorsus calidis, ægros merfit in flu-
 mina & lacus. Tuncque vidit *Plinius* vid.
Hist. Nat. Lib. XXIX. Cap. I. Senes Consulares⁶⁶
 in ostentationem usque frigida rigentes., Conf.
Dion. Cassius Lib. XIII. Galenus Lib. III. c. 6. de
tuend. sanit.

§. XIX.

Qui aquæ nostræ foteriæ quoque potum, ad
 quem visus ipsius grata crystallina limpitas
 invitat ac movet ultro salivam, appetunt atque
 pro certiori in longis ac magnis morbis effectu
 & successu expetunt, potus enim & balneum
 omnium aquarum salutarium, si invicem inter-
 ponuntur, longe efficacius ambo operantur &
 in commune quasi bonum ægrotantium junctis
 viribus laborant, uno altero auxiliatrices velut
 manus porrigente, & si præcipue integram cu-
 ram sibi propositam habent, bene præparati
 æque ac ad balneum accedant, i. e. detracta
 vaso-

vaforum plenitudine, ne difficulter per debita
 emunctoria, ob difficilem jamdum humorum,
 statu plethorico, circuitum secedant, multasque
 molestias patrent, atque liberatis, ab abundantia
 succorum minus laudabilium primis, per la-
 xantia aut lenia vomitoria, viis, ne hæc copia
 capiendæ moli aquarum obstet, ad hæc impuri-
 tas vim earum & operationem frustraneam ac
 difficilem per corpus transitum reddat, per cu-
 ræ tempus subinde inflationes hypochondrio-
 rum & tormina similiaque symptomata exciten-
 tur atque una cum iis in vasa & ad humorum
 massam usque abripiatur, atque sic intempestive
 multis casibus verendis materia subministretur,
 consulto jejuno aut vacuo ventriculo, quo ce-
 lerius & efficacius operantur, ad ipsam scaturi-
 ginem se conferant, & hauriant modo ex ipso
 fonte aquam, spiritu illo minerali adhuc turgi-
 dam, quo dulcius & utilius semper bibitur omnis,
 cyathos aut vitra aliquot atque exiguis hausti-
 bus per intervalla ebibant & una alterave vice
 ad fontem redeatur reitereturque haustus, ut
 exiguam aquæ quantitatem viscerum calor fa-
 cile superet & per vasa bene ea distribuatur.
 Si minus ad fontem accedere, aut ante haustus
 ambulare liceat, in lecto, a calore ejus laxiori
 corporis habitu reddito, sic poris magis apertis
 atque meabilibus, fontis aquam recens haustam,
 ac in vase bene tecto apportatam bibere, quo-
 que e re erit. Nec dubito quin eadem sic ef-
 ficacia his nostris aquis erit ac Borbonniensibus

in Gallia & Bathoniensibus in Anglia, de quibus *Mayernius Op. Med. p. m. 344.* & *Guidottus de thermis Britan. p. 251.* observaverunt, eas longe citius & facilius per alvum atque vesicam, a decumbentibus in lecto, quam deambulantibus reddi. Certam autem & hic bibendi quantitatem, quæ pro cujusvis constitutione aut habitudine, ventriculi & intestinorum vigore, pulsû cordis & arteriarum, copia & consistentia atque fluore humorum, amplitudine & libertate pororum & meatuum aut tolerantia, aut affectuum indole variat, determinare otiosum est. Si autem singulis diebus ter quaterve modo alvus purgatur & urina copiose satis redditur, spes enascitur, fore, ut per duas aut tres septimanas, continuato usu, peccantes humores intus indolentes sensim foras proscribantur ægrotansque levetur. Minori quantitate, duobus, tribus aut quatuor vitris incipiant & indies ad majorem quantitatem aut vitrorum numerum ascendant, atque primis diebus semel, in iis sequentibus bis, mane vesperique quatuor aut quinque ante prandium aut cœnam horis, haustus repetant. Qui potum in initio forte non ferre possunt, non jejuni penitus eum assumant. Consultum idem est, qui potum balneo jungere volunt, pro cura integrâ instituenda, ut duabus, tribus aut quatuor horis ante ingressum balnei bibant, & dein per semihoram aut integram aut etiam diutius corpus exspatiando & ambulando aut equitatione &

curruvectione moveant ; Etenim balneo potus
 junctus hic optime nullo subsecuturi incommo-
 di metu convenit : Qui vero non compendi-
 um temporis spectare debet, consultius quoque
 esset, si integram per potum prius curam ab-
 solveret, quo absoluto balneum demum fre-
 quentaret, haud aliter atque plures thermas
 Carolinas per aliquot hebdomadas potasse, de-
 inde vel balnea Carolina vel Teplicensia de-
 mum adiisse, observamus. Ex antecedentibus
 etiam colligere est, ob rationem jam semel ibi
 indicatam haud quandoque absolum esse, si
 ante ipsum ingressum balnei cyathus unus aut
 alter frigidae aquae fontis exhauriatur ; Hic jam
 seorsim adhuc indicandum est, hunc potum
 hocque tempore adhibitum aptum & utilem
 esse, quoniam acres humores simul & facilius
 temperantur faciliusque diuresis promovetur,
 alvus laxatur, quod in cruditatibus & fœculen-
 tiis nidorosis acidis ac pituitosis, in primis viis
 ac ipsa sanguinis massa hærentibus, temperan-
 dis educendisque, in calculo renum atque ve-
 sicæ, in dysuria & ardore urinæ, vesicæ & sphin-
 cteris eluendo mucum, temperando & tollendo,
 alvi obstructione, item viscerum, in scorbuto,
 cujus scalia microcosmica quotidie educuntur,
 necessarium est. In thermis Carolinis acidu-
 larum Egranarum cyathum unum aut alterum,
 ante ipsum balnei ingressum haustum, optime
 cum balneo convenisse, æstum præternatura-
 lem, phlogoses, ex calore forte nimio therma-

rum obvenientes, temperasse & præcavisse, al-
 vum semper lubricam servasse & urinæ reddi-
 tionem auxisse, quod & in thermis Hirschber-
 gensibus, ab hauſtu fontanæ saltem frigidæ, ob-
 servatum esse supra modo est indicatum. Nec
 absolum est, immo in quibusdam casibus ne-
 cessarium ac utile, prius aquam, lagena firmiter
 clausa ac obturata, vel super fornacem posita,
 vel ea in aquam calidam paululum immissa,
 tepesactam, ne multum spirituosæ substantiæ
 ipsi decedat, bibere. Cum enim aqua frigida,
 ut scaturit, sufficiente quantitate ore hausta,
 par sit, obstructas vias ac poros perumpendo
 ac referando, potentia hæc ejus adhuc auctior
 redditur, si modice caleſcit, aut potius tantum
 tepescit, bene sic clauso obturatoque vase,
 quoad hoc, quod mineralia, quæ secum ve-
 iunt, ingredientia quædam, fixiora præsertim,
 in motum magis actumque vertantur, qui mo-
 tus etiam consequenter humoribus impertitur
 & fibris motricibus adactus majorem adhuc
 motum imprimere majoremque efficaciam con-
 siliare potest, ut etiam calida magis alvum la-
 terat & diaphoresin uberrimam excitat, quam
 frigida pota, quæ e contrario diuresin magis
 procurat. Frigidam enim aquam sexus foemi-
 nus imprimis, quoniam facile ob nativam ac
 respectivam ejus præ virili teneritudinem, me-
 mbrum angustiam, ac debile magis systema ner-
 vosum, passioni hystericae & similibus spasmo-
 dicis malis obnoxius est, ut ex virili ea subjecta,

quæ præsertim cruditates pituitosas in primis
 viis alunt tumentequæ corporis habitu conspi-
 cua sunt & ventriculo debiliori & solutiori
 præditi, aut quoad teneritudinem, debilitatem
 & sensibilitatem ad sequiorem proxime acce-
 dunt, ut & infirmiora senioque confecta, non
 commode ferre possunt. Quam aquæ frigidi-
 tatem in causa esse suspicor, quod acidulæ, non
 circumspecte satis potæ, sæpe plus damni affe-
 rant, quam thermæ, ut frequens observatio
 docet. Pota ventriculum aqua non gravat,
 neque nauseam aut vomitum facile excitat, mox
 facile transit, per renes vesicamque redditur,
 alvum lubricam efficit ac sine omni molestia
 sineque torminibus laxam, appetitum excitat
 & erigit, sicque his aliisque laudabilibus indicis
 indolem suam egregiam prodit, spem ac fidu-
 ciam quoque ingerit, eam, hoc modo etiam ad-
 hibitam, pituitam crassam, tenacem, acerbum
 austerumque resolvere, attenuare, destruere,
 succos salino-sulphureos, excrementitios, acres,
 acidos, nidorosos diluere, temperare, edulco-
 rare & educere, non modo in ventriculo & in-
 testinis illorumque flexuris, plicis & valvulis,
 sed & in ipsa massa humorum nidulantes, sitim
 restinguere, pulmonalia vasa ab infarctu viscido
 liberare ac sic in asthmate humido respiratio-
 nem reddere liberiore. Nec in ipsa phthisi
 potus nostrarum aquarum est verendus, præ-
 sertim si ea hypochondriaca, quam vocant pa-
 thologi, sit, i. e. ex viscerum obstructione; In

vera

vera certius emolumentum deprehenditur, si aqua cum lacte asinino mixta hauriatur : Quapropter in præcavendo *Morton, vid. ejus Phthiolog. Lib. II. c. 2.* aquas foterias Islingtonienfes multiplici experientia tam in aliis quam in se ipso edoctus, potandas suadet, ut & apud nos Selteranæ aquæ hoc modo in usum veniunt. De aquis, quæ in secessu illo Angliæ amœnissimo, Richmond dicto, emicant, utique ejusmodi ac nostræ propemodum sunt, idem auxilium vidi. Porro vel solus potus plurimos eosdem morbos, qui supra occasione balnei jam nominati sunt, curat, præsertim autem atque speciatim colicam atque nephriticos arthriticosque dolores sedat, cardialgiam, nauseam, sodam abigit, pertinacem alvi obstructionem & ipsam iliacam passionem solvit, anorexiam & brady-pepsiam corrigit, claustra obstructionum internarum, viscerum, lienis, hepatis, mesenterii potenter reserat, item tollit, vermes omnis generis, lumbricos, tænias &c. horrenda sæpe symptomata excitantes, enecat ac expellit, hæmorrhoidum difficile negotium facile reddit, malum hypochondriacum juvat, scorbutum, calidum æque ac frigidum quem vocant, depellit sicque totam massam sanguineam fluidam reddit, rheumatismos, morbos articulares, malum ischiadicum, persanat, calculosas in cavitatibus vasorum & ductuum concretiones impedit, & jamdum factas educit, ad quod ejusmodi aquæ ferratæ, falsæ, bituminosæ, omni tempore com-

mendationem meruerunt, stranguriam & dysu-
 riam curat, tumores, dolores & exulcerationes
 renum & vesicæ emendat. Extollant ideo alii
 aquas ferratas in Thuscia adeo, ut eas vesica-
 rias appellent, nos merito & ideo etiam aquam
 Kukuffensem extollimus, quia usus æque eum
 extollit. Sed primo loco hoc nomine indi-
 candæ fuissent febres, tam intermittentes, quam
 continuæ, quoniam hæc fonti huic primum in-
 ventionem & quandam celebritatem dederunt:
 Nam a majoribus acceptum hodie fertur olim
 ab accolis, ad sitim sedandam, (ut in antece-
 dentibus est memoratum) febres abigendas &
 æstum illarum levandum, tantum hanc aquam
 haustam fuisse. Hæc aliaque emolumenta, quæ
 alias a potu thermarum & acidularum exspe-
 ctantur, ulteriori experientia & periculum fa-
 ciendo clarius certiusque stabilienda, affert.
 Inter observanda circa modum atque regimen
 potationis, hæc primaria & necessaria sunt, ut
 nunquam sub ipsis morborum paroxysmis, sive
 motuum morbificorum exacerbatione & dolo-
 rum, spasmodum & convulsionum aggressu ea
 adhibeatur: quoniam ob constricta emuncto-
 ria non solum operatio impeditur, sed & au-
 gentur anxietates & symptomata præsentia,
 immo nova alia subsequuntur. Convenien-
 ter potationi per VIII. X. vel XII. dies protra-
 ctæ, interponi fortius paulo quoddam laxans
 poterit eoque curæ finis imponi, ut digesti be-
ne

ne humores crassi & visceri alicubique forte adhuc hærentes penitus educantur.

§. XX.

Non absolum erit ex nominatis, per balneum & potum curandis atque re ipsa curatis morbis aliquot saltem historias eorum easque notabiles mihi visas, in gratiam præsertim eorum, qui exemplis moveri ac doceri malunt, tradere, quas per brevem meam commorationem tunc temporis observare mihi ibi datum est. Prima sit sequens: Virgo XXII circiter annorum. per IV annos obstructione mensium & ex hoc suborta tandem epilepsia, certis temporibus recurrente, laboravit, quæ, aliis remediis pellentibus pertæsa, hunc fontem adiit & ante duos menses in brachio venæ sectionem admisit, sed ut referebat, sanguis adeo spissus atque pituitosus fuit, ut feces cerevisiæ potius, quam sanguinem esse, quis putaret, postquam vero per IV fere septimanas aquam nostram soteriam, tam inter prandendum coenandumque, quam extra hoc tempus potasset singulisque diebus balneo usa & domum reversa, ex pede iterum vena secta esset, floridus & optime constitutus sanguis libere effluxit. Alteram vidi in cive quodam Silesiaco, qui malo ischiadico per annum cum dimidio misere excrucietur, elapso anno, altero Bohemiæ fonte, quem Sti Joannis vocant, usus, ex quo vero nullum levamen, potius dolorum immanium incremen-

tum reportavit, subsequente tandem anno fontem Kukuffensem adiit, eumque tam interne, quam externe adhibuit, ex quo a malo hoc pertinacissimo atque molestissimo liberatus domum rediit. Tertia de alio viro quadragenario, majore hypochondriaco & scorbutico, doloribus artuum & præsertim iis, quos osteocopos nominant, vexato recensenda, qui ex usu fontis nostri interno externoque lenem alvi fluxum cum euphoria talemque acrimoniam excretorum expertus est, adeo, ut rosiones intestini recti molestissimæ ac summe dolorificæ, cum ardoris sensu atque harum partium externarum excoriatione essent. Ex quo paulisper melius se habere sentit, cuticula pinguis, fusca, cum fœtore balneo innatavit. Quarta de summe calculoso notanda, qui per plures annos calculi doloribus vexatus est, a quibus, excretis a Vto die VIII sat grandibus calculis, usu balnei & inter balneandum saltem potus tepidi, liberatus est. Quinta sequitur de fœmina XXXVI ann. anasarca contumaci laborante, per balneum modo intra III septimanas ex asse curata. Sexta occurrit de viro juvene XXIII ann. febre tertiana pertinacissima infesto sæpiusque recidivam passo, qui ante insultum paroxysmi febrilis balneum iniit quaterque tantum balneationem repetiit, ex quo paroxysmus, exacto semi horæ spatio, in balneo cessavit, quintaque vice repetito balneo penitus siluit ac nunquam rediit. Septima loquitur de juve-

ne

ne XX annorum, sanguineo - cholerico & plethorico, qui ex febre tertiana male curata pessime se habuit, ex potu & balneo per IV hebdomades pristinae sanitati restitutus est. Octava hanc seriem claudat, de virgine XXIII ann. multis symptomatibus spasmodico - convulsivis hystericis in capite, pectore & abdomine diu excruciatata, quæ intra mensis spatium convaluit.

§. XXI.

Isti quoque non tantum laudant fontis hujus aquam, qui ipsi thee, quæ herba hanc aquam cito saturateque tingit, coffee aliaque vegetabilia, herbas, flores, radices, ligna, cortices incoquunt, aut juscula ex illa parant cibosque conficiunt; tantum enim abest, ut ventriculo & intestinis molestias creet, quod tamen in aliquibus thermalibus aquis experitur, ut potius ii, qui decoctis ejusmodi utuntur, bene appetant, bene digerant beneque egerant. Idem judicium esto, quando quæritur, an etiam aqua Kukulensis inter pastum loco potus ordinarii potari possit? Attendendum, quod ii notabile exinde levamen sentiant, qui cardialgia & concoctione quam vocant depravata, debilitate & atonia ventriculi subinde conqueruntur, quod ab aliis de aliis aquis foteriis & thermis invenio affirmatum atque probatum. Hanc autoritatem & experientiam confirmat & sistit *Guidottus*, qui in tractat. de thermis Britannia p. 268. aquam Bathoniensem inter prandendum atque

coenandum potam, in dyspepsia & bradypepsia
 depravatoque ventriculi & intestinorum tono
 efficacissimam expertus est. Eadem assevera-
 tione curiosis respondendum ulterius, an quo-
 que haustus aquæ cubitum ituris (Schlaff-
 Trunk) ad sedandam sitim, suavem somnum
 procurandum conveniat, siquidem somnus o-
 mnino placidus atque mane alvus laxata reddi-
 tur. Si forte potantibus balneantibusque in
 fortioribus ut ajunt naturis alvi laxatio & uri-
 næ redditio expectata protinus non succedit,
 tertio quartoque die pilulæ laxantes cubitum
 ituris deglutiendæ, & salia quædam dissolven-
 tia similiaque lenia diuretica ordinentur de die
 per aliquot vices assumenda. Si cœterum,
 qui in morbis gravissimis & pertinacibus, pro
 eorum indole medicamenta pharmaceutica,
 morbis & causis eorum dicata, ante balnei in-
 gressum assumere vellent, non male agerent;
 etenim tam ratione, quam exemplis mihi ex-
 ploratum est, in thermis Carolinis & Hirschber-
 gensibus medicamenta aperientia, pellentia, ob-
 structionibus mensium idonea, in tumoribus,
 obesitate nimia, diuretica, tartarea, acida, re-
 solventia, in vitiis cutis, sanguinem purifican-
 tia, in paralyticis, appropriata, cum balneo si-
 mul adhibita, non contemnendam opem tulisse,
 quod & de aliis sentiendum est: Nam balnea
 etiam hanc singularem sibi vindicant efficaciam,
 quod usum atque virtutem medicamentorum
 valide agentium in persanandis gravibus mor-
 bis

bis apprime promoveant augeantque. Facile insuper & me consentientem habent ii præsertim, qui simul potum aquæ nostræ foteriæ balneo jungunt, si inter prandendum cœnandumque vel ante hoc tempus stomachica quædam dicta & ad spirituascentiam facientia v. g. sal volatile oleosum Sylvii, vel solitarium, vel cum spiritu nitri aut vitrioli dulci mixtum similiaque assumerent. Hæc quæ de balneo & potu & circa exhibendi modum dicta sunt, diligenter observentur & teneantur, nullum dubium est, quin hæc medicationum genera omnibus ferme hominibus conveniant, licet comparatione scrupulosius instituta, huic præ alio magis conducat.

§. XXII.

Præter balneum & potum alia quoque datur ratio eaque non simplex sed varia, qua etiam hæc aqua in utilissimum ducitur usum. Ab accolis quibusdam accepi, quod felicissime ophthalmias & gravissimas oculorum inflammationes ac rubedines, calida sæpius oculis admota, auferat. Visum acuere frigidam oculis instillatam, in multis expertus sum, quare id concludere licet, eam frigidam adhibitam conservare oculorum aciem, calidam vero suffusiones & cataractam incipientem similiaque oculorum vitia curare, ulteriorem accretionem impedire, quo lentorem quendam oculos, præsertim mane obturantem & in concretionem quasi purulentam abeuntem, elicatum exinde cum euphoria

ria expectata subsequente observare licet. Si os frequenter sive calida sive frigida eluitur, gingivarum vitia, tumores, erosiones, ulcerationes, vacillationes corrigit, tollit ac foetorem oris sanat, emendat; gargarismata exinde parata calida tumores tonsillarum & relaxationem uvulae, colli fauciumque inflammationes discutunt, resolvunt ac deglutitionem commodam restituunt. Si calida auribus instilletur, earum dolores ac susurros mitigat, sistit, amissum auditum restituit. Nec dubium est, quod de thermis Hirschbergensibus, etiam spiritu minerali, alcalino, salino principio, bitumine, ferro & alumine praeditis, expertum habeo, capituluvia talia maniacis egregiam posse afferre opem.

§. XXIII.

Stillicidium aquarum medicatarum sive embrocationem passim commendari leges ac audies, nec contemnendos effectus eosque, quos balneum aut fomentationes, longe etiam continuato usu non efficere possunt, saepius videbis. Siquidem aqua sive frigida sive calida in pluvia velut stillata, motu fortiori ac impetu partes subjectas fortius & efficacius longe, simplici quantumcunque etiam continuato infessu, penetrat, lentos, impactos profundiusque haerentes humores potenter attingit, emollit, movet, dividit, solvit dissolvitque & fibras ad motum edendum & contractionem instigat sicque tonum imbecillum atque amissum penitus restaurat.

rat. Adeoque magnarum virium est ejusmodi in partium corporis humani inveteratis & pertinacioribus malis, in deliriis, in paralyfi, in stagnationibus & obstructionibus profundioribus, imbecillitatibus, tumoribus majoribus, rheumatismis & arthriticis doloribus, indurationibus, scirrhis, distorsionibus, gangliis, spina ventosa, strumis, nec non aliis morbis: sic *Job. Zachias in Consult. med. pag. 461.* pro ignavia partium genitalium curanda stillicidium ejusmodi supra os sacrum efficacissimum præsidium censeat. Hoc medicationis genus adornari potest in ipsis balneariis & inter balneandum vel in conclavi proximo, bene calefacto atque disposito, ubi ex alto aqua fervida ad tolerantiam ex vase aliquo ad hunc usum accommodato, vel colo, gutturnio, epistomio & simili guttatim paulatimque, aut pro rei exigentia confestim ad subjecta membra affecta & denudata cum impetu fluit. Indies hoc stillicidium æque ac reliqua medicationum ejusmodi genera augeatur, ut per aliquot primum dies ad dimidiam horam, dein per integram, ac tandem per integram cum dimidia, immo per duas horas & ultra, modo semel in die mane aut vesperi, modo bis, circa idem tempus, prout pertinacia morbi indiget, ac ægri tolerantia fert, instillatur. Quo sperati inchoati effectus indicium erit, si æger, ad partis affectæ penetralia penetrasse, caliditatem aquæ sentiat. Majorum adhuc virium hoc stillicidium erit, si herbæ, flores, baccæ, semina &

simi-

similia vegetabilia nervina, roborantia, aroma-
 tica, resolventia, penetrantia, &c. ut mentha,
 melissa, majorana, rosmarinus, calamintha mon-
 tana, serpillum, herba & radix levistici, baccæ
 juniperi, semen erucæ, sinapi & similia aquæ
 incoquantur. Melius res succedit, si cura cum
 balneo prius est absoluta corpusque sic bene
 præparatum partesque affectæ cum materia pec-
 cante, inibi profundius adhuc hærente, bene
 sint dispositæ. Si stillandum in caput erit, il-
 lud prius novacula radatur & capillis denude-
 tur ac instillatio præsertim ad suturas fieri asso-
 let, ut vero fortius tutiusque agat hoc remediû
 genus, præparatio cum majori quoque cura an-
 tecedat eaque exactius teneantur, quæ de bal-
 neo dicta sunt, scilicet corpus bene hic quoque
 prius expurgatum sit, & demta plethora, biliosi,
 præsertim sic dicti calidi temperamenti & sicci,
 habent quod vereantur, ne improvido abusu
 majus damnum sibi contrahant. Commune
 hoc stillicidio accidit, quod ut plurimum ii,
 qui iis sibi subjiciunt, somnolentia graventur,
 quæ vero operationi impedimento esse potest,
 quare in Hetruria, in illis locis, in quibus ejus-
 modi stillicidium adhibetur, conductæ mulieres
 canendo stillicidio utentes solent excitare. Ab-
 soluto hoc negotio, pars, præsertim affecta stil-
 licidiumque passa, calidis pannis bene obtega-
 tur calidaque semper servetur. Neque noxa
 facile ex aqua nostra Kukulensi, in stillicidio
 adhibita, verenda, ut quidem quidam alibi ex
aqua

aqua thermali solent, de quo conf. *J. Günth. Andernacus in Dial. de baln. & aqua medic. Sommerus l. c. Guidottus l. c.* Levioribus malis fomentatio sufficit, qua pars affecta aqua calida fovetur, commode vero vel spongia vel linteamina duplicata, aut panni illa imbuuntur sicque applicantur, superintectis pannis siccis calefactis, ne humiditas refrigescat & pejus damnum afferat. Extra balnei tempus morbis pedum particularibus fere quibusvis pediluvia tepida cum fructu simul parari possunt, sed ejusmodi, quæ totas tibias ad genua usque pertingunt. Qui & hæc extra balneum, aliis partium superiorum morbis, balneo jungere vellet, majorem exinde fructum reportabit. Non a scopo aberraret, qui in colica, dolore calculi, alvi obstructione ipsaque iliaca passione, in hydrope & similibus viscerum morbis, ut & pro ulceribus iisque simul intestini recti, sanandis, per syphonem hanc aquam calefactam clysteris loco injicere curaret. Quæ injectio pedibus a motu forte tumefactis etiam remedio erit. Sub totus specie spongia imbuta calida & huic vel illi parti applicata adhiberi etiam poterit, v. g. hoc remedii genus Aetio familiare fuit, quo oculis præsertim applicato non modo visum restituit, fluxionesque fugavit sed & tabem, tumorum ganglia & atheromata sustulit. Hæc enim particularia omnia beneficia partibus illis, quibus applicantur, ac balnea universalia universo corpori impertiri possunt. Hi recensiti modi

modi adhibendi pro rei exigentia aut seorsim, modo hic, modo ille, aut conjunctim omnes simul haud incommode in usum duci possunt, ut duplicata quasi virtute morbum depellant atque ejiciant.

§. XXIV.

Difficile rursus est certum tempus certumque dierum numerum sumendæ aut adhibendæ, balneo, potu aliaque ratione, aquæ circumscribere, ut cura penitus absolvatur, cum alii morbi altiores egerint radices & inveterati ac pertinaciores sint, alii recentiores, leviores curatuque faciliores, cum juxta ipsum Hippocratis effatum longo curentur tempore, quæ longo tempore contracta sunt vitia, quæ vero brevi, brevi. Taceamus haud raro hunc vel illum unum eundemque morbum, in diversis ægris, pro illorum constitutione, tempus curæ infundendum variare, quare potius putandum est, tamdiu hac cura persistendum, donec curatos penitus aut saltem levatos se sentiant ægrotantes. Ut plurimum II. III. IV. V. VI. septimanæ sufficiunt. Immo nec tunc spes modo abjicienda est omnis, siquidem omnes propemodum aquarum mineralium curæ id commune habent, quod elapso aliquo tempore elapsisque aliquot mensibus, domum reduces demum expectatum perfectumque impertiantur effectum, quod de alteris Bohemiæ fontibus, præsertim Carolinis thermis vulgo perhibetur. *Baccius de thermis* thermas aliquas recenset, quæ non nisi

successu hyeme thermis Carolinis, Hirschber-
 gensibus, acidulis Swalbacensibus, Egranis, aquis
 Lauchstadiensibus usi sunt; quare nulli dubi-
 tamus, quin de his aquis idem affirmandum sit.
 Nec est cur metuamus æstu existente æstivo,
 aut ardente Syrio, ut omnia alia remediorum
 genera, quæ tunc adeo veretur Hippocrates
 noster, ita & hoc noxium, si modo convenientes
 cum debito regiminiue, tempore, moderatio-
 ne ac balneo debito, calori aëris accommoda-
 to utantur, ne sanguinem, ab æstatis calore ad
 pauperiem redactum & spiritus animales dimi-
 nutos non magis exsolvat, destruat atque ab-
 sumat. Si vero quicquam veri, quod tempe-
 statum nempe variationes concernit, subest,
 causa noxæ aut auxilii potius a pluvioso aut se-
 reno aëre vel æstuoso nimis & frigidiori, con-
 stantiori aut vario & mutato sæpius, quam anni
 mensibus petenda est. Quippe, ut in superio-
 ribus per varia exempla jam indicatum est, de
 pluribus ejusmodi exploratum habemus.

§. XXVI.

In præsens quæstio oritur, an etiam hæc aqua
 aliorum transportata, potu æque ac balneo
 adhibita aliisque recensitis modis, vim suam
 medicatam retineat! Ad hoc scire licet, nul-
 lum dubium subesse, eam, si sub cœlo, præfer-
 tim sereno, frigido, ac tempore matutino in
 vasis infundatur & iis bene obturatis & plenis,
 frigidiore potius quam calidiori aëre, de nocte
magis,

magis, quam de die, radios solares evitando, transportetur, utique tam ad potum, quam balneum reliquosque modos idoneam esse, pro iis, quibus non licet hanc ipsam amœnissimam adire Corinthum, quamvis non negandum sit, multum de partibus volatilibus perdi, quasdam partes minerales ad fundum vasis præcipitari & lateribus ejus apponi; Habetur etiam, tunc aquam fortiorem propemodum sapereem acquirere, quod de acidulis, quæ in distitas regiones transvehi solent, compertum est atque manifestum, adeoque & ea in comparatione, quæ in ipso loco in usum ducitur, præferenda. Reliqua tamen ingredientia fixiora tota remanent & ad usum adhuc idonea, etiamsi præcipitata atque ex parte alterata sint, si enim postea calefit aqua, vis medicata non minus excitatur, ac si in loco ipso, ubi suos natales sumsit, decoquatur. Immo si aqua hæc in vitrea lagena reponitur diuque asservatur, non modo non multum turbatur, sed limpida potius manet. Quod experimentum Illustrissimus atque Excellentissimus Dominus Comes per triginta & aliquot jam annos instituit, & singulis annis certam quandam quantitatem in vitrea lagena reponendam jussit. Hoc tamen comperi, in lagena non cooperta, in liberiori aëre per aliquot dies asservatam aquam turbidam apparuisse, nec mirum, quoniam liberior accedens aër atmosphæricus, ut liquidorum omnium, ita etiam & præsertim aquarum medicatarum mix-

turam ac crasin motu suo immutat & spirituo-
 sum, quod iis inest, abripit & aufert. Ulterius
 a curiosis quæritur, an etiam pars aquæ maxi-
 me energetica, quam spiritum illum mineralem
 nominamus, separari & in magnam medicinam
 concentrari possit? Respondeo affirmando, li-
 cet magnarum difficultatum plenus labor sit,
 attamen non plane impossibilem & infructuo-
 sum eum futurum suspicor, si recens hausta spi-
 rituosa aqua in obturatis bene vitris lenique
 igne debitoque adhibito modo destilletur.
 Quod ut eo potius credam, me movet obser-
 vatio *du Cloos*, in libro *de aquis gallicis p. 93.*
 qui, cum destillasset aquam de St. Mion, Al-
 verniæ, deprehendit, id, quod prima destilla-
 tione exigua in quantitate prodiit, aquam tor-
 nasolis cœruleam rubedine infecisse, quod nec
 ante destillationem, nec post eam continuatam
 factum est, cœruleum autem hujus colorem aci-
 dulus spiritus, cujus indolis spiritus hic mine-
 ralis catholicus est, rubedine tingit. Irritum
 autem negotium suscipies, si universam aquam
 cum omnibus suis ingredientibus concentrare
 & in essentiam aut Q. E. arte chymica redigere
 velles. Cum de aliis quoque mineralibus aquis,
 quæ hodie peregre evehuntur, factum sit, ut
 id nunc non metuamus, quod antea adeo me-
 tuebant, immo eorum laudamus felices effectus.
 Sic notissimum est, thermalem Carolinam a-
 quam superioribus annis, in Saxoniam superio-
 rem & inferiorem, Misniam, Marchiam Bran-
 den-

denburgicam transportatam, potu balneoque per multiplicem usum esse probatam. De aqua Lauchstädiensi & Hirschbergensi thermali idem novi: Immo ipsam aquam Kukuffensem non modo in Silesiam, sed etiam Saxoniam, Lipsiam usque transportandam curavi, per plures menses servavi, ac pro hebitudine oculorum corrigenda optimo cum successu adhibui.

§. XXVI.

Non tamen putes hunc fontem nostrum soterium, ut alia quævis auxilia, in universum omnibus morbis omnique adhibendi modo simpliciter & absque adhibitis debitis cautelis vix quadrare. Subesse enim & hic, ut & alibi propemodum semper aliquis potest error. Nam inutilis inanisque ejus usus erit, si ve balneo si ve potu adhibeatur, in inveteratis nimis ac pertinacissimis malis & ubi tota natura, ut asserunt, corrupta prorsus est, atque humores summe impuri ac depravati existunt, & tonus partium solidarum ac robur penitus debilitatum atque dejectum. Et quis potest alibi, hisce malis expugnandis, pares medicinas invenire? Nam secundum illam tritam regulam, omnia in universum remedia non tantum secundum activitatem suam agunt sed & receptivitatem. Etsi innocens alias est & naturæ humanæ optime conveniens ac ejusmodi indolis, de quibus dicitur, quod si non profuerint, saltem non nocent, inanis tamen non modo, sed & nocivus

erit ejus usus, maxime potus, in plurimis capitis & cerebri affectibus iisque inveteratis nimium & qui ex cerebri nimia humiditate & tono relaxato, spirituum defectu, utpote in quibus difficilius per cerebri vascula circulatio sanguinis succedit, oriuntur, quosque affectus idiopathicos vocant, quapropter ab eo abstineant, qui apoplexiam & affectus soporosos timent, iique, quibus sensuum internorum, maxime memoriæ vigor perit : Sic & inconvenienter & potus & balneum a pleuriticis instituentur. Exulet porro, me quidem iudice, ubi consummata phthisis ex erosione pulmonum, hæmoptysis, asthma convulsivum, mictus cruentus infestant, ubi viscera jam sunt corrupta, putrida aut maxime impacta, indurata atque scirrhusa, ubi humores vitales putredinis labe jamdum infecti, ab aqua enim accedente magis commoti, tandem eodem vitio imbuuntur & aqua corruptam partem rumpit. Et licet aquæ nostræ vim emolliendi, attenuandi, dissolvendi, aperiendi que merito assignaverim atque ideo in obstructionibus, a non nimis incrassatis concretisque humoribus oriundis, superius laudaverim, tanta tamen vi non instructæ sunt, ut scirrhusas confirmatas concretiones & indurationes aut tartareas solidiores coagulationes emollire, dissolvere & hujus indolis obstructiones resolvere & percurrere possint; Ibi enim aquæ potæ in vasis subsistunt, redundant, stagnationes & hydropes relinquunt. Ubi & jam inveniunt humorum quasdam extravasationes & effusio-

nes

nes potæ aquæ, in cavitatibus quibusvis capitis, thoracis, abdominis, ipsas augent : Perinde in inveteratis hydropis speciebus, præsertim ascite, pectoris hydrope, hydrocephalo, ut & hectica & tabe vera, ex corruptis visceribus, inflammationibus, præsertim internis provectionibus atque in summo augmento & statu constitutis, ubi ventriculus & intestina, mesenterium, renes abscessibus & empyematibus obsessi sunt, & cavitates atque vasa polypis crassis repleta, vix tutus est usus internus, in copia & pro cura integra institutus. Æque in angina & peripneumonia, in principio, maxime incremento statuque eum vix admitterem. Sic & majori lateribus vesicæ adnato aut nimis impacto calculo renum pariter atque vesicæ, ut & gonorrhœæ virulentæ haud proficius est. Externus usus speciatim minus conducit podagræ valde nodosæ & cancro, præsertim quem noli me tangere vocant. Pariter nondum satis constat, an etiam lue venerea talibusque ulceribus affectis medeatur, observationibus cum aliis aquis mineralibus factis, factum est, ut suspectæ & inconvenientes hic omnino redditæ sint. Etenim in hac lue sanguinis ferum miasmate corruptivo infectum coagulatur maxime spissumque redditur, adeo, ut his & similibus remediis licet sat efficacibus ac tutis vix evinci queat, quam pessimam conditionem omnia phœnomena & symptomata, quibus hoc morborum genus sunt stipata, monstrant atque *Ambr. Pavaus*

aus Chir. Lib. XVIII. Cap. III. validis rationi-
 bus comprobat. Et *N. Massa Epist. XXX. T. I.*
 in lue venerea laborantium & demortuorum ca-
 daveribus dissectis se invenisse materiam albam
 pituitosam in venis, sanguinem longe superan-
 tem refert.

§. XXVII.

De convenienti diæta, quæ morbi & curæ
 eventum haud parum variat, quam servare de-
 bent hoc fonte utentes, merito solliciti sint o-
 mnes, cum sine hac frustraneus, si non pericu-
 losus hujus sit usus. Equidem hujus unam
 omnibus regulam præscribere, admodum diffi-
 cile est, cum varii casus etiam varias subinde
 exceptiones postulent. De ea in genere sal-
 tem tenendum, ut omni studio vitetur nimius
 solis ignisque in camino æstus ac frigus matu-
 tinum vespertinumque, & regimen hoc semper
 sit temperatum, potius ad calidum & siccum,
 quam frigidum & humidum inclinet, quo & cu-
 biculi, lecti & vestimentorum ratio instituen-
 da : Venti importuni & insalubres austrini,
 humidi calidi & humidi frigidi, aër crassus, no-
 cturnus, pluviosus, nebulosus, foëtoribus refer-
 tus arceantur. Victus in humidum & laxum
 pro balneantibus, potantibus vero in siccum
 aut spissum magis sit compositus & ad medio-
 crem satietatem usque assumatur, tamen ne
 gravet, sed agiles servet homines. Esculentis
 vescantur facilis digestionis, gustui & naturæ
acce-

acceptis ac gratis (quod enim bene sapit, bene nutrit) & qui parva quantitate ingesti satis sunt, ut fami & siti satisfaciant, qui diutius paulo in corpore retinentur & moderate per alvum secedunt, iisque & bene præparatis coctisque, aut, quod melius, assatis, bene sale & aromatibus, sive exoticis sive domesticis, macere, nuce moschata, cinnamomo, croco, calamo aromatico, radice helenii, &c. conditis, præsertim potantes, nec non carnibus animalium juniorum, anatum, columbarum, pullorum gallinaceorum, gallinarum, caponum, alaudarum aviumque aliarum, vitulorum, agnorum, leporum, cuniculorum, hœdorum, damarum, caprearum & similibus. Ex piscibus ii, quos saxatiles vocant & his oris non rari præferuntur, ut truttæ, funduli, percæ & alii minores, ut lucii, cancri minores, porro ova forbilia, pultes & juscula avenacea ac hordeacea ex oryza, poma tosta ac bene cocta, nec non decocta cum herbis, floribus, radicibus, seminibus & ejusmodi vegetabilibus, quæ alimenta medicamentosa simul constituunt, qualia medicamentis eo sunt præstantiora, quod naturæ magis amica sint. e. g. acetosa, acetosella, endivia, cochlear. nasturt. borragine, seleri, foliis salviæ, majoranæ, flor. cardui benedicti, rad. cichorei, pastinacæ, petroselini, capparibus, limoniis, asparago, sem. anisi, fœniculi, bacc. juniperi aliisque similibus vegetabilibus aperientibus, diureticis, alterata conveniunt. Nec dulcia tenuia respuenda.

da, utpote quæ urinam & alvum movent atque humectant. Potulenta sint cerevisia, bene cocta beneque defecata, non acore corrupta, laudatur ea, qui ibi ordinario venditur & vinum Hungaricum, ut & Bohemicum bonæ notæ, pellucidum & purum, quod conducibile satis est, quoniam diureticum, facile pertransit & alvum apertam servat, immo laxationem ejus procurat, aut etiam aliud, corticibus citri & aurantiarum, absinthio, helenio, cochlearia &c. medicatum, subamarum, inter prandium cœnamque assumptum. Extra hoc tempus infusa atque decocta consueta, thee, coffeæ, & ex gelidi porus generibus, limonada quandoque addi possunt. Omnia hæc ad mediocritatem ac temperantiam sint ordinata, ne in crapulam ebrietatemque abeant, quæ certe in ejusmodi locis communia vitia sunt. Nec avide cibi devorentur, sed spatium consumptioni concedatur. Abstinentium vero ab alimentis viscidis, crassis, duris, nimis acidis, austeris, constringentibus, pinguibus, butyro frixis, nauseosis facileque corruptilibus, fermentescibilibus & flatulentis, præsertim quando aquæ potantur. Tabaci fumus in adfuetis moderate, sive mane, sive vesperi admitendus. Excernenda & retinenda per alvum, vesicam, uterum, cutem, debito modo suo semper respondeant: Exulet venus ex hoc nympharum domicilio: Somnus sit moderatus, vigiliæ nocturnæ absint moderateque corpus moveatur, præsertim ante prandium & cœnam;

me

me vero potantes aquam soteriam, post potum
 deambulationibus, curru equoque ventione, de-
 centibus & modicis saltationibus, mane ac vespere
 frictionibus exerceant. Animum nunquam
 angat anxietas, non affligat cura, non molestat
 sollicitudo, metus non exterreat, non tremor
 concutiat, mala concupiscentia non abducat, non
 conturbet tristitia, mœror vitales vires non absumat,
 non contristet turbatio, ira & impatientia
 non commoveat, potius spe, fiducia, amore, hilaritate,
 gaudiis, grato amicorum conventu & consortio,
 honestis jucundisque colloquiis, suavi concentu
 musico pascatur & recreetur atque licitis illis ac
 honestis voluptatibus fruatur omnibus, quæ ibi
 undiquaque ac quotidie offeruntur, & quæ ultro
 accedentes vel invitos invitant, oculos cupiditate
 morantur ac desiderio trahunt. Neque minus harum
 rerum bonum moderamen post usum thermarum per
 aliquod temporis spatium & in ipso itinere, quantum
 fieri potest, servandum; Atque ante omnia salutem
 animæ suæ & corporis ardentibus & humillimis precibus
 Deo summo & benignissimo rerum arbitro, hoc
 eximio divino dono utentes, commendent eaque
 feliciter obtenta Ipsi faustum successum pie
 adscribendo devotas gratias exhibeant & de reliquo
 divinæ suæ voluntati se totos committant.
 Ad extremum hæ nymphæ cuivis semper profint
 iterum iterumque ex animo opto.

III.

Dissertatio Medica de sic dicto mo-
 lari ad thermas Carolinas fonte.

PROOEMIUM.

SAl & sulphur omnium activæ medi-
 camentorum partes sunt, quæ insigni-
 ter alterant pariter & evacuant leni-
 ter atque concinne, & quæ ea propter
 pro curandis chronicis & pertinacibus
 morbis efficacissime existunt. Etenim
 sal spiculis, quibus instructum est, tam
 crassas, viscidas, quam glutinosas omni-
 um potentissime dividit, resolvit, atte-
 nuat atque abstergit fibras nervosas omni-
 um solidarum partium, atque motrices
 vellicat easque adigit, ut se contrahant,
 ac velut ad motum edendum armentur,
 quo pacto efficitur, ut non solum illæ
 inertes & ad motum difficiles partes ex-
 cernantur, sed & itus & reditus laudabi-
 lium humorum sartus tectusque ferve-
 tur. Sulphur autem ex oleosis, phleg-
 maticis atque salinis particulis inter se
 bene commixtis ac temperatis conflatum
 emol-

emolliendo, relaxando, demulcendo, temperando, acidum obliniendo, sopiendo, penetrando, calefaciendo, ficcando, discutiendo, aperiendo, digerendo, putrefactionem avertendo, venenisque resistendo &c. vires suas commodissime exserit, atque eapropter anodyna & antispasmodica vi in curandis morbis adeo proficua & necessaria pollet. Quæ agilia & præstantissima principia eo facilius & certius suas operationes perficiunt, si amico & intimo connubio inter se unita sunt atque conjuncta. Talia præsertim principia laudatissima & efficacissima minerales, salutare fontes ex benignissima Sapientissimi Dei ter Optimi Maximi concessione possident. Equidem paucissimi calidorum soteriorum fontium sunt, qui sulphur notabile & manifestum vehunt, si notissimos Aquisgranenses & Hirschbergenses excipias; verum tam calidi quam frigidi quam plures hinc inde inveniuntur, qui salia eaque alcalia pura ac neutra magna sat copia continent. Scimus nimirum Selteranas, Emfenses, Bollenfes, Aquisgranenses, Buchenses, Wildenburghenses, Spadanas, Dei-

Deinacenses, & in Gallia Burbonenses
 aquas medicatas merum alcalicum sal in
 sinu suo fovere. Egranas & Sedlicenses
 medium cum Seydschützenfibus in Bo-
 hemia, Elsteranas in Voigtlandia, Wies-
 baadenses, Ratzeburgenses, & quondam
 Hornhufanas, Ebshamenses in Anglia
 utrumque simul alcalicum nimirum sal
 & neutrum Carolinos thermales fontes
 utrosque, & fervidissimum illum maxi-
 me & tepidum molarem vulgo dictum
 magis junctum habere. Et hic ipse est,
 quem descriptioni, commentationi &
 laudationi publico quidem nomine per
 hæc literarum monumenta levidensia,
 licet bono cum Deo jam destinavimus.
 Faxit ille Summus Archiater, ut qualis-
 cunque hic labor cedat in Maximi sui
 Nominis gloriam atque proximi com-
 modum.

§. I.

IN Bohemia aquarum præsertim omnis gene-
 ris mineralium proventus feracissima regio-
 ne, ad ipsas thermas ubique famigeratissimas
 & per aliquot seculorum decursum frequenta-
 tas, omnium propemodum calidissimas Caroli-

nas, dictas a Carolo IV. Romanorum Imperatore, detectas propter amnem per medium oppidum volventem illudque rigantem non noviter quidem exorta modo sed non ita pridem frequentata scaturigo, quoque invenitur temperato ac per jucundo calore prædita. Fons vulgo molaris, der Mühlbrunn, vocatur, quoniam juxta molendinum istius loci ex interioribus terræ visceribus & quidem ex rupibus editis & radici montis insidentibus levi raraque atque perenni semperque æquali ebullitione promanat, unde in alveo ablongo & quadrato ligneis tabulis circumdato hæ salutares lymphæ colliguntur, redundantes vero subtus in profluentem exonerantur. Ad latus atque juxta scaturiginem balneola & apodyteria pro balneantibus adstructa sunt. Tegunt fontem ex asseribus superinstructæ binæ camerae, fornace instructæ, ad commoditatem his aquis soteriis utentium adaptatæ.

§. II.

Tamdiu neglectui atque derelictui & tantum non despectui habitus hic fons soterius est, jacuitque per omne ævum pretium ejus, usque dum Celeberrimus Fridericus Hoffmannus, Archiater & Professor Regius in Academia Hallesni Excellentissimus, Vir in eruendis atque tradendis rebus physicis pariter & medicis sicut diligentissimus, ita acerrimus ante sex circiter lustra curatius examini subjecit, multoque usu atque variis observationibus collectis curisque
insti-

institutis utilitatem ejusdem monstravit ac confirmavit aliisque commendavit. Ex quo multi quoque Experientissimi Medici tam exquisitè, quam candide ad rationis atque experientiae lydium lapidem illum revocaverunt, & utilissimum ac præstantissimum eum tam interno, quam externo usu invenerunt, unde sensim crevit illius celebritas, adeo, ut per faustam multiplicem experientiam factam jam gloriose undique prædicetur, & non amplius difficilis sit plurimorum applausus. Subiit ante multos jam annos inde mihi etiam animum curiositas amorque veri, ac inserviendi meis ægrotis cupido, ulterius circa illum explorandi, id quod res & occasio obtulerunt, atque singulis vicibus, quibus hunc locum adire mihi contigit, contemplando & observando curandoque compertum & exploratum mihi magis magisque eum reddidi, atque quale quale etiam hoc meum scrutinium sit, satis jam habeo, esse hic hujus soterii & laudatissimi fontis aliqualem descriptionem atque laudationem secundum diligentiam atque censuram, quam pro modulo meo adhibere potui, in tradendis & expendendis omnibus, res rebus comparando necessariis. Spectemus ergo, quid de illo, de ejus indole, contentis viribus usibusque conscribere institutum est.

§. III.

Contemplantibus atque curam animumque advertentibus constat, hanc aquam soteriam
pri-

primum tepidam modo lenique scaturigine
 provenire, cum alter primarius fons ferventif-
 simam omnium aquam magna vi eructet, quo-
 niam ab illo remoto spatio promanat, aut aliis
 frigidis lymphis miscetur. Ad latera ac fun-
 dum alvei, in quem colligitur aqua, ut & ad
 canales, per quos iterum defluit, ochram ex lu-
 teo & candido subrubram, paucam illam qui-
 dem ac levem tenuemque deponit. Hausta
 aqua & in vitrum transfusa limpida, clara at-
 que pellucida cum multis agminatim exorien-
 tibus ex fundo vitri iisque candentibus bullulis
 ad instar perlarum inter se conquassatarum &
 internatantium apparet; Minus vero tales bul-
 lulae sub frigido Jove ac tempestate nubila con-
 spiciuntur. Naribus excepta titillatione qua-
 dam eas ferit. Cylindri lignei ope si pondera-
 tur ex ipso fonte statim deprompta levior, sim-
 plici, fluviatili ex præterfluente fluvio, Tepla
 oculis deprehenditur & de optima indole spes
 modo concipitur. Quæ phænomena de prin-
 cipio æthereo, spirituofo atque elastico ac ge-
 nerofo in poris aquæ nidulante & calore &
 motu intestino rarefcente & expandente sur-
 sumque petente ex hoc motu suo omnes hu-
 midas, phlegmaticas, graves, salinas, quibus
 commixtum est, evehente, ad integritatem cor-
 poris humani conservandam admodum utili
 momento testantur, quæ eo luculentius ac ci-
 tius apparent, quo aër atmosphæricus & cras-
 sor talem aquam premit, sicque hanc elasti-
 cam

cam partem cogit, & ejusdem expansivam vim deprimit. Hinc & accidit, quod a calore externo lagenæ, in quibus ejusmodi aqua spirituoſa aſſervatur, magna vi rumpantur, quod ſæpius in acidulis Egranis, quæ præſertim tali ſpirituoſo elemento totæ fœtæ ſunt, adeo ut & ex fonte modo hauſtæ plurimis temulentiam quandam inducant, factum eſſe vel in vulgus quoque notum eſt. Hinc & eadem aquæ, ſi non bene lagenæ eadem refertæ ſunt, peregre & longinque vel calente ſole transvehuntur, viribus ſuis exuuntur. Ore hauſta & in eo paululum detenta non nauſeoſum, ſed ſatis gratum, ſubacrem ſubſalſumque acidulum, acidularum calidarum æmulum, ſaporem exinde linguæ imprimit, hinc & hæc majori in quantitate una vice quam quidem altera hauriri poteſt. Si miſcetur aqua cum gallarum pulvere ex atro puniceum & purpureum colorem induit magisque ſaturatum atque obſcurum, quam quidem ea ex altero fonte fervidiſſimo deſumta. Si ſirupus violarum ei additur, ſubvirideſcente tingitur colore, quæ mixtura ſi per aliquot dies in vitro aperto liberiori aëri exponitur, ſubinde viridis ille color magis ſaturatus redditur, indicio, totam atmophæram ibi alcalicis effluviis a calore attenuatis atque atomis eſſe imprægnatam. Si oleum tartari per deliquium inſtillatur, neque turbatur neque obſcuratur, neque adeo notabili lacteo colore inficitur, nec alia aliqua alteratio obſervatur, haud obſcuro indi-

indicio, quod nullas præsertim aut paucissimas, quæ in hoc quidem examine observari possunt, calcareæ terræ particulas in se contineat. Si lacti infunditur, & seponitur lac, minime coagulatur, sed potius fluidior redditur. A spiritibus acidis quibusdam ut aqua fortis sulphuris, instillatis, nulla notabilis alteratio occurrit, nisi quod nitri spiritus additus solique per aliquot horas exposita aqua in vitro quædam bullulæ exsurgant, & levem quendam fumum nares] titillantem emittant. A vitrioli vero spiritu addito effervescentia quædam exsurgit. A solutione vitrioli martis aliqua præcipitatio aliquique flocculi lutei se manifestant. A solutione aluminis lactescentem magis induit colorem. Si libræ quatuor evaporantur, lenique calore digeruntur, drachmæ duæ cum scrupulo] dimidio residui in fundo vitrei vasis manent, quod residuum ex evaporatione debito procedendi modo adhibito drachmæ duæ puri salis & candicantis dimidium tantum scrupulum terrei pulveris concedit. Duplex sal exinde elicitur alcalicum & neutrum, atque ex parte amaricans, quod sali ex acidulis Egranis educto proxime accedit. Quando enim hujus salis libra integra in duabus quidem simplicis aquæ libris in lagena vitrea amplioris orificiû solvitur & calidæ fornaci imponitur, pars quædam neutri salis atque propemodum amaricantis fundo & lateribus vitrei vasis, quoniam gravior illud est, conspicitur, alcalicum vero

sal ob levitatem aquæ intimius commixtum deprehenditur.

§. IV.

Vel ex hisce paucis indicatis differentiam modo atque simul prærogativam præ altero Carolino fonte, qui & fervore quidem multum fumum exspirante, & impetu, murmure & copia aquæ antefertur, colligimus. Cujus aqua gravior quoque est durior ac quasi saponacea, adeoque saponi ingrata atque nauseosa magnam quantitatem terræ calcareæ aut lapidosi spissamenti minorem quidem salis continet, nam ex eadem quantitate aquæ unicam saltem drachmam, & scrupulos ferme duos ochræ martialis particulas possidentis atque calcareæ terræ obtinuerunt curiosi scrutatores. Hinc & sine dubio minori quantitate intus assumpta hæc nostra aqua alvum movet, citiusque & expeditius per omnia vascula exilia, omnesque poros ac emunctoria corporis humani transit. Si quidem de hac sedecim v. g. vascula ad movendam & purgandam pluribus quidem dejectionibus alvum sufficiunt, de illa vero vix triginta illud efficiunt, & ægrius transit atque secedit pota. Hinc magis temperat excrementitias partes salino-sulphureas easque commodius per alvum & urinam educit, sudores vero non adeo copiosiores efficit, quo materias hæc peccantes in primis viis adhuc stabulan-

tes

tes non adeo fortiter commovet, neque ad massam humorum usque urget atque traducit, ac quidem altera, adeoque & gratius & commodius & tutius nostra tam interne quam externe adhiberi potest: Nam ad hoc altera calidissima aqua calidioribus & plethoricis subjectis aliisque minus quadrat, quoniam nimis exagitat corpus, nostra vero pluribus hominibus ac ægris, si eorum ætatem, naturam & temperamentum & morbos materiasque peccantes spectes, convenit. Ob copiosam præsertim calcaream terram ochramque martialem constringentem difficilius per fibrosæ & mollis compagis ac minoris capacitatis capitis inprimis vascula & canaliculos volvitur, sed onere gravat, premit eos ac laxat, & facile in debilibus hisce partibus læsisque forte visceribus stagnat ac extravasata corruptionem magis auget & quosdam morbos efferaiores reddit ac magis rebelles, atque novos etiam excitat, cum partes humorum peccantes, acriores & liquefcentes calidissima illa aqua fusæ magis & eliquatæ majori sævitia membra impetant, aut lentæ, crassæ, viscidæ, duriores fortius justo commoveantur, adigantur & impingantur, sicque obstructions contumaces, ex quibus multi morbi exoriuntur, efficit. Hinc ut plurimum non modo pedes elapsis aliquot a potatione diebus notabiliter & præter modum intumescunt, sed & lassitudinem & somnolentiam quandam post se relinquit. Quare ejus usus

internus in affectibus ex atonia & debilitate cerebri & nervorum oriundis suspectus merito esse debet, quia irregulares sanguinis motus inducit & crasin sanguinis naturalem insigniter lædit, particulas biliosas intensius justo exagitando, & per quam facile hinc capitis dolores, vertiginem, animi deliquium, cordis palpitationes, febres intermittentes atque acutas infert. Extus vero sive balneo usurpata ob easdem crassiores partes poros cutis & nervosas partes constringit & obstruit, repellit; hinc spasmodicis atque convulsivis affectibus & flatulentis detenti, doloribus colicis & tensionibus hypochondriacis, alvi segnitie atque abdominis duritie vexati hincque arthritici, podagrici exinde male immo pessime se habent, non sine Medicorum dedecore & opprobrio. Hinc & tumores præternaturales membra corporis obsidentes subito exinde evanescunt, atque cutis impuritates, ut scabies immo ulcera citius abiguntur. Si & paulo calidius balneum initur, æque capitis dolores, vigiliæ involuntariæ, difficultates spirandi, cordis palpitationes, inquietudines, animi deliquium, inappetentia, inflammationes internæ, febres acutæ aliaque mala symptomata exinde concitantur.

§. V.

Satis exinde constat, fontem hunc salutarem non modo alteri vicino sed & pluribus aliis ejusmodi

modi longe esse anteferendum, eumque optimis & saluberrimis elementis levibus, subtilissimis, spirituosis, volatilibus, elasticis, expandentibus, salinis & mediis & alcalicis, vitriolicis, martialibus, energeticis atque præstantibus & penetrantibus, bene tamen inter se temperatis, & quæ toti naturæ humanæ, sive vitæ vigori que hominum, omnibus ferme temperamentis, omnisque fere ætatis, sexus & habitus subjectis, gravidis etiam foeminis, nec non debilitatis & convalescentibus atque succis eorumque fluxui corporum humanorum, uti & affectibus frigidis sic dictis ac chronicis præsertim admodum convenientibus atque amicis jucundoque calore se commendantibus totum esse refertum, ut Naturæ singulari benignitate humanis temperamentis studio veluti temperatus calidus & gratus factus, prout Cassiodorus loquitur, tanquam pro deliciosa sine tormento cura, sine horrore remedio datus videatur; adeoque multis tam præservandis, quam curandis morbis, iisque ex arte non tantum palliative, ut aliqui iniqui censores sine ratione & experientia de omnibus ejusmodi curis frivole perhibent, cum præstantissimum esse, clara argumentatio valet. Etenim vana saltem vulgi persuasio est, aquas ejusmodi foterias agris tantum, non sanis prodesse: Sane ambo impune, ut per multa constat exempla, ferunt eas ac assumptas peroptatò iterum reddunt. Ad

hoc quoque scire licet, omne tempus adhibendo usui hinc opportunum haberi.

§. VI.

Jam vires, operationes & emolumenta quoque eximia colligere æstimareque ex facili possumus, quæ humanis corporibus, blande jucundeque calefaciendo, excitando, refocillando, expediendo conferunt, justum ac debitum partium solidiorum tonum & robur conservando & perditum restituendo, circulum & pulsum humorum i. e. itum reditumque sanguinis per subtilissimos canaliculos, juvando, atque spirituum animalium influxum & ad nervos usque penetrations subtilissimæ hujus & maxime activæ & quoquo versum intentio materiæ ad quaslibet corporis partes solidas activandas intimaque penetranda absolute necessarium intendendo ac instaurando, spirituascentiam facilitando, crassas, viscidas, pituitosas, tenaces, acidas, salvas, acres, biliosas, austeras acerbisque, tartareas, scorbuticas, quæ iis præter naturam hypochondricis præsertim insunt, repurgando & abstergendo, simulque incidendo, resolvendo, alterando, invertendo, temperando, diluendo, attenuando & ad motum aptos reddendo, induratas, rigidas contractasque partium solidarum, carnearum nervosarumque fibras emolliendo & relaxando, simul tamen
etiam

etiam relaxatas nimis partes roborando, confortando expandendoque, cutis poros aperiendo eosque capaces reddendo, ut cum aqueis particulis, reliquæ, quæ insunt, in interiores corporis recessus usque penetrare valeant, obstructions tubulorum atque canalium in visceribus & singulis emunctoriis reserando & aperiendo ac eluendo, quo simul excretiones sollicitantur & restituantur, noxias & superfluas partes per emunctoria omnia, per sudores moderatos, urinam & dejectiones alvinas &c. foras educendo. Siquidem potenter purgant & quidem sine appetitus destructione sineque ulla virium prostratione aut languore, potius cum earum instauratione, sine sanguinis commotione, sineque toni ventriculi & intestinorum destructione.

§. VII.

Duplici nimirum modo hodie hujus fontis aqua, potando pariter ac balneando æque adhibetur. Primum itaque clare intelligitur, usum hujus aquæ salutaris internum in multis omnino morbis eorumque causis destruendis præstantissimum esse. Cum enim quanta satis est ejus copia pota, ventriculum cum intestinis eorumque præsertim tunicas, glandulas & plicas non modo sed & vias lacteas vasaque sanguifera, quæ viscera & membra alia perre-

ptant, abstergunt, eluunt, & cruditates ibi five colluvies ferofas, biliofas, tenaces & pituito-
 fas, terrestres temperant, corrigunt ac at-
 nuant atque resolvunt, easque per alvum, ve-
 ficam, cutis poros aliaque subinde emunctoria
 emungunt atque foras educunt, sicque morbis
 iisque pertinacissimis, gravissimis, chronicis,
 habitualibus & abstrusissimis, atque in quibus
 causa altius inhæret & Medicorum etiam pru-
 dentissimorum labores plerumque fatigant, &
 vires omnium aliorum remedium ut pluri-
 mum eludunt, apprime medentur. Qui ab
 impuritatibus primarum viarum ipsiusque san-
 guinis & aliorum humorum atque hinc orien-
 te fibrarum motricium, ex quibus singulæ cor-
 poris partes suam compagem sortiuntur, ato-
 nia ac minus expedito humorum ita redituque
 & secretionem exoriuntur, affectus si quales sunt,
 ventriculi imbecillitas & hinc profecta appeti-
 tus & chylicationis vitia, five cacoehymia,
 anorexia, aepesia, nausea, ructus, vomitus, fa-
 mes canina, sitis immoderata, inflationes & dolo-
 res intestinorum, colica, (de qua ex podagra
 intra corpus recessa notabilia aliqua habeo ex-
 empla) juvamentum exinde accipiunt, dolores
 item, qui per consensum ex aliis corporis par-
 tibus iisdemque remotioribus, capiti & ejus-
 dem partibus accidunt, ut & alia illa vitia, ver-
 tigo, aurium tinnitus, auditus imminutus me-
 delam acquirunt. Non minus pulmonum a
pituita

pituita infarctus cum humido asthma & tussi, hoc medio auferuntur, quatenus vasa & glandulas in ramis asperæ arteriæ inhærentes, vel induratas emolliunt, viscidum attenuant & ab eo liberant partes obsessas, eaque parte respirationem liberiores reddunt, vel relaxatum & deperditum tonum restituunt, & humiditates superfluas eo confluxas aliorum divertunt & per intestina evehunt, immo imminens exinde phthisis & hæctica per hoc remedium feliciter avertitur, præsertim si ex obstructione viscerum natum fuerit hoc morborum genus, quapropter in præcavendo eo *Mortonus in Phthisiologia Lib. II, Cap. II.* aquas medicatas Islingtonienses iterum atque iterum commendat. Obstructiones alvi, ejusdem pertinaces fluxiones pariter causa mali exclusa, ut & tenesmus, intestini recti relaxatio, stranguria, dysuria, mictus cruentus & præsertim lerna illa malorum, malum hypochondriacum ipsaque hypochondriaca melancholia hac ratione efficacissime curantur. Cachexia, omnis chlorosis, scorbutus, *hydropes*, icterus isque niger, obstructiones viscerum, atque illorum vasorum & glandularum ventriculi, duodeni intestini, hepatis, lienis præsertim ut & pancreatis subtilem blandèque fermentantem & utilem succum præparantis, & exinde sanguinis circuitus impeditus hoc quidem pacto optime abiguntur atque tota massa humorum pura redditur, naturalisque temperies revocatur. Affectus

fectus spasmodici porro, ubi fibræ sunt tensæ, rigidæ, exsiccatae, passio hysterica, atque dolores variarum partium, arthritidis vagæ & fixæ, rheumatismi in coxendice, aliisque locis humani corporis sævientes, contracturæ, paralyfis, membrorum stupores varii, imbecillitates & languores, luxationes, rachitis, sic egregie depelluntur, juvantur atque in pristinum sanumque statum rediguntur. Tumores atque exulcerationes intus latentes in *mesenterio*, renibus & vesica urinaria, non adeo quidem inveteratæ maturantur, aperiuntur, exonerantur, mundificantur atque sanantur. Si & eadem partes ut & vesica fellea calculosis concretionibus, vel materia earum viscidis & falsis, tartareis sordibus obsessæ sunt, hæc calculorum futurorum rudimenta & incrementa & ipse calculus jam factus his lymphis destruuntur & emollitis bene & expansis partibus citra singularem dolorem ejiciuntur. Hinc sæpe observavimus, cum redita urina eaque turbida magnam sabulosam & viscidam materiam varioque colore infectam fuisse excretam. Vermes, quibus ejusmodi salia alcalia, ut & sulphurea & vitriolica & martialia sunt adversa, exturbantur, atque bilis acrior corrigitur & temperatur ac in optimam indolem convertitur, ut commoda satis ac apta sit confectioni chyli motuique peristaltico adeo necessario & utili œconomix animali instigando & perennando. Cutis affectus, scabies ea-

que

que tam sicca quam humida, impetigines, vitiligines, abscessus & ulcera eaque inveterata & tumores duri aliaque ejusmodi vitia deturbantur. Mensium præterea tam obstructions ac defectus, quam fluxus inordinatus & nimius, quod quibusdam mirum videtur, ut & difficile hæmorrhoidale in viris præsertim negotium, nec non fluor albus, ut & conceptionis vitia, sterilitas, *uteri prolapsus*, optimam exinde correctionem accipiunt. Alii quoque mulierum morbi hic nominandi & in iis hoc medicamen laudandum Lyciæque quibusdam conceptum fœminarum specificè custodientibus, ut Scriptores quidam referunt, æquiparandum, ut abortus frequenter contingens, molæ & ejusmodi in utero concrementa, ægritudines ex lochiali sanguine & purgamentis retentis ut & languore ex puerperio laborioso & minus secundo, vel alio morbo prægresso residuo. Febres tandem intermittentes easque contumacissimas & sæpe recurrentes, talesque, in quibus nimis mature causa adhuc vigens materialis suppressa fuit, insigni cum levamine fugat, ac illa detrahit incommoda, quæ festinata illorum suppressio solet relinquere, si diebus intercalaribus & in declinationis tempore tam externe quam interne adhibetur nostra soteria aqua. Febribus item lentis, post febres intermittentes in specie male & intempestive per constringentia maxime tractatis hoc modo egregie occurritur.

ritur. Speciatim indicare convenit, quod ab-
 ditos & latentes in humano corpore morbos
 ipso earum usu prodere soleant. Quibus in-
 dicatis, satis pereximias virtutes mirandosque
 effectus hujus fontis nos declarasse arbitramur.
 Tametsi plures observationes, quæ de illius ef-
 fectibus testari queant, colligere possemus, in-
 terim, qui horum intelligenter adducta rite per-
 pendunt, haud difficulter plura possibile per
 bonam consequentiam præsumere valebunt.

§. VIII.

Circa hunc usum hancque administrationem
 observandum est, ut non irrita aut nociva, sed
 felix faustaque hæc cura futura sit, quod pleræ-
 que res usu aliquo commendabiles requirunt,
 ut ante illum sive internum sive externum nem-
 pe usum, ne abundantia & pravitas humorum
 capiendæ copię ac moli aquarum hauriendarum
 obstet, & impuritates primarum viarum vim
 earum eludant, & cum iis ad massam sanguine-
 am abripiantur, illamque confœdent atque con-
 turbent, varia symptomata & incommoda mul-
 tosque morbos ingenerent, aut laxante, aut
 purgante ex salibus detergentibus & colliquan-
 tibus, ut sale ebsoniensi, tartaro vitriolato, sale
 Sedlizenfi Bohemico, ex Egranis acidulis desum-
 to, terra foliata tartari & ejus liquores cremo-
 re tartari, rhabarbaro, manna aut pilulis de am-
 moniaco Quercetani, de succino Cratonis, aut
 mixtura aliqua ex aqua menthæ, gummi ammo-
niaco

niaco in aceto soluto, sale tartari cum scammo-
 nio sulphurato & sirupo menthæ, similibus con-
 fecta, vel nodulo quodam laxante per aliquot
 dies usurpato, nec non clysmatibus ex emollien-
 tibus, laxantibus & discutientibus paratis, aut
 etiam vomitorio ex radice ipecacuanhæ cum
 uno grano tartari emetici, aut cui alia forma ar-
 rideret, ex tartaro emetico gran. ij vino Hispa-
 nico infuso bene primæ viæ repurgentur & ve-
 næ sectione aut scarificatione orgasmus sangui-
 nis imminuetur, ac vasorum plenitudo detra-
 hatur, & insueta sanguinis quædam suppressio
 tollatur, ne operationibus instituendis obsint &
 ne copia & calor aquæ sanguinem nimis ex-
 pandat vasaque ejus nimis dilatet, cephalalgias
 & anxietates præcordiales, difficilem respiratio-
 nem, phlogoses, hæmorrhagias, sudores immode-
 ratos, vigilias involuntarias, ruptiones venarum
 & apoplexiæ periculum inducant. Simulque
 tamen iterum iterumque præsupponimus, ut a
 provido & sciente Medico omnes rerum ad hanc
 curam pertinentium circumstantiæ observatæ
 prius fuerint, an satis tuta & commoda hæc cura
 futura sit, an nimirum viscera sint sana, aut non
 penitus indurata ea sint atque scirrhusa, aut ali-
 cubi locorum in corpore, in capite, pectore, ab-
 domine vasa sanguifera ac lymphatica rupta fue-
 rint, & stagnationes talium humorum exinde fa-
 ctæ, an exulcerationes internæ pulmonum, he-
 patis, lienis, renibus, pancreate, mesenterio aliis-
 que in partibus graviores & inveteratæ, putrosæ
 & si-

& sinuosæ & metuendæ, aut an affectus cujusdam soporosi apoplexiæ, idiopathiæ i. e. a feri extravasatione in ventriculis cerebri præsertim oriundæ, epilepsiæ, inflammationum internarum suspicio adsit, aut constet, memoriam usumque integrum & sanum sensuum & rationis perditum esse. Item an polypi in cavitatibus variis cum asthmate convulsivo, nec non hæmorrhagiæ enormes ac contumaces & ex facili recrudescentes, ut & hydropes consummati & a vasis lymphaticis corrofis facti, & hæctica confirmata aut etiam lues gallica aut ex gonorrhœa virulenta, ulcera cancrofa depascentia subsint. His præmissis & bene pensatis, simulque mensium in scæminis & fluxus hæmorrhoidalis in viris ratione habita, an nimirum fluant (nam sub his fluxionibus usus aquæ thermalis neque inchoandus neque continuandus maxime balneando potius & tutius est, & in requiem tam corpore quam animo bene composito, tempore electo & commodo, horis matutinis, resectis satis nocturna quiete viribus, exonerata si fieri potest alvo atque vesica urinaria, nec non discussio durante somno per insensibilem transpirationem omni superfluo humido principioque activo ad pristinam energiam reducto, potatio bono cum Deo invocatoque ejus Summo Numine horis matutinis, (quod tempus bibendi aquas ejusmodi medicatas commodissimum & utilissimum, immo necessarium censetur, quoniam hæ ipsæ aquæ tunc aëre existente frigidiori viribus integris adhuc i. e. partibus

tibus spirituosis instructæ existunt,) ex recens
 hausto fonte aqua bene calida instituenda & cum
 ea universa cura incipienda, inchoando a X. XII.
 XV. ollulis aut vitris, & adscendendo atque au-
 gendo indies usque ad XX. XXV. Quæ quantitas
 ut plurimum sufficit ad evacuanda ea, quæ de-
 bent evacuari, siquidem plurimi ex hac sexies,
 septies, decies, undecies & pluribus adhuc vi-
 cibus dejiciunt. Cum ea quantitate assumen-
 da, qua confert, & si talia excernuntur, qualia
 excerni oportet, ad V. VI. VII. & plures dies
 pro subjectorum & morborum conditione & in-
 dole continuetur, & bis terque hic ordo, quem
 curam vocant, observetur & repetatur, inter-
 posito singulis vicibus laxante. Efficacius qui-
 dem ex ipso fonte statim hauritur pro cura aqua
 thermalis; quibus vero aut non liceret, fontem
 ipsum adire, aquam domum adportatam prius
 in lagena angustioris colli bene obturata, ne spi-
 rituosa ac energetica pars abeat, ferventi aquæ
 Carolinæ alteri ut fervidissimæ imponere, sicque
 calefacere convenit. Quo & animadvertendum,
 quod utilius sit, si lagenæ, in quibus aqua medi-
 tata adportatur, non penitus exhauriantur, quo-
 niam in superiori parte aqua levior & spirituo-
 sior existit. Potatio in conclavi bene inter fri-
 gus atque calorem temperato inter deambula-
 tionem modicam, operationem atque secretio-
 em & excretionem apprime adjuvantem, ordi-
 nario atque consultius instituitur, delicatioribus,
 ebilioribus, tenerioribus, sensibilibus ac in-

firmis difficileque perspirantibus tamen non adeo scrupulose refragari vellem, si in lecto, evitando tamen somnum, eam adhibere visum esset. Quandoque talem potandi modum commendare soleo, quando nimirum de ultima cura, quam vocant, agitur, & sudores ut augeantur, e re esse videtur succis prius præmissis primis curis tenuioribus factis salibusque morbificis bene temperatis. Siquidem & in variis subjectis variisque morbis decumbentibus & ex lecto resurgere non valentibus salutarem talem aquæ usum deprehendi. Fuerunt enim plures subinde talis constitutionis personæ, quibus hic potationis modus optime profuit. Sunt quoque certi quidam morbi, in quibus magnum emolumentum exinde ægrotantes reportant v. g. affectus pedum spasmodici & arthritici. Etenim licet motus externus magis excretionem promoveat, attamen & de utilitate hac bene sperare possumus tam aquæ bene quoad calorem temperatum & urgentis copiam virtutemque stimulantem, quam naturam solidorum elaterem ac tonum fluidorum circulum dirigentium considerantes. Si ulterius quærat, an etiam alio tempore & speciatim inter cibandum has thermales aquas potare conveniret, affirmando ad hanc quæstionem, nec sine ratione respondemus, quoniam æque ad cibos bene conficiendos, atque infirmum atque laxatum ventriculi & intestinorum tonum emendandum ac juvandum multum valent assumptæ aquæ thermales. Nec desunt variæ personæ

sonæ

sonæ, præsertim fœminei sexus, quæ ventriculi & intestinorum affectibus gravioribus & contumacibus, ut colica, cardialgia &c. vexatæ, quæ cum euphoria paulo ante & inter pastum debito moderamine observato, talem potum adhibuerunt. Perinde non ambiguum habemus balneum mox ingressuris, immo eo jam insidentibus aliquot vascula vel IV. VI. VIII. ollulas sive ad unam libram circiter hujus aquæ thermalis, ut epotent quandoque nec sine euphoria semper subsequuta commendare, quo obstructions internæ & scirrhescentiæ atque tumores duri, mesenterii glandularum &c. facilius præsertim fotu quasi valente juncto expediuntur, alvusque magis fluida servatur. Cœterum neminem statim terrere & ab incepta cura arcere debent symptomata quædam forte interdum intervenientia: Ut purpura rubra pustulæ scabiosæ, immo inflammatio quædam erysipelatosæ, nausea, subversio ventriculi, ventris inflatio, dolor tensivus præcordiorum, intestinorum fluctuatio, capitis e iam gravitas, somnolentia vel pedum tumores, vel etiam consueti morbi quidam v. g. arthritis, ex calculo dolores &c. sub ipso aquarum thermalium usu redeuntes: hæc omnia enim aut utentes deferent, ubi aquæ viam sibi expeditiorem reddiderint, & validius operationem suam exercuerint, aut salibus acribus morbosus ad habitum corporis fausto omine dejectis cum felicibus ægrotantium rebus evanescent.

§. IX.

Quodsi, quod ut plurimum fieri expetitur, potu & balneo utendum ad fortiorem penetrationem ad patentes cutis poros, intimiorem accessum aquæ tepore subtili activaque sua virtute procurandum, ad emolliendas, magis relaxandas contractas induratas fibras, & ad motum sanguinis magis promovendum, eumque ad externas & inferiores partes alliciendum, atque ad derivationem aliorum, revulsionem instituendam, perspirationem cutis adjuvandam augendamque, & congestionem sanguinis atque humorum, quæ a spasms inferiorum partium frequenter fiunt, solvendas, atque ad affectas partes extremas occupantes abigendas, absoluta potatione & præmissa laxatione balneum, ut aqua superflua & a potu relicta ab eaque commota & soluta inquinamenta prius ex corpore excernantur, five horis matutinis five vespertinis, vel etiam bis in die, atque vel in balnearia ipsi fonti adstructa, sese recipere possunt sic lavari cupientes, vel ut aqua domum transportetur, curare, ubi labro aqua hac pleno infideant atque successive ad umbilicum primum, ad axillas dein ac etiam ad mentum tandem se immergant. Ordinario hic duæ horæ balneo impenduntur, quod & per III. IV. V. aut VI. dies continuari potest. Quæ vices bis terve ferventur, prout ægrorum constitutio morborumque conditio exigat. Inter balneandum si venter statim primis diebus spinam versus contrahitur, boni futuri eventus faustum erit signum.

fignum. A balneo præsertim cavere oportet, ne frigidiori auræ visceribus & nervis præsertim inimicæ & in apertos a calido balneo corporis poros promptissime penetranti, corpus exponatur, quare cum cura integumentis illud velandum est, ex quo in lectum se recipiant & ibi bene contenti in sudorem proni atque proclives ad tolerantiam eundem promoveant, hoc regimine probe observato sudorem calidis linteis abstergant, & corpus fricationibus paululum exerceant, quo modo vires & servabunt integras & amissas recuperabunt.

§. X.

Præter hos magis consuetos usus, potum nimirum & balneum, alii quoque esse possunt haud contemnendi, quibus aqua nostra æque ac aliæ ejusmodi inservire solet. Tales ii quidem magis consueti magisque noti sunt, si pediluvia ex ea parentur, quæ ipsi aquarum thermalium curæ & in primis balneo præmitti, jungi ac postea aliquamdiu continuari possunt, quoniam concinne præparant, adjuvant ac sustentant, conservant & continent ejus operationem. Ordinario ea magis ad pedum tumores & languores discutiendos & avertendos adhibentur. Si porro clysmata exinde componantur, in quam plurimis morbis proficua & necessaria. Si os ea colluatur, pro ejus vitiis emendandis. Si gargarismata exinde formentur pro tonsillarum tumoribus resolvendis, colli & faucium inflammationibus discutendis, pro relaxatione uvulæ restituenda. Si au-

ribus instilletur pro fufurris abigendis, doloribus mitigandis, pro auditu deperdito juvando. Si oculi cum ea calida laventur pro inflammationibus, suffusionibus incipientibus, aliisque eorum vitiis corrigendis. Si quidem & multoties expertus est, quod & frigida & aliorum transportata diuque etiam per integrum annum asservata aciem oculorum mirum conservet non modo, sed & augeat, si quotidie ea illi laventur. Æque notum habet scirrho, cancro, albo fluore mucosque crasso obsessum muliebrem uterum per metrenchytem injectam abstersum, ut & ulcus in vesica nidulans mundatum & ad cicatricem injectionis ope perductum fuisse. Virginibus etiam solo fotu ad menses albos profuisse, memoratur &c. Stillicidia quoque sunt ex earum medicationum generibus, quæ variis corporis partibus, ut capiti, nuchæ, & collo, ventriculo, artibus roborandi, discutiendi, emolliendi, penetrandi &c. sine, atque pro variis affectibus gravioribus & abstrusioribus abigendis, adhiberi solent.

§. XI.

Non abs re erit, immo utile & quandoque necessarium, usum aquæ tam internum, quam externum pharmaceuticis remediis atque medicamentis non modo incipere ac finire, sed & eum interpolare, cooperari, juvare, immo supplere interdum atque jungere, eaque per aliquot septimanarum spatium domum reversi continuare, prout rerum ac circumstantiarum ratio suadet, ut auxiliatricibus quasi manibus consociata quasi

quasi auxilia in commune bonum ægrotantium
 amice conspirent. Omnis generis medicamenta
 pro hoc scopo solent adhiberi evacuantia, laxan-
 tia, diuretica, vomitoria, ut & clysmata alteran-
 tia, præcipitantia, resolventia, confortantia, sto-
 machica, singulis morbis convenientia, antispas-
 modica &c. Quibus in genere prospiciendum,
 ut debitus partium tonus conservetur ac instau-
 retur, singulæ secretiones & excretiones secun-
 dum naturæ leges bene procedant, correctio &
 sanatio adjuvetur atque sic natura omni onere
 levata pristinum ac novum vigorem recipere
 possit. Speciatim dicendo stomachica magis or-
 dinaria sunt singulisque propemodum commu-
 nia, qualia ex amaris præsertim ut essentia absin-
 thii, centaurei minoris, ut & cardui benedicti &
 corticum aurantium nec non alia, ut tinctura
 tartari composita, essent: chacarilla, Elixir Pro-
 prietatis, sal volatile oleosum Sylvii cum spir. ni-
 tri dulci temperatum præscribi assolent. Integra
 tandem cura sic absoluta rei omnino intererit, ei
 adhuc colophonem laxante aut etiam clystere
 iterum imponere, ubi ordinario magna humo-
 rum suburra exoneratur, quoniam ab aqua medi-
 cata largioribus his haustibus assumta, ventricu-
 lus & intestina impleta fuerunt, atque in coli
 præsertim plicis atque recessibus multæ adhuc
 inertes, phlegmaticæ & pituitosæ partes solutæ
 reliquæ, quæ si remanerent, varia mala sympto-
 mata iterum concitare possent, ut inquietudi-
 nes, languores, colicam, ac febres &c.

§. XII.

Præfertim ne frustraneus aut omnino nocivus
 futurus usus omnis hujus curæ fit, convenientis
 diætæ leges ut semper ita & hic quoque obser-
 vandæ, tam per ipsum curæ tempus quam post
 absolutam eam. Ante omnia abstinendum a ni-
 mia cibi & potus repletionem assumendis aquis
 thermalibus admodum adversa, licet etiam illi ex
 salubribus sint, quare & lauta præfertim cœna
 utilius intermittatur. Quoniam vero non omnes
 adblandientes sint corpori & speciatim curæ hu-
 jus tempore, salutare cibi assumant facili digesti-
 onis & distributionis. Ex carniū censu lau-
 dantur carnes teneræ ut boum, juvenulorum,
 vitulorum, agnorum, leporum, caponum, alau-
 darum, turdorum, perdicum, pullorum galli-
 naceorum & ova, quæ conducibilia admodum
 sunt, ea quidem recentia & forbilia &c. Pisces
 conceduntur saxatiles, funduli, truttæ, percæ, lu-
 cii. Ex fructibus amygdalæ, pineæ, ficus, aspara-
 gus, radices petroselini, pastinacæ coctæ, cicho-
 rei, ariza alica. Juscula parantur ex atriplici, beta,
 buglossa, chærefolio, endivia & similibus vege-
 tabilibus & juribus recentium carniū &c. Vi-
 tent vero omnes cibos viscidos imprimis pingues,
 butyro frixos, ova præfertim sic parata eaque du-
 ra, salitos, acidos, fermentescibiles, imprimis aro-
 maticis nimis pipere præfertim confectos, anima-
 lium jecora, intestina, pedes, capita vitulina &c.
 Carnes item anserum, anatum, pernas, lardum,
 farcimina, placentas pinguiore & calentes, pisces
 palu-

palustres, ut anguillas, tincas, carpiones, eosque fumo aut aëre induratos, fructus horarios, legumina flatulenta, nimia farinacea, lacticina, calearia. Potus sit tenuis & defecatus & diureticus. Hauriatur non frigidus nimis, præsertim a balneo corpore adhuc calente : Largior tamen assumatur, quam quidem pro consuetudine assolent, balnei tempore. Ex cerevisiis, quæ in isto loco haberi possunt, Joachimsthalensis, Neukirchensis, Schneebergensis præferuntur. Ex vinis, parce tamen, ut nimirum usum medicum obtineant & efficaciam illorum experiantur, quæ in roborando, refocillando, resolvendo, discutiendo consistit, inter prandium ac cœnam, concedi possunt Bohemicum, Hungaricum, Rhenanum; Mosellanicum vero & Neckarinum in primis calidioris constitutionis hominibus, qui biliosas cruditates in primis viis alunt, magis convenient. Quibus volupe erit, loco potus ordinarii etiam leves acidulas, qui haud procul a thermis Carolinis scaturiunt, quas vulgo der Buch Sauerling appellant, & in oppido venales circumferuntur, usurpare possunt. Non inconvenienter vinum præsertim Rhenanum cum acidulis illis modo nominatis miscetur. Nec adeo morose atque rigore, ut plures etiam Medici assolent, post horam unam aut alteram, a potu thermalis aquæ assuetis & qui in deliciis habent, præsertim fœminis potum moderatum decocti coffeæ immo etiam fuculatam cum aqua coctam tanquam confortans, atque adeo viris tabaci fumum vetare possumus.

Vinum vero adustum, quoniam alvum constipat,
 & humores coagulat, consultius omittitur. A
 prandio atque a potu aquæ thermalis somnus stu-
 dio arcendus. Motui ac exercitio moderato
 corporis, ut ambulationi atque exspatiationi, ho-
 nestæ saltationi etiam ad sudorem lenem usque
 protractæ, equo & curru vectiōni, tornationi &c.
 post potum assumptum per unam & alteram ho-
 ram ex necessitate vacandum, quoniam valide &
 utilissime aquarum operationem juxta ac secre-
 tionem excretionemque adjuvant. Qui vero a
 morbo prohibentur his corporis motionibus uti,
 frictiones artuum assiduæ loco exercitii erunt.
 Non possumus autem probare nimia exercita-
 tionum genera, ut quam plurimos hæc falsa per-
 suasio tenet, usque ad multam lassitudinem & vi-
 rium prostrationem magnumque sudoris efflu-
 xum protracta, per quæ laboriosam illam adscen-
 sionem per plures horas ad circumjacentium
 montium vertices atque fastigia intelligimus.
 Nam vires integræ ad operationem omnem ther-
 marum rite perficiendam omnino requiruntur.
 Hinc observamus, quod extreme debilitatis aut
 decrepita ætate constitutis hominibus curæ ther-
 males omnes minus proficiant. A balneo vero
 consultius omnis motus intermittitur, sed potius,
 ut supra monitum est, quies & somnus, ad quem
 ipsum balneum quasi invitat, per unam alteram-
 que horam in lecto conceditur, immo injungi-
 tur, exspectando lenem cutis madorem. Vigiliis
 nimis non corpus fatigent & exhauriant: Alvus
pro-

procuratur laxa & quotidie aperta per juscula alimentosa & lenientia & emollientia, per suppositoria & clysteres. Singulae reliquae excretiones successive, tempestive & non excessive atque constanter instituantur. Studiosè arceatur ac corrigatur omnis aer adversus, qui praesertim temperamentis sanguineis & sanguineo-phlegmaticis noxam infert, quod uti hoc temperamentum, ubi sanguis nempe praevalet, praeter reliquis feliciter est & constantiori firmiterque gaudet sanitate, ita & hoc praeter reliquis incommodum habet, ut quo subtilior, tenuior ac volatilior sanguis in consistentia sua, eo etiam alterationibus, ac ebullitioni aeris ac tempestatum alterationibus & variationibus, imprimis subitaneis vicissitudinibus alteretur magis, & in inordinatum motum vertatur atque ad intemperiem sit valde proclivis. Nam licet ibidem locorum salubris in se ipso ut plurimum aer existat, quoniam calidus, siccus & tenuis salibusque alcalicis & spirituosis effluviis refertus est, quae optimae qualitates ab igne subterraneo, qui hoc in loco ejusque vicinia per multa vestigia se praedit, ac vaporibus exhalationibusque hinc inde ex copiosis ex fonte fervido & balneis evolutis exeuntibus, quoque acceptae feruntur: est tamen juxta subitaneam quandoque ejusdem alterationem & mutationem, quod curae tempus & conditio praesentium circa hunc ipsum observare moderarique praecipit. Speciatim frigidus, pluviosus & nebulosus, matutinis & vespertinis maxime horis, huic curarum generi adversus, quoniam transpirationem & liberam circulationem sanguinis impedit, fluores condensat, ac solidarum partium maxime nervosarum debitum tonum vimque movendi potenter impedit, per totum curae tempus, maxime autem inter potandum vitandus. Nemo eorum imprimis, qui hac cura utitur, talibus objectis inhæreat, quae mœrorem tristitiamque ingerunt, ea enim occasionem subministrabit, ut motus vitales & totius corporis animique vires labascant & successive magis imminuantur, contra quod ægritudinis genus nullum in pharmacopoliis invenitur me-

dicamentum, quod in animum agere aptum fit, hinc nec corporis morbis facile Medici medentur, nec cura adhibita feliciter succedit, quamdiu animum hi mali affectus conturbant. Immo ad hoc scire licet, quod ex sedula attentaque observatione colligitur, curas per aquas foterias, sive calidæ sive frigidæ illæ sint, institutas haud feliciter cedere in ejusmodi, morbis ex anomalibus motibus per diuturnum antegressum mœrorem inductis, genus nervosum & cerebrum debilitantibus curandis, ob debilitatum nimis cerebrum nervorumque tonum, qui impedit, quo minus haustæ in copia aquæ per cerebri minutissima vascula volvi revolvique queant. Quare hæ atque omnes graviores curæ, profundæ meditationes, lucubrationes & alii immoderati animi affectus & commotiones omni cura fugiendæ, sed mens potius spe atque fiducia erigatur, atque animi continentia integra sit, ejusque ex gratis rebus quæ sita delectatio procuretur, atque is ad omnem lætitiæ ac gaudium naturæ humanæ semper proficuum componatur; Nec ibi loci etiam deest varia amœnitas animis reficiendis & seriis laboribus corporis proscribendis idonea.

§. XIII.

Quæ adhuc forte monenda atque indicanda essent, ut & omnia in his paragraphis conscripta, ut eo feliciter cedant, directioni & moderationi intelligentis Medici harum rerum optime gnari relinquenda, commendanda committendaque ulterius erunt: Talis enim usum disponere, curam ordinare, copiam aquarum bibendam & repetitionem aut dilationem tam potationis, quam balneationis ad utentium atque balneantium naturam, morborum indolem & symptomatum intervenientium rationem dirigere, observare, discernere, corrigere, avertere, componere, futuris prospicere atque per omnia tam ægrotantibus quam convalescentibus recte consulere sciet.

F I N I S.

